

eesti
rahvalaule
ja pillilugusid

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA

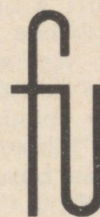
EESTI RAHVALAULE
JA PILLILUGUSID

TEADUSLIK ANTOLOOGIA

TEKSTID JA KOMMENTAARID

H. TAMPERE, E. TAMPERE JA O. KÕIVA

TALLINN 1970

Eesti poetilise ja muusikalise folkloori kogud on kirja pandud viimase 150 aasta jooksul. Mõningaid juhuslikke notiitse leidub ju varasemaistki aegadest (näit. paar vanasõna Hiiumaalt a. 1587, nõidussõnu Kanepist a. 1632, rahva viisifragment Tartu lähistelt samast aastast, mängulaul Audrust a. 1680, armastuslaul Järva-Jaanist a. 1695 jne.), kuid pidev kogumistöö sai oma alguse siiski alles XVIII ja XIX saj. vahetusel. Esialgu põhjustas seda üksikute estofiilide hulgas tärganud esteetiline ja mõnevõrra ka teaduslik huvi rahvaluule ja -muusika vastu. Tõelisele eesti folkloristikale panid aga aluse XIX saj. keskpaiku valgustajad-demokraadid Fr. R. Faehlmann ja Fr. R. Kreutzwald, kes rakendasid rahvaluulet eeskätt rahva loomivõime tõestamiseks ning rahvusliku kirjanduse ja kultuuri rajamiseks. Eriti Fr. R. Kreutzwaldi teosed (rahvaeepos „Kalevipoeg“ a. 1857—1861 ja „Eesti rahva ennemuistsed jutud“ a. 1866) andsid tõuke suurejoonelisele süstemaatilisele kogumistööle, mis 1860-ndaste aastaste alates teatavate tõusude ja mõnadega kestab kuni tänapäevani. Juba algusest peale iseloomustas seda tööd rangelt teaduslik suunitlus. J. Hurda, M. Veske, M. J. Eiseni, O. Kalda, W. Andersoni, S. Sommeri, Eesti Rahvaluule Arhiivi, ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi ja Keele ja Kirjanduse Instituudi, Tartu Riikliku Ülikooli jt. isikute ning asutiste hoolet ning tuhandete kohalike korrespondentide kaasabil on aegade jooksul kirja pandud ligikaudu 1 000 000 lk. (kokku umb. 1½ miljonit punkti) rahva sõnalist, muusikalist ja koreograafilist loomingut, samuti andmeid rahva kommetest, kogemustest ja uskumustest. Need on suured vaimse kultuuri rikkused, milletaolisi omavad vähesed rahvad.

Eesti folkloori kogumisloos tehti esimesed helisalvestused alles I maailmasõja eelsetel aastatel. Selle ala pioneeriks oli soomlane A. O. Väisänen, kes O. Kalda kutsel 1912. a. alates käis mitmel suvel Eestis, eriti Setumaal rahvaviise fonografeerimas. Peatselt asusid fonograafi abil koguma ka C. Kreek ja J. Muda Lääne-Eestis. Fonograaf oli muusikalise folkloori kogujale esialgu küll haruldaseks ja kulukaks töövahendiks, kuid sai järkjärgult ikka tähtsamaks abiliseks, et

rahvaloomingut jäädvustada muutumatul kujul. Üsna rohkesti fonografeeriti Eesti Rahvaluule Arhiivi eestvõttel 1930-ndail aastail (E. Oja, K. Leichter, H. Tampere jt.). Lühiajalise, kuid tähtsa episoodina kogumisloos tuleb mainida rahvalaulude ja pillilugude ulatuslikku salvestamist reportaazplaatidele 1936.—1938. a. Riigi Ringhäälingu juures Tallinnas. Teadusliku ettevalmistuse eest hoolitsesid Eesti Rahvaluule Arhiiv ja Muusikamuseum (H. Tampere ja A. Pulst). Fašistide kallaletung meie kodumaale pidurdas rahvaluule kogumist, kuid pärast Suure Isamaasõja lõppu hakkas see aegamööda uuesti elustuma. Mitmesuguste folklooriga tegelevate asutuste (Kirjandusmuuseum, Keele ja Kirjanduse Instituut, Tartu Riiklik Ülikool, Eesti Raadio jt.) ekspeditsioonidel sai nüüd obligatoorseks magnetofoni kasutamine. Suuri ja väärtuslikke tulemusi andsid eriti viimased 10 aastat, millal jõudsalt kasvasid kõigepealt Kirjandusmuuseumi (juhend. H. Tampere), kuid ka Eesti Raadio (A. Strutzkin) ja Keele ja Kirjanduse Instituudi (juhend. R. Viidalepp ja Ü. Tedre) fonoteegid. Muusikalise folkloori kõrval hakati järjest rohkem talletama ka jutustavat traditsiooni (muinasjutte, muistendeid, naljandeid, pajatusi, mitmesuguseid kombekirjeldusi jne.). Praegu on kõigis Eesti folkloristlikes heliarhiivides umb. 12 000 helisalvestust. Peale selle leidub rohket helilindistatud folkloorimaterjali veel murdeuurijail.

Eesti folkloori on publitseeritud mitmesugustes teaduslikes ja populaarseis väljaannetes. Esimestest tuleks nimetada J. Hurda poolt algatatud seeriaid ühendava pealkirjaga „Monumenta Estoniae antiquae“, millest on juba ilmunud terve rida köiteid regivärsilisi rahvalaule ja muistendeid („Setukeste laulud“ I—III, „Vana Kannel“ I—IV, „Eesti muistendid“ I—II). Rahvamuusikalisi materjale pakuvad esmajoones A. Lounise „Eesti runoviisid“ (1930) ja H. Tampere „Eesti rahvalaule viisidega“ I—V (1956—1965). Heliplaatide kaudu on ulatunud folkloorihuviliste kätte rahvamuusikat seni ainult heliloojate töötuluses. Niihästi teadlased, pedagoogid, heliloojad kui ka kõik teised rahvaloomingu sõbrad on aga juba ammu oma töös ja harrastustes vajadust tundnud rahva sõna- ja helikunsti kuuldeliste publikatsioonide järele, mis näitaksid otse-

selt, kuidas seda loomingut interpreteerivad laulikud ja pillimehed rahva hulgas. Sel põhjusel hakatigi mõni aasta tagasi ette valmistama eesti folkloori teaduslikke valimikke heliplaatidel. Esimeses järjekorras näis olevat vajalik anda läbilõige muusika-ajalooliselt suure väärtusega regivärsilistest rahvalauludest, millel tegelikult baseerub ju ka eesti professionaalne rahvuslik helilooming. Tänapäeval pole aga regivärsilise laululoominguga enam otsest elavat kokkupuutumist, mistõttu selle traditsioonilised nähtused ei leia sageli täit mõistmist.

Mida kujutab endast regivärsiline rahvalaul (regivärs, regilaul, vanem rahvalaul)? See on eesti rahvalaulu vanim kiht, mille poeetilise ja muusikalise struktuuri peajooned ning paljud sisumotiividki on kujunenud paljude sajandite jooksul. Soome, karjala, isuri ja vadja runolauludega moodustab ta ühise nähtuse. Üldiselt arvatakse, et see läänemeresoome rahvaste lauluvorm on hakanud tekkima juba meie ajaarvamise algussajandeil või isegi veidi varem. Sõnalise külje kõige tunnuslikumaks vormielemendiks on neil lauludel mõtteline parallelism, iseloomulikuks jooneks ka järjekindel algriiim (alliteratsioon ja assonantsi) kasutamine. Värsisüsteem on keele struktuurile vastavalt kvantiteeriv (värsimõõt 4-jalgne trohheus). Meile tuntud eesti regivärsilised rahvalaulud pärinevad põhiliselt feodalismiajastust ning näitavad eredalt selle aja-järgu talupoja elu-olu ja ühiskondlike suhteid (näit. rohked orjalaulud). Kuid on täiesti ilmne, et pärisorjuslikus külas jätkasid oma olemasolu ka mitmesugused klasside-eelse ühiskonna tingimustes tekkinud rahvalaulude sõnalised ja muusikalised jooned (näit. töö- ja tavandilauludes). Kahtlemata ulatuvad sellesse aega paljud retsitatiivsed viisitüübid või vähemalt nende põhiintonatsioonid. Terve rida lüroepilisi laule, nagu „Suisa suud“, „Mehetapja“ („Maiealul“), „Venna sõjalugu“ jt., on pärit tõenäoliselt varase feodalismi perioodist (IX—XII sajand).

Regiviisid olid muusikaliselt lihtsad, vormilt tavaliselt 1—2-fraasilised, kitsa ulatusega (terssekst), retsitatiivse kallakuga ja tugevalt variatsioonilised ning mitmesugustes algelistes helilaadides (ters- ja kvartlaadid, tertslaadid subkvardiga, vanemad mažoori ja minoori vormid). Rütmis valitses kõne-, kuid teatavais liikides ning arenemisjärgudes ka liikumisdünaamika. Tekstid ja viisid seostusid vaid osaliselt, kasutati peamiselt rühmaviise. Iga laululiigi (lõikuse-, karjase-, pulma-, kiigelaulud, itkud jne.) viisidel olid omad iseärasused (oma toon ehk hää). Leidus ka piirkondlikke erinevusi: Lõuna-Eestis olid näit. töö- ja tavandilaulud, samuti mängud refräänilised (*õlle, lelo, üles, marti, katri, kiigele, kas-*

ke, ol'lale jne.), Põhja-Eestis aga harrastati samades liikides ning lüro-epikas fraasi- ja motiivilõppude venitamist. Laulmisel vaheldus enamasti eeslaulja ja koor, viimane kordas eeslaulja partiid kas täpselt või modifitseerides. Mitmehäälsust (burdonism ja selle edasiarendused, mõned heterofooninähtused) esines vaid kohati Lõuna-Eestis, eriti Setumaal, kus iseloomulikuks nähtuseks on kõrgem ja tingimata ainult ühe laulja (*killõ*) poolt lauldud saatehääli eeslaulja partiid kordavale või jätkavale lauljate hulgale (*torrõ*).

Kapitalistlike suhete arenemise tingimustes (peamiselt XIX saj. teisest poolest, mõnevõrra aga juba XVIII saj. lõpust alates) hakkasid regivärsid tarvitusest kaduma. Nende asemele kujunesid täiesti uued (kuid paljudes üleminekuvormides), mitmesugustes süllaabilis-toonilistes värsimõötudes riimilised laulud, mis erinesid regivärsidest ka sisu poolest. Muusika osatähtsus suurenes, enamikul lauludest kujunesid individuaalviisid. Arenenud lauluvormis ja ulatusliku ambitusega viiside meloodika baseerus ikka enam funktsionaalsele harmoonilisele mõtlemisele, samuti kui järjest rohkem leviv mitmehääline laulmine. Kooslaulmine toimus ilma eeslaulja ja koori vaheldumiseta. Paljud laulud kasutasid tantsuviise, suurenes naaberrahvaste (saksa, vene, läti) laulude, samuti eesti professionaalse muusika mõju. Ainult siin-seal perifeeriais (Setus, Kihnus, Mustjalas, Kuusalus) või mõnes üksikus žanris (nagu mardi- ja kadrilaulud, lastelaulud ja osalt ka laulumängud) püsis traditsiooniline või harvadel kordadel meloodiliselt mõnevõrra uuenev regivärs kaue, mõnel juhul kuni tänapäevani.

Käesolev valimik võttis endale siiski ühe lisa-ülesande, nimelt näidata üldjoontes ka eesti rahvapillide liike ja arenemist, niipalju kui seda võimaldavad viimaste aastakümnete fonogrammid. Rahvapillidest kasutati varem igapäevases elus rohkesti lihtsaid ja igivanu puhkpille: sokusarve, karjapasunat, vilepilli, roopilli jt. Sokusarve (luike, lususarve) mängisid harilikult vanemad karjased, kuid seda lasti kõlada välistöödegi juures, eriti minnes ja tulles, ja muidu ajaviiteks. Pillil oli harilikult 4—6 sõrmeauku. Karjapasun (tõri, lepatoru) oli spetsiaalselt karjaste pill. Sellega anti märku karja väljalaskmiseks hommikul ja teatati karja kojutulekust õhtul. Kuid ta oli ka karjaste pikkade päevade meelelahutuseks. Valmistati puust, mis lõigati pikuti lõhki ja õõnestati. Pooled kinnitati uuesti kokku kas võrudega või kaeti spiraalselt kasetohuga. Lapsed tegid pasunaid ka lepakoore ribast, keerates sellest spiraalselt koonusekujulise toru. Tavaline eesti karjapasun oli ilma sõr-

meaukudeta (kuid leidus ka nendega) ning võimaldas mängida naturaalhelidest koosnevaid viise. Rohket kasutamist, eriti laste hulgas, leidsid mitmesugused sõrmeaukudega kui ka ilma sõrmeaukudeta vile- ja roopillid. Kahtlemata kõige populaarsem neist oli piluföödi tüüpi pajupill. Setus pandi vilepillile sageli otsa pullisarv, mis „tege helü jämmes“ (sarvepill). Sellel mängisid ka vanemad mehed ja koguni lauluning tantsuviise. Rahvapildudel olid juba XVI saj. eriti armastatud suured ja tugeva häälega torupillid (vt. B. Russowi kroonika). Tuulemahuti valmistati kas hülgemaost või koeranahast. Burdoone oli 1 või 2. Nendes, samuti viisi mängimiseks valmistatud sõrmilises tekitasid häält roopillid (piugud). Pulmades ja mõisa lõikusväljadel kõlasid torupilli eksootilised, paljude kauristuste, trioolide ja sünkoopidega viisid kõikjal veel XIX saj. alguspoolel. Hiljuti leidus üksikuid torupillimängijaid saartel ja rannikualadel. Kõigi nimetatud pillide muusika omas rohkeid ühisjooni regiviisidega. XIX saj. alguses hakkas viul kiiresti levima ning torupilli asendama, kuigi tema kohta on mõningaid andmeid juba varasemaist aegadest. Samuti kujunes möödunud sajandil uuem kandletüüp (Põhja-Eestis nimetatud simliks), paljude viisi-, hiljem ka bassi- ja akordkeeltega ning mitmesuguse mängimistehnikaga. Vana 6—7-keelne, ühest puust õõnestatud kannel, millel on ühisjooni naaberahvaste samatüüpi pillidega (vrd. soome *kantele*, läti *kokle*, leedu *kankles*, vene *gusli*) püsis kauemini (veel XIX ja XX saj. vahetusel) Saaremaal ja Setus, kuid on nüüd sealtki jäljetult kadunud. Loode-Eestis levis XIX saj. rootslaste vahendusel ka hiiu- ehk rootsikannel (rootsi *talharpa*), teatav lautode rühma kuuluv pill, mida mängitakse vibukujulise poognaga. 3—4 keelt on kinnitatud keerpulkadega kõlakasti pikendava raami külge. Pilli alumine ots toetatakse põlvedele, helisid võetakse vasaku käe sõrmealgadega vastu esimest keelt surudes. Teisi keeli tõmmatakse vahel lahtiselt kaasa. XIX ja XX saj. vahetusel omandas valitseva koha lõõtspill. Samal ajal on kujunenud mitmesuguseid keelpillide ansambleid (puhkpillide koosmängu tunti varemgi), nimetatud ka külakapellideks. Eriti populaarseks sai 2 viiuli või viiuli ja kandle koosmäng. Kagu-Eestis tekkis isegi spetsiaalne akordkannel. Ansambritesse liideti võimaluse korral ka muid pille (kontrabass, mandoola, lõõts, lehepill jne.). Idiofonide rühma kuuluv parmupill levis juba möödunud sajandil, alguses linnade lähedal, hiljem ka kaugemal, kuid tema tähtsus eesti rahvamuusika kujunemisloos pole suur.

Rikkalikust rahvatantsude varast omasid kõige

originaalsemaid jooni nii koreograafias kui muusikas vanemad voortantsud ja labajalavalss, hiljem liitus eesti rahvamuusikaga kõige tihedalt polka. Kadrillid ja kontratantsud levisid rohkem ääremail.

Käesolev valimik sisaldab niisiis säärast muusikalist materjali, mis on enamikus tegelikust tarvitusest taandunud ning elab praegu ainult üksikute vanade inimeste mälus või sagedamini vanades fonogrammides. Aktiivselt käibel olevate laulude esitamist on seega võimalik demonstreerida peaaegu ainult setu, harvem muude piirkondade laulude varal. Väga harva oli kogujal võimalik kokku saada koori, paljusid noorsoole kuuluvaid laululiike (karjaselaulud, kiigelaulud, mängud, tavandiväline lüürika jne.) läks korda talletada ainult väga vanadelt inimestelt. Esitamisstiil on küll kahtlemata ehtne, kuid puudu jääb palju hääle kõlavusest ja emotsionaalsusest. Raskusi tekkis ka kõigi liikide õiges proportsioonis esitamisega. Varasemad fonogrammid ei lase ennast enam vajalikku tehnilisse kvaliteeti restaureerida. Sel põhjusel on jäänud mõndagi vajaka pillide osas. Näit. puudub vana eesti kannel, mis oleks pidanud tingimata esinema. Mitmed puhkpillid (sokusarv, sarvepill) pääsesid siiski valimikku 1912/13. a. lõikusest.

Valimikku kavatsetakse jätkata. Järge jäid ootama uemad rahvalaulud ja rahvajutud, instrumentaalmuusika aga tantsude läbilõikes. Käesolev 5-plaadiline valimik on peamiselt Kirjandusmuuseumi fonoteegi baasil teoks saanud Herbert Tampere teaduslikul juhendamisel, kusjuures näidetekogu ja tekstiraamatu¹ koostajaks olid Herbert Tampere, Otilie Kõiva ja Erna Tampere. Helirežissöörina-restauraatorina tegutses Heino Pedusaar, helioperaatoritena Vaike Neeme ja Tiiu Oja. Toimetajaks oli Joann Juštšuk. Palju tänu kõigile kaastöölistele valimiku teostamisel ja materjalide kogumisel, kõige enam aga laulikuile ja pillimeestele, kes suure armastusega on kandnud oma noorpõlvest meie päevini ning päästnud unustusehõlma langemisest rahva vana, väärtuslikku ja ilusat traditsiooni.

25. V 1967.

H. Tampere

¹ Tekstide «peas» on antud kõigepealt lauutüübi (liitlaulude puhul tähtsama osa) konventsionaalne nimetus, andmed lauliku ja koguja kohta ning lõpuks pala šifr fonoteegis. Tekstid on toodud niisugusel kujul, nagu nad esinevad helisalvestuses. Kui värsi kordamisel tuleb ette väiksemaid kõrvalepõikeid, on need märgitud ümarsulgudega, suuremate erinevuste puhul on kordusvärsid toodud tervikuna taandreal. Koostajate seletused ja lisandused on antud nurksulgudes, sõnaseletused aga joone all.

I. TÖÖLAULUD

a) HELLETUSED JA KARJASELAULUD.

1. **Huiked.** Laulunud Marta Vist, 63 a., Viljandi raj., Suure-Jaani k/n. (= Suure-Jaani khk.). Heli-lindistanud I. Rüütel Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1961. a. RKM, Mgn. II 634a.

2. **Helletused.** Laulunud Kadri Asu, 67 a., Kolga-Jaani khk., Uue-Võidu v. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a. ERA, Pl. 43B2.

3. **Aja kari siia!** Laulunud Anna Lindvere, 60 a., Kodavere khk., Ranna v., Sääritsa k. Heliplaa-distanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhää-lingus 1938. a. ERA, Pl. 92B7.

Karjalapse uikamine.

Ae, ae, Loovi, ae,
Loovi ae, tule seie!
Ae, ae, Juasep, ae,
Juasep, ae, tule seie!

5 Ae, ae, Liisa, ae,
Liisa, ae, tule seie!

4. **Aja kari siia!** Laulunud Eleena Animägi, 60 a., Abja raj., Karksi k/n., Karksi as. (= Karksi khk.). Heli-lindistanud O. Jõgever ja H. Sirmais Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1960. a. RKM, Mgn. II 415e.

Hella või hella,
tule sina siia või hella,
aa kari siiäpoole,
esi tule siiäpoole!

5 Hella või hella,
tule sina siia või hella,
aame koera kakleme,
aame pulli puskleme!
Hella või hella,

10 tule sina siia või hella,
teeme endäl pärjäd pähä
kullerkupust, ellereina(st)!

5. **Aja kari siia!** Laulunud Helene Kukk, 68 a., Tallinn, pärit Sangaste khk. Heli-lindistanud H. Kokamägi ja I. Rüütel Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1962. a. RKM, Mgn. II 802a.

Külakar'us, õo-õo, kuku tsirku, õo-õo,
tule sina, õo-õo, siia poole, õo-õo,
mina iähen, õo-õo, sinnapoole, õo-õo!
Laseme pullid, õo-õo, puskõlema, õo-õo,
5 laseme sokud, õo-õo, pokselema, õo-õo!

6. **Päike, tule välja!** Laulunud Greete Jents, 77 a., Abja raj., Nuia al. (= Karksi khk.). Heli-lindistanud S. Lätt Kirjandusmuuseumi ekspedit-sioonil 1961. a. RKM, Mgn. II 585d.

Päeväke, tule väljä,
anna lihapätsi!
Päeväl anna pätsi leibä,
päeväpoisil poole pätsi,
5 karbitäve kanepit,
sõglatäve sõrmusit.

7. **Kari kaugel.** Laulunud Anne Vabarna, 82 a., Räpina raj., Värska k/n., Tonja k. (= Setu). Heli-lindistanud S. Lätt ja A. Strutzkin Kirjandusmuu-seumi ja Eesti Radio ekspeditsioonil 1959. a. RKM, Mgn. II 320c.

Süü-ks nu süü, kul'la meil kar'akönö,
maidsa' küll maidsa', meeli-meil mar'akön!
Aja-ks nu aja liina ma lepiistöhe,
aja-ks nu aja turu ma toomistoi,
5 kohe küll kohe putu-i' ta pur'o¹ tuuli,
kohe küll kohe paista-i' ta pallav päiv —
sinnä ka ma sinnä aja küll karjakösö,
keerä- ma keerätelle küll kir'akes.
Kari-ks vast kari läte² sis kavvõndöhe,
10 meeli-ks mul läte -mari vast muile mail.
Ette-ks sis jovva-i' ma kiviga visada',
mano-ks sis jovva-i' sõuda' ma sõmõral.
Kivi-ks sis kivi mul pehko pudösi,
sõmmõr sis sõmmõr sõrmilõ lagoon'.
15 Olõ-ks ma olõ neio küll vaenelatsi,
ilma-ks ma olõ imeldä'³ kanan.
Vaiva-ks om vaivaline ka vaese elo,
oho- no oholine mul olõmin.

¹ purje — ² läheb — ³ emata.

II. KALENDRITÄHTPÄEVADE JA PIDUSTUSTE LAULUD

a) KALENDRILAULUD.

1. Mardilaul. Laulunud Hindrek Tamm, 60 a., Jõelähtme khk., Nehatu v. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a. ERA, Pl. 67A1.

Laske sisse mardisandid,
mardi küüned külmetavad,
mardi varbad valutavad!
Mart on tulnud maada müöda,
5 läbi pilvete pugunud,
läbi viie vikerkaari,
läbi kuue koidunurga,
läbi seitsme sõelaserva.

Tehke lahti uksekene,
10 kui mina põenusta pörutan!
Kui te 'i tie lahti uksekesta,
me lüöme maha uksekese.
Meil on ulgas uksesepä, —
keskel on meil kervepoisid —
15 me teeme uued uksepiidad,
uksepiidad pihlakaised,
uksed tieme õunapuised.

Peretütär, pienikene,
paisu üles patjadesta,
20 tõmba jalga siidisukad,
otsa tõmba ummiskingad,
kõpsi alla kelderisse,
üle õue aitadesse,
tuo sialt väl'la paremaid,
25 siapäida puulikuida!

2. Kadrilaul. Laulunud Liisu Orik, 65 a., Tõstamaa khk., Tõstamaa v., Alu k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 103A2.

Laske kadrid sisse tulla,
Kadri küüned külmetavad,
kadri varvad valutavad.
Kadrid tulnud kaugelt maalta,
5 üle suu, üle ravade,
üle viie vikerkaari,
üle kolme koeduotsa,
ümmer kuu sii kõvera,
ümmer päeva, ümmer kuu sii.
10 Kuu sial mängis kudrustega,
eha õbeelmestega,
päe sääl mängis pärreldega.

Laske kadrid sisse tulla!
Kadri ei taha tallekesta,
15 kadri ta'ab tallevillukesta,

nurub linanuustikesta,
palub pastlapaelakesta,
tahab takutordikesta.

Laske kadrid sisse tulla!
20 Peretütär, neitsikene,
talutütär, taimekene,
tõuske üles uudidesta,
paremasta patjudesta!
Tõsta tassa tekiäärta,
25 astu pissi¹ parandale,
suitsust mine läbi sorinal ja
vingust läbi virinal ja
kolmel sammul kolde ette,
viiel varval varna alla,
30 võta piirgu varna pialta,
kui põle piirgu varna pial,
võta algu õrre pialt,
kui põle algu õrre pial,
võta pinda parre küljest,
35 kui põle pinda parre külges,
võta tohtu tualaest,
kui põle tohtu tualaes,
võta sammalt seinä vahelt,
kui põle sammalt seinä vahel,
40 süüta sõrmed põlema,
tuli peab tuas olema!

Laske kadrid sisse tulla!
Kadri tuub õue õueõnne,
perepojaal pruudiõnne,
45 peretütrel peiuõnne,
silla piale siaõnne,
lambalauta lambaõnne,
talli alli täku õnne,
tarase tuub lehmaõnne.
50 Kellel tantsvad kadrid tuas,
sinna tõusvad tõmmud ärjad,
lehmä matsakad, madalad,
lambad keerus villaga ja
siad pikad siuakad ja.
55 Kadri isa liumaalta,
kadri pojad Poolamaalta,
kadri isi kaugelt maalta.

¹ tasakesi.

PLAAT I B.

KALENDRILAULUD (järg).

3. Kadrilaul. Laulunud Marie Helimets, 69 a., Abja raj., Karksi k/n., Mäeküla (= Karksi khk.). Helilindistanud O. Kõiva Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1961. a. RKM, Mgn. II 622c.

Laske sissi kadrisandi,
katrisanti,
kadri küüdse külmeteve,
kadri varba valutave!

Kadri om tullu kaugeelta,
5 ümmert ilma, ümmert otsa,
läbi soo sipa-sopa,
läbi laane lipa-lapa.
Obu meil uppus ojassa,
mära jäi mätaste vahele,
10 lumi rikkus loogakirja,
sadu rikkus saaniteki,
ärmätus ei¹ ää obese.

Liisa, tõsta usselinki,
Anna, sina anna penki!
15 Perenaine, linnukene,
tagant laudjas tasane,
puhu tuli tubadesse,
lõõtsu lõke põrmantulle,
võta pirdu pistussesta,
20 võta algu ahju päältä!
Kui jole pirdu pistussenna,
võta lõmmu lõhna päältä,
kui jole lõmmu lõhna päältä,
võta roogu räastaesta!
25 Viskan sissi viljaõnne,
kahel käel karjaõnne.

Siin om tuba puhtaks pestu,
siin om söngi ästi säet,
siin om elle² perenaine,
30 annab kadril karaskit.
Kui sa 'i töä, ma juhate:
karask om kambren kapi pääl.
Kadri 'i taha kanaliha —
kukk om kana kannustenu.

35 Saagu, saagu, ma sajatan:
sija sinu tütar seenetagu,
aia ääre allitagu,
vennal viikandijaksa,
õel õve pühkijaksa,
40 vennanaistel vemmeldada!

Ega me jole nal'lasandi,
me olem pal'lalt nal'lasandi.

¹ ep, just — ² helde.

4. Linad liulaskjale! Laulun Liisa Kümmel, 73 a., Pärnu raj., Tori k/n., Ore k. (= Tori khk.). Helilindistanud H. Tampere Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1961. a. RKM, Mgn. II 522a.

No vastla õhta, siis keedeti seajalad ära. Kes tuli mäe otsa — seajalg pius, ja olid vastlakukled, tehti siis ka vastlakuklid, vastla saiad. No niid kätte ja siis mäe otsa kõik liugu laskma. Kuis vidasime vast ree mäe otsa ja seal siis mäest alla, nii kudas — kudas aga läks. Jaa, aga vanad inimesed siis ikke laulsid:

Liugu, laugu!
Linad pikad, luust lahti ja libedad,
liugu, laugu,
linad liulaskijalle,

tutrad tuasistujalle!

5 Ei sa tohe ümmer minna,
siis jääb linad koerusesse¹.

¹ (õieti kanepi kohta) isakanepiks.

5. Linad liulaskjale! Laulun Reet Sutt, 60 a., Kihnu khk., Linaküla. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Riighäälingus 1937. a. ERA, Pl. 57B3.

Lina liugu, pitkä kiudu,
kaski,

linad liulaskõjallõ,
takud tagatõukajallõ,
tutrad tuasistujallõ!

5 Mede linad metsäpikkused!

6. Tulge tuld hoidma! Laulun Marie Sepp, 74 a., Kolga-Jaani khk., Soosaare v. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a. ERA, Pl. 49A2.

Tulge jaaniku tulele,
jaaniku, jaaniku,

tulge tulda oidemaie,
karda kirge kaitsemaie!
Kes ei tule jaaniku tulele,
5 saagu mardini magama,
ristipäini ringutama!

Tulge jaaniku tulele,
tooge puida tullessagi!
Kes ei tule jaaniku tulele,

10 jõulus püürgu teise kül'le,
teises jõulus teise kül'le!

b) KIIGELAULUD.

1. Kiik tahab kindaid. Laulun Mari Kilu, 84 a., ja Liisu Tamp, 65 a., Jõelähtme khk., Viimsi v., Randvere k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 28B2.

Lähme kiigele kiikumaie.

Kas sie kiige kannab meida?

Kui ei kanna, ne kadugu.

Mis sina kriuksud, kiigekene,
5 augud, aluslauakene,
paugud, pealispuukene?
Kiige kriunub kindaid,
aluslauda andeida,
pealispuu punasi paelu.

10 Oot, oot, kiige, noo-noo, kiige,
las minu venda võtab naise,
teine vend tuob teise naise,
kolmas vend saab kosjas käinud,

siis saab kiige kindaaida,
15 aluslauda andeida,
pealispuu punased paelad.
[Lauldes sobitatakse tekst viisi omapärasele
kiigerütmile:
Lähmehe kiikuhumaie.
Kas si-e kiigehe kannahab meida?]

2. Kiigel kartlik. Laulun Lisette Kautlenbach,
74 a., Paide raj., Albu k/n., Aru k. (= Järva-
Madise khk.). Helilindistanud H. ja E. Tampere
Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1965. a. RKM,
Mgn. II 1022b.

Kiigesepad, ellad vennad,
ärge mind liiast kiigutage!
Ma olen kuri kukkumaie,
kukun maha, kes mind maksab.
5 Pale mul maksab paari ärgi.
teine pale teise paari,
nina mul nooremehe abusella.
Kui sina kukud, kuku maha,
kuku minu kuueõlma peale,
10 õbedase piibuarre peale!
Miks sa mullu meil ei tulnud,
kui käisid käsud järeella?
Nüüd sina tuled külmal ajal,
külmal ajal, küindlakuu sees,
15 ära sina riisud riideelbed,
pärid ära pargasida.

3. Kiigel kartlik. Laulun Miina Lambot, 70 a.,
Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., ja Anna
Paalberg, 64 a., Kuusalu khk., Kolga v., Tapur-
la k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst
Riigi Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 82B2.

Oh minu kulla kiigutajad,
obejased oilutajad,
ärge kurjast kiigutage
ega valjust vaagutage!
5 Ma olen kuri kukkumassa,
mari olen maha langemassa.
Võeras mies on kiige pealla,
võeras laps on alla laua,
sie tuob kivid kiige alla,
10 lahutab paed lagejad.
Mul pole venda kiige pealla,
vennalast ei alla laua,
kes tuoks patjad kiige alla,
lahutaks linad lagejad.
15 Kui mina kukun, kes mind maksab,
kui mina kukun kuldapriesi,

kui mina langen laia paatri?
4. Kiik tahab kindaid. Laulun Marie Sepp,
74 a., Kolga-Jaani khk., Soosaare v. Heliplaa-
distanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhää-
lingus 1937. a. ERA, Pl. 49B1.

Mis sina kihad, meie kiike,
kiikejääle,
mis sina ägad, meie älli?
Kiike kihab kindaaida,
älli äida säärepaelu,
5 aluslauda andemiida.
Oot, oot, kiige, no-noh, kiige,
las mo öde saab mehele,
las mo venda võtab naise,
öde saab sõjapäälkulle,
10 vend võtab vene karjanaise,
Siis saab kiige kindaaida,
aluslauda andemiida,
älli äida säärepaelu.

5. Ilus neiu kiigel. Laulun Mari Sarv, 54 a.,
Karksi khk., Karksi v., Nuia alevik. Heliplaa-
distanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälin-
gus 1938. a. ERA, Pl. 96A1.

Kiigu, kiike, kõrgeesse,
kiigele!
Et ma nu ei elkä esiki,
elkäs mu ehte iluse;
et ma nu ei paista esiki,
5 paistus mu palge punatse;
et ma paista Paideesse,
et ma elkä Elmeesse.

6. Kiik heas kohas. Laulun Helene Kukk,
68 a., Tallinn, pärit Sangaste khk. Helilindista-
nud H. Kokamägi ja I. Rüütel Kirjandusmuuseumi
ekspeditsioonil 1962. a. RKM, Mgn. II 802c.

Käü, käü, allükene,
äte-hää-kaike,
käü, kiige, keset murru!
Kesse allü siiä tennü?
Külaveli, ää veli,
5 tennü kiigu keset murru,
kun ei kasta kaalikolka¹,
neistütegi² ninnijalga³.

¹ linikunurk — ² niisutagi — ³ lillejalg.

III. HÄLLI- JA LASTELAULUD

a) HÄLLILAULUD.

1. **Uni, tule silma peale!** Laulunud Anna Kõster, s. 1899. a., Pärnu raj., Kihnu k/n., Lemsi k. (= Kihnu khk.). Helilindistanud O. Kõiva Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1959. a. RKM, Mgn. II 269b.

Äiu, äiu, kõssi, kõssi,
äiu, kallis lapsukene,
maga suurõks marja-aani,
kasva suurõks karja-aani!

5 Uni tulõ, uni, tulõ uigatõs,
tukk, tulõ tiedä kõndidõs,
magaminõ, marsidõs!
Uni, tulõ uksõst, aknast sisse,
tulõ mede lapsõ kiigu sisse,
10 tulõ mede lapsõ silmä sisse! . .

2. **Lase kiik käia!** Laulunud Anna Paalberg, 64 a., Kuusalu khk., Kolga v., Tapurla k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst 1938. a. ERA, Pl. 82A2.

Eia, tuia,
lase kiike käia!
Ää-tulla lasta!
Tuli Muri (Muri tuli) vasta,
5 keppi kääs, kotti seljäs,
suured tossud¹ jalas.
Ää-tulla lasta!
Muri tuli vasta,
keppi kääs, kotti seljäs,
10 suured tossud jalas.

¹ pehmest nahast jalanõud, sussid.

3. **Une sulased.** Laulunud Miina Lambot, 70 a., Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 87B3.

Tule, uni ukseesta,
astu sisse akenast(a),
riugu, raugu reppänestä¹,
käi lapse kätki pial(e)

5 kuku lapse kulmu piale (pääle),
lange silmalaua pääl(e)!

Ulkusid une sulased,
kävid rammad² käsküjal(ad),
etsisid unisi lapsi,
10 magajaida poisikas(i).
Uni uksest küsikse:
„Kas on lapsija tuas(sa),
kähärpäidä kätkü(v)essä,
valge riiete vahel(la),
15 kena kimbu keskeel(la).“

¹ suitsuaugust — ² nõrgad.

4. **Kasva karjaseks!** Laulunud Anne Vabarna, 58 a., Setu, Järvesuu v., Tonja k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 25A3.

„Latsõ l' uutaminõ.“

l'uu-ks nu l'uu, t'suu, t'suu,
l'uu-ks nu l'uu, latsõkõnõ,
ti'l'u-nu-kõnõ tibiken!
Jää-ks nu, tuvi, tu'tomae,
5 meeli-küll-marja¹, makamai!
Kui sa-ks nu ikõt, latsõkõnõ,
kui sa, nu karjut, kanakõn,
kuri-ks sis latsi ar'a koolõs,
vihas² sis latsi maalõ viiäs.
10 Kasuks nu mullõ kar'usõsta³,
vinnü⁴ küll vitsavõtjast!

¹ meelepärane mari (lapse kohta) — ² vihane — ³ karjaseks — ⁴ veni, sirgu.

b) MÄNGITAMISLAULUD.

1. **Sõit Riiga.** Laulunud Otilie Niinemägi, s. 1890. a., Paide raj., Paide k/n., Nurme k. (= Anna khk.). Helilindistanud O. Kõiva Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1965. a. RKM, Mgn. II 1058a.

[Last põlvel hüpitades:]
Ptruu, sõida Riiga ja
Riia väravast väl'la,
too lapsel saia,

c) LASTELAULUD.

- meie lapsekesel saia!
 5 Saiad suured, sarvilised,
 mesileivad meelelised,
 hapud leivad augulised,
 kakud kahekoorealised.
 Ptruu, söida Riiga ja
 10 Riia väravast väl'la!

2. Tihane. Lugenud Selma Lätt, 56 a., Tartu l., pärit Halliste khk. Helilindistanud H. Tampere Eesti Raadios 1966. a. RKM, Mgn. II 1149b.

[Lapse käeseljast võetakse sõrmedega kinni, liigutatakse käsi üles-alla.]

- Tii-tii tihane,
 vaa-va vaarblane,
 lendab üle uuaia,
 kargab üle kapsaia,
 5 üle metsa, üle metsa vurr!

3. Koer läheb karja. Lugenud Selma Lätt, 56 a., Tartu l., pärit Halliste khk. Helilindistanud H. Tampere Eesti Raadios 1966. a. RKM, Mgn. II 1149c.

[Lapse jalgadega imiteeritakse koera jooksmist.]

- Kut's läits karja
 lin'ta-lön'ta, lin'ta-lön'ta.
 Kut's tuli koju
 kippadi-kappadi,
 5 üle aia parvolksti!

4. Loomad tööl. Laulun Hella Keem, 52 a., Tartu l. Laulu õppinud Kanepi khk. Helilindistanud O. Kõiva Eesti Raadios 1966. a.

[Lauldes imiteeritakse iga looma tegevust.]

Mina lätsi Siidile, Siidile, Siidile,
 Siidil olli' kur'a' pini'¹ kur'a' pini', kur'a'
 pini'.

- Kai² mis Siidil tetti, tetti, tetti.
 Kass kudi kangast, kangast, kangast,
 5 hiir hõörät hoie³, hoie, hoie,
 jänes jakas langa, langa, langa,
 orrav möskse tarrö, tarrö, tarrö,
 kahr kor'as kande, kande, kande,
 susi kiitse⁴ ruuga, ruuga, ruuga,
 10 ai oinast vett tuuma, vett tuuma, vett tuuma.
 Oinas üteli: „Mää-ää-ää,
 küll ma hummen lää-ää-ää!“

¹ kurjad koerad — ² vaatasin — ³ veeretab süstiku poole — ⁴ keetis.

1. Kits, karja! Laulun Anna Lindvere, 60 a., Kodavere khk., Ranna v., Säärtsa k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 88B2.

- Kile¹, kile, kile, karja,
 võta vikat selgä,
 aja mulle einä!
 Mina einä lehmäle,
 5 lehm mulle pippi²,
 mina pippi pös'sale³,
 pös'sa mulle külge;
 mina külge ämmäle,
 ämm mulle kakku;
 10 mina kakku Kal'eville,
 Kal'ev mulle rauda;
 mina rauda tammele,
 tamm mulle leste⁴;
 mina leste ut'ele,
 15 ut't mulle villa.
 Mina villuss⁵ villikesed,
 karjusselle kalsukesed,
 sulaselle sukukesed,
 enel⁶ eenämütsikene.

¹ kits — ² piima — ³ pörsale — ⁴ lehte — ⁵ villust — ⁶ enesele.

2. Ann läks aita. Laulun Anne Vabarna, 82 a., Röpina raj., Värskä k/n., Tonja k. (= Setu). Helilindistanud S. Lätt ja A. Strutzkin Kirjandusmuuseumi ja Eesti Radio ekspeditsioonil 1959. a. RKM, Mgn. II 320b.

- Ann lät's aita,
 an'd mulle vatska¹,
 anni vadsa rihele,
 riih² an'd mulle olgi,
 5 anni olö' pelolö³,
 pelo an'd mulle pippi⁴,
 anni pipi tid'olö⁵,
 tid'o an'd mullö poigö,
 anni puja' rebolö⁶,
 10 rebo an'd mullö raigu⁷,
 anni raja' tsialö,
 tsiga mulle külge.
 Olgö' terve', tarötütrik,
 kor'as luu' kokko,
 15 mähe valge närtsu sisse,
 veie mõtsa kannu pääle,
 säält sai valgö jän'opoig,
 innemuistne eläjäkene.

Susi uigas oro veereh:
20 „Tulõ' siia', jän'opoig,
sulle umblõ uuõ' kengä',
kua kundseni' kapuda'!”

¹ karaskit, nisuleiba — ² rehi — ³ valgele lehmale (lastekeeli) — ⁴ piima (lastekeeli) — ⁵ kassikesele — ⁶ rebasele — ⁷ karukolde (Lycopodium clavatum).

3. Liiri-lõõri. Laulun Julius Paas, 83 a., Võru raj., Mõniste k/n., Tämbälse (= Hargla khk.). Helilindistanud H. Tampere Kirjandusmuuseumi ja Eesti Raadio ekspeditsioonil 1965. a. RKM, Mgn. II 1131h.

Tsirr-virr, lõökõnõ,
kos mu kulla pesäkene?
Uibun ossa pääl,
varikun varva pääl,
5 Koes tuu varik jäie?
Vanamiis maha ragi.
Koes tuu vanamiis jäie?
Tsiapahta¹ pagõsi.
Koes tuu paht jäie?
10 Tuli ärä palut'.
Koes tuu tuli jäie?
Vesi ärä kistut'.
Koes tuu vesi jäie?
Maa sisse vaivu².
15 Koes tuu maa jäie?
Kana lak'ka sapits.³
Koes tuu kana jäie?
Haugas⁴ ära veie.
Koes tuu haugas jäie?
20 Taiva poole linnati.⁵
Mingäs⁶ sinna perrä mindäs?
Puutsõidõ pulkõga,
vasitsõidõ varvastõga.

¹ sealauta — ² vaju — ³ laiaili — ⁴ kull — ⁵ lendas — ⁶ millega.

4. Parmu matus. Lugenud Anne Vabarna, 82 a., Rõpina raj., Värskä k/n., Tonja k. (= Setu). Helilindistanud S. Lätt ja A. Strutzkin Kirjandusmuuseumi ja Eesti Raadio ekspeditsioonil 1959. a. RKM, Mgn. II 320d.

Tere, tere, tekre!
Koes sa kävet, kokre?
Ma käve parmu puhtil'.
Kes tuu parmu ar'a tap'p?
5 Hopõn oma hannaga,
tsiga oma sõraga,
kits kerä sarvõga,
lammas labajalaga.
Ah soo!

¹ matusel.

5. Metsa puid raiuma. Laulun Maria Koert, s. 1880. a., Kingissepa raj., Mustjala k/n., Nina-se k. (= Mustjala khk.). Helilindistanud H. ja E. Tampere Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1961. a. RKM, Mgn. II 465e.

Pisi iiri, kus sa lä(h)äd?
Ma lään metsa palki raiuma.
Mis sa selle palgiga tiid?
Ma tiin omale uie tua.
5 Mis sa uie tuaga tiid?
Ma võtan omale noore naise.
Mis sa noore naisega tiid?
Kivipuusa¹ kiikuma,
adravanna² vaakuma,
10 leevalõime³ lõõtsuma.

¹ käsikivi käsipuusse — ² adra künnipuusse — ³ leiva-astjasse.

6. Onnimanni. Laulun Liisa Kummel, 73 a., Pärnu raj., Tori k/n., Ore k. (= Tori khk.). Helilindistanud H. ja E. Tampere Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1961. a. RKM, Mgn. II 518d.

Ui-sui sui-sui sunnimanni,
sunnimannist sain mallika,
mallikast sain mannipilli,
mannipillist sain peebuna,
5 peebunast sain petsariini,
petsariinist sain riimuka,
riimukast sain rindasõlge,
rindasõlesta sõmera,
sõmerast sain soolavakka,
10 soolavakast vaisiküisi,
vaisiküisist kübara ja
kübarast sain künniraud,
künnirauast sain ranitsa ja
ranisast sain rapsuvitsa
15 lapse puksu pihta pekka —
raps, raps, raps, raps, raps!

IV. PEREKONDLIKE TÄHTPÄEVADE LAULUD

a) PULMALAULUD.

1. Neiu pole kodus. Laulun Miina Lambot, 70 a., Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., ja Anna Paalberg, 64 a., Kuusalu khk., Kolga v., Tapurla k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 86A2.

[Pruudipoolsed pulmalised, kui saajarahvas on kohale jõudnud:]

Seiep tuleb võeraaida,
 seiep võerasta vägeda.
 Kust sie rahvas seie tulnud:
 kas on tulnud Turgimaalda,
 5 vai on saanud Saksamaalda,
 vai vierend Vene rajalta?
 Mis sie rahvas siita otsib —
 meil pole neiduda koduna,
 neid on Virus vihtlemassa,
 10 Arjus päada arjamassa.

2. Noorik lahkub isakodunt. Laulnud Miina Lambot, 70 a., Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k., ja Anna Paalberg, 64 a., Kuusalu khk., Kolga v., Tapurla k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 86B1.

Neitsikäne, nuorukane,
 kui akkad kodund menemä
 ja akkab ale tulema,
 vesi silmist vieremäie,
 5 akka enne eide kaela,
 tagajärel taadi kaela,
 verävälle venna kaela,
 ouessa odede kaela!
 Jumalaga, eide ukсед,
 10 jumalaga, taadi ukсед,
 venna vestetud veräväd,
 ue oued ounapuised!
 Tuld aga lüöväd tumma kapjad,
 sädemida sälü säared
 15 peiu saaja soita(j)essa.
 Oissa! Oppoissa!

3. Nooriku virkuseõpetus. Laulnud Maria Koert, s. 1880. a., Kingissepa raj., Mustjala k/n., Ninase k. (= Mustjala khk.). Helilindistanud H. ja E. Tampere Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1961. a. RKM., Mgn. II 465a.

Oidke rahvas, tehke ruumi,
 ma ta'an öde õpetada,
 noorukesta noomida!
 Kes ta'ab pereminijaks minna,
 5 sii peab une unustam(a),
 magamise maha jätma,
 ukšelappe¹ uinuma,
 lävelappe langema.
 Kui kuuled kuked laulavad ja
 10 ehmeslindu² elkivad,
 siis tõuse üles tõrjumata,
 karga üles karjumata,
 puhu tuli tulkimata³,
 aja ase aukumat(a).
 15 Lippa läbi lehmlaudad,
 tantsi läbi tallelaudad,
 püüra läbi pörssapahnad.

Kui sa lehmal vasiga leiad,
 võta vassik öla peal(e);
 20 kui sa lambal talle leiad,
 võta talled kaineluss(e);
 kui sa sial pörssad leiad,
 pane niid pörssad põlle siss(e),
 vii aga neid siis äial näha,
 25 vii aga neid siis ämmal näh(a).
 Kui sii äi põle su'ga rahul,
 kui sii ämm põle su'ga rahul,
 kerii niid sõnad kerase ja
 kerapõhi kergele,
 30 veereta kera vetesse —
 vesi viib neid vendadel(e).
 Vennad tulevad vehkides,
 kahekesi kahkides
 ämma ändi raiuma,
 35 nao sõrmi noppima.
 Ämm kui ännata arakas,
 nadu kui nurme kirju kassi.

¹ ukse kõrvale — ² sulglind — ³ tõlkimata (siin: käsikimata).

PLAAT II B.

4. Millal saame sinna maale? — Ajage siia! — Siidised tulevad. Laulnud Hendrik Jantson, 77 a., Tõstamaa khk., Tõstamaa v., Tõhela k., ja Liisu Orik, 65 a., Tõstamaa khk., Tõstamaa v., Alu k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 98A1, 2 ja 3.
 [Peigmehepoolsed pulmalised:]

... Millal meie sinna saame,
 kus aga kuused kullerdavad,
 kus aga kased kallerdavad,
 sinna uhke uuneelle,
 5 kõrgeelle katuselle,
 kus meil suitseb suuja ruuga
 ja meil maitseb magust õlut,
 õõtsub õlle toobike ja
 liigub viinä klaasike (ja)?

[Laulik hingab sisse kordusvärsi algusvärsijala ajal, nagu see oli loomulik eestlaulja ja koori vaheldumise puhul.]

[Pruudipoolsed pulmalised:]

Tulge siia, aage siia,
 siia uhke uuneelle,
 kõrgeelle katuselle!
 Sii u tuba turvil köetud,
 5 saunad saarile soendud,
 meil põle tuas tukivingu,
 lae all põle laastuuitsu.
 Langukesed, linnukesed,
 tulge siia, aage siia!

10 Sii teid ammu oodatakse,
väravas teid vaadatakse,
sii teil suitseb suuja ruuga,
aurab õlut punane,
vingub viinalaasikene.

[Peigmehepoolsed pulmalised:]

list, iist, iist, ilusad langud,
taganege, targad naised,
oidke kõrva, kõrgid naised!

Ütlen aga uiest ümmer jälle:

5 Taganege, takusärgid,
oidke kõrva, kotisärgid,
siit tulevad sisse siidineiud (langud),
siidilangud, niidilangud!

5. Sööge, langud! Laulun Liina Irdt, 75 a.,
Pärnu raj., Tõstamaa k/n., Tõhela k. (= Tõsta-
maa khk.). Helilindistanud H. ja E. Tampere
Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1965. a.
RKM, Mgn. II 1101d.

Sööge, langud, jooge, langud,
sii aga otsas oinapraadi,
tagaotsas tallepraadi,
keskele kirju linnu praadi!

5 Äрге aga, langud, seda kartke,
et meil tuleb lihast puudu —
meil (oo) aga tapjad seina taga
kui (oo) aga tarvis, siis tapame,
kui aga puudus, siis pusime.

10 Äрге aga, langud, seda kartke,
et meil tuleb kalast puudu —
meil aga meri silla alla,
lõhameri meil lõuke alla,
kohameri meil kolde alla. . .

6. Venna nurmed. Laulun Kadri Kukk, 66 a.,
Abja raj., Lilli k/n., Aniste k. (= Karksi khk.).
Helilindistanud R. Praakli Kirjandusmuuseumi
ekspeditsioonil 1960. a. RKM, Mgn. II 381 g ja h.
[Peigmehepoolsed laulavad pruudi kohta:]

Meie vellel suure nurme,
kas'ke,
suure nurme, laia väl'lä,
otsa lääve Ollandimaale,
veere joosev Venemaale.

5 La¹ meid kaia², la valate³,
ka tal oo sääri sinna minnä,
kontse säält koduje tulla.
Körd jääs põllule pödeme,
ii⁴ otsa engämaie.

[Vastulaul:]

10 Langunaise, linnukeise,
la meid kaia, la valate:
körd oo põllu põllelaiu,
nurmenukku rätilaiu,
linamaad linigulaiu,
15 kaaramaad kasugulaiu.

¹ las — ² katsuda — ³ vaadala — ⁴ ee (om. sõnast esi).

7. Rikka härg ja vaese vares. Laulun Helmi
Vill, 61 a., Võru raj., Antsla k/n., Säre k. (= Ur-
vaste khk.). Helilindistanud H. Tampere Kirjan-
dusmuuseumi ja Eesti Raadio ekspeditsiooni
1965. a. RKM, Mgn. II 1134g.

Ülti¹ siin ollöv suur talu,
kas'ke,

ülti ollöv rikas rahvas,
ülti neil ollöv palju raha,
ülti tappöv ää ärjä.

5 Ei saa süvvä', ei saa müvvä',
es külge küläle anda',
es lapet latsile jaka'²,
pehmet liha perrele.

Veli mul tapp vana varõse,
10 sai süvvä', sai müvvä',
sai külg küläle anda',
sai lape latsilõ jaka',
pehme liha perrele.

Pudsaist tek'k poodiüü³,
15 kaalakarvust nooerme'e kapuda'⁴,
nõnanutust näiu kangä'.

¹ öeldi — ² jagada — ³ sulgedest tegi vöö — ⁴ sokid.

8. Parem pakul kui peiu sängis. Laulun Julius
Paas, 83 a., Võru raj., Mõniste k/n., Tõmbälse
(= Hargla khk.). Helilindistanud H. Tampere
Kirjandusmuuseumi ja Eesti Raadio ekspedit-
sioonil 1965. a. RKM, Mgn. II 1132a.

Kuulõ(ks) kulla, miä ma kuku,
panõ' tähele, miä ma pajada!
Parõmb om maada'¹ paku pääl,
keeritelle' kivi pääl,

5 ku eks peiu pehmen sängün,
kaasa vahtsõ² kasuga all.
Piäks saa ädä peiusängün,
kahju vahtsõ kasuga all —
ei jõua' tohtri' terves tetä',
10 ei papi' paranda'.

¹ magada — ² uue.

9. Peigmees tuuakse laua taha. Laulun Anne
Vabarna (eeslaulja), 58 a., ja koor, Setu, Järve-
suu v., Tonja k. Heliplaadistanud H. Tampere ja
A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA,
Pl. 25A1.

„Kaaskõlõminõ.“

[Laulavad peigmehe-poolsed laulikud (kaa-
sikud), kui peigmees tuuakse laua taha.]

Ve(-ks nu) -kene, noorõkõnõ,
kas'ke, kan'ke!

Avida', jumalakõnõ,
mi(-ks nu) armast au pääle,

lindu(-ks nu) leeme¹ kaalale²!
 5 Külge(-ks nu), külge, külarahvas,
 taakõ³(-ks nu) iist talorahvas,
 mingu(-ks nu) nõia' nõgesihe,
 suurõ' (kõik) arsti' aia ala,
 laskõ(-ks sis) veertä' mi' velele,
 astu(-ks nu) aukübärälle! . .

¹ armu — ² juurde — ³ taganege.

10. Ehi, veli! Laulnud Anne Vabarna (eeslaulja), 58 a., ja koor, Setu, Järvesuu v., Tonja k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 25A2.

„Hähkämine.“

[Lauldakse peigmehele mõrsjakoju saatmisel.]

Velekene nu, noorõ- ne noorõkõnõ, noorõ-
 noorõkõnõ, noorõ-!
 Lätt¹ õks vel'lo meil veerü- nu veerümähe,
 veerü-, veerümähe, veerü-,
 imekana-ks lätt kallu- ne kallumahe, kallu-
 kallumahe, kallu-
 Uma-ks vel'lo sa' os'a- nu os'akõnõ, os'a-
 os'akõnõ, os'a-
 5 kui-iks lääde sa' neio nu neio kodo, neio,
 neio kodo, neio,
 lääde-ks mõr'sa sa' mõisi- mõisahe, mõjoo-
 mõisahe, mõjoo-
 säe-ks sa' hõste särgi- sa' särgisiilo², särgi-
 särgisiilo', särgi-
 panõ-ks hõste sis pal'to- sa' pal'tonulga',
 pal'to-, pal'tonulga', pal'to-
 Neio-ks kavval om kae- sääl kaemahe³,
 kahe-, kaemahe, kahe-
 10 vali-ks sinno om vahti- tä vahtimahe, vahti-
 vahtimahe, vahti-
 neio kaes sääl kaartõ küll kaartõ alta, kaartõ,
 kaartõ alta, kaartõ,
 sallõ sinno-ks tä saina küll saina takah, saina,
 saina takah, saina.
 Neiu kirriv om kui tuu sääl kui tuu hähne⁴,
 kui tuu, kui tuu hähne, kui tuu,
 mõtsatsirgust⁵ om mödu- tä mödusamba⁶,
 mödu-, mödusamba, mödu- . .

¹ läheb — ² (pikk)kuue- ehk vammusesiilud — ³ vaatama — ⁴ rähn — ⁵ metsalind — ⁶ meeldivam, ilusam.

11. Mõrsja itkeb vennale. Laulnud Anne Vabarna (eeslaulja), 58 a., ja koor, Setu, Järvesuu v., Tonja k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 25B2.

„Mõrsja ikminõ.“

Vel'lokõnõ, neio sullõ-ks nu kumarda jalga¹,
 neio sullõ, vel'lokõnõ, ma' kumarda jalga,

meeli-ks -mari² jäll maalõ paintõlõ,
 meelimari, vel'lokõnõ, ma' maalõ paintõlõ,
 sullõ-ks kallu, vel'lokõnõ, nu kaala ümbrele,
 sullõ kallu, vel'lokõnõ, ma' kaala ümbrele,
 sullõ-ks oiü, vel'lokõnõ, ma' olgõ nõalõ,
 sullõ oiü, vel'lokõnõ, ma' olgõ nõalõ.

5 läst³ tulõ, vel'lokõnõ-ks, meil eräle minnä',
 iäst tulõ, vel'lokõnõ, meil eräle minnä',
 kaugust minnä', vel'lokõnõ-ks, meil kattõ
 hulka,
 kaugust minnä', vel'lokõnõ, meil kattõ
 hulka.

Kui⁴-ks jätta', vel'lokõnõ, mul uma' vöörasta,
 kui jätta', vel'lokõnõ, mul uma' vöörasta,
 kui võtta', vel'lokõnõ, mul vööra' umast,
 kui võtta', vel'lokõnõ, mul vööra' umast!
 Neio-ks sinno, vel'lokõnõ, ma' painu pallõma,
 neio sinno, vel'lokõnõ, ma' painu pallõma,
 10 hellätsile, vel'lokõnõ-ks, nu sõnolõ heidä,
 hellätsile, vel'lokõnõ, ma' sõnolõ heida:
 „Unõtagu-i'⁵, vel'lokõnõ-ks, sa' ubinde aigo⁶,
 unõtagu-i', vel'lokõnõ-ks, sa' ubinde aigo,
 minno lasku-i', vel'lokõnõ, sa' meelest
 mii-aigo,
 minno lasku-i', vel'lokõnõ, sa' meelest
 mii-aigo. . .

¹ kumardan maani — ² meelepärane mari (neiu kohta) — ³ elueaks — ⁴ kuidas — ⁵ ära unusta — ⁶ õunte ajal.

b) SURNUITKUD.

1. Tütar itkeb ema. Laulnud Anne Vabarna, 58 a., Setu, Järvesuu v., Tonja k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 26B1.

„Kulja ikminõ (maamakõist).“

Maamakõnõ-ks mu kuku maamakõnõ,
 maamakõnõ-ks mu meelimar'akõnõ!
 Sullõ-ks tulli no, kuku maamakõnõ, ma' mano
 mar'akõnõ,
 ligi-ks tulli no, kuku maamakõnõ, ma'
 suvilinnukõnõ.
 5 Mullõ-ks ütle' no, kuku maamakõnõ, sa' üt's
 sõnakõnõ,
 tõnõ-ks ütle no, kuku maamakõnõ, sa'
 sõnapoolõkõnõ!
 Pantu olõt õks, kuku maamakõnõ, jo pikä
 pingi pääle,
 käekese-ks sul, kuku maamakõnõ, no risti
 rinna pääl —
 selle-ks ütle imp¹, kuku maamakõnõ, sa'
 ütte-ks sõnakõist,
 10 tõist eks ütle imp, kuku maamakõnõ, sa'
 sõnapoolõkõist.

Külmä-ks ommõ sul, kuku maamakõnõ, jo'
lehe' küle all,
pähnä-ks² ommõ küll, kuku maamakõnõ,
sul lehe' päitsen.
Selle painu imp, kuku maamamõnõ, su'
pardsisuukõnõ,
selle-ks liigu imp, kuku maamakõnõ, su'
linnukeeleken —
15 käeks ommõ sul, kuku maamakõnõ, jo
mulda murdunu,
sõrmökösõ-ks sul, kuku maamakõnõ, küll
liiva liit(ünü).
No-ks sinult hot³, kuku maamakõnõ,
ma' künnü⁴ küsüma,
vaesökõnõ-ks ma', kuku maamakõnõ, no
nõsõ⁵ nõudmai:
mille jätit õks, kuku maamakõnõ, mu' varra
vaesõsta,
20 inne- jätit õks, kuku maamakõnõ, mu' -aiga
armõtust?
Esekene-ks ta, kuku maamakõnõ, mul kuuli
väikosta,
kasvataja-ks lät's, kuku maamakõnõ, mul
kalmu kanasõst,
maalõ jäie-ks sis, kuku maamakõnõ, ma'
mar'asuurukõnõ,
põrmandullõ-ks küll, kuku maamakõnõ,
ma' põlvõkorukõnõ.
25 Minno-ks hoijit õks, kuku maamakõnõ,
sa' hobõstõ jalost,
minno-ks kaidisit õks, kuku maamakõnõ,
sa' kar'atii veerest.
No-ks sinult ma', kuku maamakõnõ, jäl
künnü küsüma,
neiokõnõ-ks ma', kuku maamakõnõ, küll
nõsõ nõudmai:
mille jätit õks, kuku maamakõnõ, mu tuulõlõ
tougada',
30 mille jätit õks, kuku maamakõnõ, sa' vihmälõ
visad(a')?
Minno-ks andas no, kuku maamakõnõ,
küll väl'lä väikokesest,
külä lää-ks ma', kuku maamakõnõ, no karja
kasinast —

pehme-ks saasõ mul, kuku maamakõnõ,
küll asõ pingi ala,
lämmi saasõ-ks mul, kuku maamakõnõ,
küll asõ läve all,
35 leiva- mullõ-ks sis, kuku maamakõnõ,
no -koorõ' kor'atasõ,
vadsa-⁶ mullõ-ks sis, kuku maamakõnõ,
no -veere' visatas.
Sis eks ikõ no, kuku maamakõnõ, küll tiigi
tii pääle,
sis eks ikõ ma, tsirgu maamakõnõ, küll järve
jäle pääl.
Oo-ks minno taad, kuku maamakõnõ,
küll vaesökõista,
40 ala ilma küll, kuku maamakõnõ, ma'
armõtukõnõ!
Kagoh⁷ lää-ks nu, kuku maamakõnõ, ma'
mustalt muidõ mano,
tõrva-ks lää küll, kuku maamakõnõ,
ma' -kana tõiste man. . .

¹ enam — ² pärna — ³ ehk, vahest — ⁴ küünin —
⁵ tõusen — ⁶ karaski — ⁷ vaat kus.

2. Neiud itkevad sõpra. Laulnud Anne Vabar-
na (eeslaulja), 58 a., ja koor, Setu, Järvesuu v.,
Tonja k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst
Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 26A2.

„Kuulja ikminõ (sõbrakõist).“

Sõbra-, sõbrakõnõ, nu sõsarõkõnõ,
hallõ(-ks), hallõ sinno meil liitã' liiva sisse,
muutsat¹, muutsat panda' meil neiud mulla
sisse!

Seo(-ks), seo mõtlit sa' kuupa kulladsõ,
5 seo(-ks), seo ütlit sa' hõpõdsõ havva —
seo(-ks), seo olõ-i joht kullano kuupa,
ega(-ks), ega olõ-i s'oo hõpõnõ hauda —
seo(-ks), seo ommõ küll kuupa kopitedu,
süvä²(-ks), süvä ommõ küll hauda hallitedu.
10 Su'ka leime mi' hunni huulitsalla,
vaski(-ks), vaski leime mi' tsõõri³ vanijalla⁴.
Sõbra-, sõbrakõnõ(-ks), nu sõsarõkõnõ! . .

¹ moekat — ² sügav — ³ ratast — ⁴ vainul.

V. TAVANDIVÄLINE LÜÜRIKA

a) LAUL JA LAULIK.

1. **Laula!** Laulunud Liisu Orik, 93 a., Pärnu raj., Tõstamaa k/n., Alu k. (= Tõstamaa khk.). Heli-
lindistanud H. ja E. Tampere Kirjandusmuuseumi
ekspeditsioonil 1965. a. RKM, Mgn. II 1099b.

Laula, laula, suukene,
liigu, linnukeelekene,
mõlgu marjameelekene,
ilutse südämekene!

5 Küll sa siis saad vaid olla,
kui saad alla musta mulla,
valge laudade vahele,
kena kirstu keskele!

2. **Lauliku lapsepõli.** Laulunud Hella Keem,
52 a., Tartu l. Laulu õppinud Ann Rammolt Põlva
khk., Koiola v., Adiste k. Helilindistanud O. Kõi-
va Eesti Raadios 1966. a.

Kui ma olli väikokõnõ
al'leaa, al'leaa¹,

kasvi ma sis kaunikõnõ
olli üte üü vannu²,
pääle katõ päevä vannu,

5 imä vei kiigu kesä pääle,
pan'de hällü palo pääle,
pan'de pardsi hällütämmä,
suvõlindu liigutamma.

10 Pardsil ol'le pal'lo sõnnu,
suvõlinnul liia' laalu',
parts sääl man mul pal'lu laulõ,
suvilindu liialt kõnõli.

Säält mina lat's sös laulu' oppõ,
ul'likõnõ³ sõna' osassi,
15 kõik mina panni papõrihe,
kõik mina raie raamatuhe.
Selle minol pal'lo sõnnu,
selle laajalt laaluviisi.

Tuli üteli: „Olõ' tuima!“

20 Vesi üteli: „Käü' vihanõ!“
Kivi üteli: „Olõ' kimmä!“
Kandu üteli: „Olõ' kalgi!“
Kuis ma tuima, tulõkõnõ,
vihane käü, viikene,

25 kimmä olõ, kivikene,
kalgi olõ, kannukõnõ —
olõi mina tuima tüterestä,
kalõ naise kanasõsta.

Ilokas ol'le minu imä,
30 nal'akas ol'le naine kanja.

¹ lõpupoole ka: al'leaa, ai-ai-aa — ² vanune — ³ nõdra-
kene — ⁴ kindel.

3. **Laulud tööli õpitud.** Laulunud Marie Sepp
74 a., Kolga-Jaani khk., Soosaare v. Heliplaa-
distanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhää-
lingus 1937. a. ERA, Pl. 48A1.

Kui mina akkan laalemaie,
laalemaie, laskemai(e),
pisikene ütlemäie,
käokene kukkumäie(e),

5 ei mind jõua ohjad oida,
ohjad oida, kõied kõit(a),
päitseeta mind pidada,
egä valjad vaigistad(a).

Kui mina laalan, laksub metsa,
10 kõnelen, kõliseb mets(a).

Külä mind jookseb kuulamaie,
vald mind tuleb vaatamai(e),
rikas rehekatuselle,
santi saana sõnnikul(e),

15 imestavad, ütelevad,
ühel, teisel kõnelev(ad):
„Kust sii laps niid laulud saanud,
ulluke sõnad osan(ud)?“

20 Sii põle tüdruk teinud tüüda,
ta põle kangasta kudan(ud),
ta põle arus einä niitnud,
ega luhas luugu võt(nud),
sii käind Arjus õppimasse,
Virus viisi võtemas(se).“

25 „Oh minu ellad vellekesed,
kulla kalliksed õed,
mesimarja memmekesed,
kullerkupu taadikes(ed),
ma 'p käind Arjus õppimas(se),

30 Virus viisi võtemas(se).
Ära mina ütlen selle koha,
kus ma niid lu'ud luges(in),
kus ma viisid veeretäsin
ja kus mõtted mõlgutas(in) —

35 arus eina niitessagi
luhas luugu võtessag(i),
kurus kuhja luuessagi,
kodo kangasta kudud(es).“

4. Kurb laulik. Laulnud Miina Lambot, 70 a.,
Kuusalu khk., Kolga v., Juminda k. Heliplaadista-
tanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälin-
gus 1938. a. ERA, Pl. 87B2.

Kes mind kuuleb laulemaie,
sie arwab ilu olema,
rõõmupäevi mind pidam(a).
Ma laulan läbi murede,
5 läbi leinatse südame).
Silmist juokseb rinnuleni,
rinnulta süämeleni,
südamelta polvileni,
polvilta labajalule,
10 labajalult varvastelle,
varvastelt mahaje juoks(eb).
Siis saab külä karja juua,
valla juua varsukased,
muisina¹ obused juua.

¹ mõisa.

5. Mets neidude vahel. Laulnud Greete Jents,
78 a., ja Mari Sarv, 78 a., Abja raj., Nuia al.
(= Karksi khk.). Helilindistanud H. Tampere Kir-
jandusmuuseumi ekspeditsioonil 1962. a. RKM,
Mgn. II 768b.

Me oleme kolmeks sösare,
kus me kolmi kokku saame,
kolmi kokku kukkumaie,
nel'lä ütte laulamaie?
5 Varik oo meie vahele,
kuusik meie kotteelle¹.
Oh mu noori vellekene,
ihva kirves kirjuvansi,
tapper tii tuliteräves,
10 raiu varik me vahelta,
kuusik meie kotteelta,
sis me kolmi kokku saame,
kolmi kokku kukkumaie!

¹ kohal.

b) KODU, NOORUS, ARMASTUS.

1. Ema õpetus. Laulnud Kadri Kukk, 66 a.,
Abja raj., Lilli k/n., Aniste k. (= Karksi khk.).
Helilindistanud R. Praakli Kirjandusmuuseumi
ekspeditsioonil 1960. a. RKM, Mgn. II 383c.

Kolm meil õpas' enneköin(e),
kolm meil õpas' kooleenna,
värist¹ vällä viieenn(a):
„Tüdarlaits, sina linnukene,

5 selle üttele ma sinul(e),
selle õppa õigeest(a),
pane sina miile parreest(a)²:
ole sina oolas ommukull(e),
mõse suu, suiu pää,
10 jala ala kengitsel(e)!
Ärä sina kullede³ kuke pääl(e) —
kuke laulav ku na tahav,
vaist na vara, vaist na il'lä(ä),
vaist na enne valgeet(a).
15 Ku sa ärküd, sis sa ärän(e);
ku sa tunned, sis sa tõus(u)!
Juba kuu kua pääl,
juba agu⁴ aida pääl,
sõgel⁵ servi lõuneenn(a).
20 Tüdarlaits, sina linnukene,
selle üttele ma sinul(e),
selle õppa õigeest(e),
pane sina miile parreest(e):
käi sina ilus, käi sina kaunis,
25 käi sina ilus einämaal(e),
kääu sina kaunis karjamaal(e),
valge kääu külä vahele,
kena külä keskeell(e)!
Olet esi sa vaene,
30 ole ei vesi vaene;
olet esi leinälin(e),
ole ei lipe leinälin(e);
olet esi kurvalin(e),
ole ei kurna kurvalin(e).
Mõse ame ao-helül(e)⁶,
uta⁷ kurna kuuvalul(e)!“ . . .

¹ väravast — ² paremalt — ³ kuulata — ⁴ koit — ⁵ Sõel
⁶ pese sark koiduvalgel — ⁷ uhu.

2. Anumate puhtus. Laulnud Albert Lauri,
s. 1904. a., Paide raj., Paide k/n., Purdi as.
(= Anna khk.). Helilindistanud O. Kõiva Kir-
jandusmuuseumi ekspeditsioonil 1965. a. RKM,
Mgn. II 1057h.

Peretütar, neitsikene,
kui viitsid olla virku,
pühi toad, laami lauad,
ari akende alused,
5 pane aga peekrid pinusse,
kannud pane kaevu ääre peale!
Kumasid sinu kulbivarred,
läikisid sinu lähkripõhjad —
kilter arvas kuu kumama,
10 kubjas päeva tõusemaie.

3. Tunnen tuima neiu. Laulnud Hella Keem,
52 a., Tartu I. Laulu õppinud Ann Rammolt Põlva
khk., Koiola v., Adiste k. Helilindistanud O. Kõiva
Eesti Raadios 1966. a.

- Velekene, helläkene,
 kui lääd naista kosjomallõ,
 püvelindu püüdemälle,
 ubasuuda otsimallõ,
 5 sõidad sa läbi Sõmmõrpalõ,
 ajad sa läbi Ahja valla,
 ajad sa hiiro hiivalõ¹,
 ajad sa varsa vatole² —
 sa 's saa naista naarulista,
 10 kaasa kaalarvolista.
 Võta' minno ütelhänni³—
 mina tunnõ tuima' näio',
 näe nuu' näio' näl'ätse'.
 Tuimal umma' tutsaku' hiusse⁴,
 15 kur'al musta' silmäkolmu',
 vihatsõl omma' silmä' vesitse',
 pahatsõl om pale punanõ,
 laisal laja' särgisiilo',
 madalal maani sukakirjä',
 20 pikk lätt pingile magama.
 Võta' sina til'lokõnõ,
 til'lokõnõ, teräväkene,
 ullikõnõ, usinakõnõ,
 kiä mõist iks esi' minnä,
 25 mõist muida opata⁵.
 Käsk⁶ muid, käüse esi',
 aase muid, astus esi' —
 ussõ' käävä⁶ pirr ja parr,
 lat's täl ripus rinna otsah.

¹ vahule — ² vahule — ³ endaga kaasa — ⁴ juuksed —
⁵ õpetada — ⁶ käsib.

PLAAT III B.

- 4. Petis peiu.** Laulun Kristjan Kiviloo, 68 a.,
 Harju raj., Loksala k/n., Turbuneeme k. (= Kuu-
 salu khk.). Helilindistanud H. Tampere Kirjan-
 dusemuuseumi ekspeditsioonil 1962. a. RKM,
 Mgn. II 734a.

- Tule aga mulle tuisurille,
 sulaselle suisurille,
 pere- aga -pojale peiarille!
 Perepoig on perguline,
 5 petab palju, peksab palju,
 valetab, varastab palju.
 Lubas aga tuua kolmed kingad,
 ühed puised, teised luised,
 kolmandad kivised kingad —
 10 puised kingad pulmakingad,
 luised kingad lustikingad,
 kivised kirikuringad —
 ei saand pahu pastlijagi,
 vallast vanu viisujagi. . .

- 5. Ait nooriku magada.** Laulun Hella Keem,
 52 a., Tartu l. Laulu õppinud Miina Lehelt Ka-
 nepi khk., Kooraste v., Karsti k. Helilindistanud
 O. Kõiva Eesti Raadios 1966. a.

- Oles sina inne, joeda, mulle tulnu',
 joeda, mulle tulnu',
 ailii, mulle tulnu' joo,
 ma-les sul ammu tare tennü',
 kanamunest kambre tennü',
 pardsimunest paari'¹ pannu',
 5 rästämunest rästäsviho,
 tedremunest trepi tennü',
 sissi säädnu' siidisängü!

¹ sarikad.

- 6. Arg kosilane.** Laulun Liisa Kümmel, 73 a.
 Pärnu raj., Tori k/n., Ore k. (= Tori khk.). Heli-
 lindistanud H. Tampere Kirjandusemuuseumi eks-
 peditsioonil 1961. a. RKM, Mgn. II 518a.

- Uidaruu, raidaraa,
 uidaruu,
 pandi mind paju raiumaie,
 raidaraa,
 saare juuri juksimaie¹,
 tammetüve tampimaie.
 5 Leidsine ma siis kogemata,
 kus aga salk oli sarapuida,
 teine salk oli türnapuida,
 kolmas salk oli kohlapuida,
 neljas noori neidusida,
 10 punapõski piigakesi.
 Üüd² neil üüles³ virvekirja,
 sukad jalas saarekirja.
 Ei olnd julgust juure minna,
 südant sülle rabadaie.

¹ raiuma — ² vööd — ³ vööd.

c) VAESLAPS, ORI.

- 1. Lind lohutamas.** Laulun Hella Keem, 52 a.,
 Tartu l. Laulu õppinud Ann Ismaelilt Kanepi khk.,
 Kooraste v., Karsti k. Helilindistanud O. Kõiva
 Eesti Raadios 1966. a.

- Iki¹, iki mina vaenõ,
 iki alan mar'aaian.
 Kes sis minno kaema tulli?
 Sinisilmä tsirgukõnõ²,
 5 ilma päätä pääsokõnõ.
 Mi' esi sõsaritsi³,
 üte, katõ, kolmökösõ,
 üten meile vüü võeti,
 üten koeti pallapoolõ⁴.
 10 Suga üteli: „Mul ol' surma,“
 nitsevarva⁵: „Meil ol' vaiva.“

¹ nutsin — ² linnukene — ³ õeksed — ⁴ linased vaip-
 seelikud — ⁵ niievarvad.

2. Oma ema ja võorasema ootavad koju. Laulnud Minna Kukk, 64 a., Antsla raj., Mõniste k/n. (= Hargla khk.). Helilindistanud H. Tampere ja O. Niinemägi Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1957. a. RKM, Mgn. II 72a.

Võoras eks emä, võhlu¹ emä,
võoras võhluarmuline,
nägi eks kauõst tulõvat,
vällä müüdä välküvat,
5 pand õks kivi kirstu pääle,
kannu kaasenuka pääle:
„Jop² jo tulõ suuri süüjä,
suuri süüjä, suuri juuja —
vällä³ ta süü härjäsõogi,
10 vällä' juu härjäjoogi.
Taalõ eks toogõ' tuubriga,
kandkõ' paari pangõga!“
Uma iks imä, armu imä,
uma heldearmuline,
15 nägi õks kauõst tulõvat,
vällä müüdä välkuvat,
võtt eks kivi kirstu päält,
kannu kaasenuka päält:
„Jop jo tulõ tütärene,
20 jop jo kallus kanassõnõ!“
Pand õks piima peesünemä⁴,
lihakese löügenemä⁵,
„Taale õks toogõ' toobiga,
kandkõ' ka kanniga!“ . . .

¹ nõid, kuri, kade — ² juba — ³ ära — ⁴ soenema —
⁵ leigenema.

3. Oma ema ja võorasema söök. Laulnud Helmi Vill, 61 a., Võru raj., Antsla k/n., Säre k. (= Urvaste khk.). Helilindistanud H. Tampere Eesti Raadio ekspeditsioonil 1965. a. RKM, Mgn. II 1134f.

Aeti mu mõtsa, aeti mõtsa ommukult,
varra inne, varra inne valgõt,
anti mul peiu¹, anti peiu pikk vits,
kandli ala', kandli ala' karjavits.
5 Oles mul olnu, oles olnu uma imä,
elänü, elänü uma esä,
andnu mul peiu, andnu peiu piimämu²,
kandli ala', kandli ala' karjamuru —
võoras an'd peiu, võoras an'd peiu pikä vitsa,
10 kandli ala', kandli ala' karjavitsa.
An'd luu, an'd luu, ütél' liha,
an'd koorigu, an'd koorigu, kuulut' är,
nädsä³ leevä, nädsä leevä, är n'aagut'.
Imä an'd liha, imä an'd liha, ütél' luu,
an'd tükü, an'd tükü, ütél' tühä.

¹ pihku — ² (muru) palukese — ³ nätske, mitteküpe.

4. Üised orjad. Laulnud Liisu Orik, 91 a., Pärnu raj., Tõstamaa k/n., Alu k. (= Tõstamaa khk.). Helilindistanud H. ja E. Tampere Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1964. a. RKM, Mgn. II 988a.

Oh me vaesed üised orjad,
kas'ke,
üüsed orjad, päesed pärjad,
kinnikiilutud sulased,
raudapandud palgalised,
5 peame teisi tiinima ja
endi vara valvama ja!
Teeni saksa sada aastat —
saksal selgas siidikuube,
vaesellapsel vanad riided,
10 orjukesel omad riided,
pajupuust tal pastlad jalas,
kuusekoorest kuued selgas.

5. Teomehe nädalapäevad. Laulnud Pauline Vapper, s. 1904. a., Orissaare raj., Muhu k/n., Suuremõisa I k. (= Muhu khk.). Helilindistanud A. Strutzkin Eesti Raadio ekspeditsioonil 1958. a. RKM, Mgn. II 305c.

Esmaspe ennast ehita,
e''e,
teisipäe teole minema,
kessiku kirves käiata,
neljapäe nuga kõhuta,
5 riede riistad kokku panna,
laupa lõunast saab jälle lahti,
e''e, e' -e' -e''e!

6. Kättemaks sakstele. Laulnud Kadri Asu, 67 a., Kolga-Jaani khk., Uue-Võidu v. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a. ERA, Pl. 43B3.

Oleks minu olemine,
teiseks minu tegemine,
ma paneks ärräd ärgädesse
kupjad kõrva kurgedesse,
5 saksa lapsed sahkadesse,
prouad rangiruumadesse.

d) LOODUS, TÖÖ, NALI, PILGE.

1. Humal. Laulnud Kadri Asu, 67 a., Kolga-Jaani khk., Uue-Võidu v. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a. ERA, Pl. 45B1.

Umal uikus lati otses,
käbi kärkis kuuse otses:
„Tulge tännä, noored mehed,
viige mind kotis kodoje!

- 5 Säält mina tükin tünderisse,
astun õlleankurisse,
veeren viinaveerendisse,
võtan meele meeste päästä,
tanu targa naiste päästä,
10 poole meele poiste päästä.
Mehed mütsita müravad,
naised tantsivad tanuta,
poisid poole saabasteta.“

2. Imed. Laulun Hindrek Tamm, 60 a., Jõe-
lähtme khk., Nehatu v. Heliplaadistanud H. Tam-
pere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a.
ERA, Pl. 66B2.

- Sõitsin, sõitsin, vennikene,
sõitsine tüki Türgimaada,
natukese aga Narvamaada,
poole ilma Pohlamaada,
5 ei näinud seda imeta,
mis nägin Nässu peressa.
Arjad auksid, koerad künsid,
tüdrukud tegid regesi,
naised raiusid rattapuida,
10 isa ärjal ikepuida,
vanal targul tarvispuida,
koputsid kodarapuida.
Mehed kõnksid kõrsutieda
viinapiekerid piussa,
15 õllekannud kaendeles,
õiksid kõrsi õlle peale,
laulsid kõrsi laua peal.

3. Joodiku hobune. Laulun Anna Lindvere,
60 a., Kodavere khk., Ranna v., Säärtsa k.
Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi
Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 92B8.

„Juadike obose üvad päavad.“

- Tunnusse juadike obsessä,
lakekoera laagikessä¹:
silmad söövad, suu valatab,
kõrvade lõnguje keriväd,
5 saba viipsibe² villusida.

¹ laagikest — ² haspeldab.

4. Kalajärv. Laulun Anne Vabarna (eeslau-
ja), 58 a., ja koor, Setu, Järvesuu v., Tonja k.
Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi
Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 22A2.

„Järve-ääl.“

- likene¹ meil järve-jo-kene,
iikene, jähärvekene, jähärvekene,
kallis kala-meil-ranna-jo-könõ,
kallis kalarahannakönõ, -rahannakönõ!
Muu-ks kiti' muhuida² noid maida,
muu' kiti' muhuida maida, muhuida
maida,
muida-ks maida no muida küle puida,
muida maida, muhuida puida, muhuida
puida,
5 kitä-ks uma mi' järve-nu-keistä,
kitä uma jähärvekeistä, jähärvekeistä,
kallist kala-no-ranna-jo-kõista,
kallist kalarahannakõista, -rahannakõista.
Järveh kallu-ks on kulla- nu-tsida,
Järveh kallu-ks om kulla- nu-tsida,
hõpösälgä-ks om säre-nu-keise,
hõpösälgä sähärekeise, sähärekeise,
kuida-ks -luuda om lutsu-no-kõise,
kuldaluuda luhutsukõise, luhutsukõise. . .

¹ jökene — ² muida = muid.

5. Kevad põllul. Laulun Hindrek Tamm, 60 a.,
Jõelähtme khk., Nehatu v. Heliplaadistanud
H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus
1937. a. ERA, Pl. 68A2.

Mis te tühja muretsete,
juba rukkijä nähikse,
odraoras ju aljendab,
kaeraoras katab maada,

- 5 nisu tupesta tulebki,
ernes ehib riideelle,
lätse säärile siakse,
kapsas käärib äile päile,
kaalik lehta kosuteleb,
10 nairis lehta lauteleb!

VI. LÜRO-EEPIKA

1. **Loomine.** Laulunud Liisu Orik, 93 a., Pärnu raj., Tõstamaa k/n., Alu k. (= Tõstamaa khk.). Helilindistanud H. ja E. Tampere Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1965. a. RKM, Mgn. II 1097c.

Kelle õuese õunapuu?

Meie õuese õunapuu.

Metu oksa õunapuul?

Kolm olid oksa õunapuul.

5 Metu õita oksale?

Kolm olid õita oksale.

Metu õuna õiele?

Üks oli õuna õiele.

Sai need õunad valmis saanud,

10 tuli tuul ja tõstis torma,

raputas(e) õunad merese.

Merest tõusis üles kirju lind,

lendas meie õuest läbi,

meie alla koppelis.

15 Meie koplis kolmi põesast:

üks oli põesas õbepõesas,

teene põesas vaskepõesas,

kolmas kullakeerulin.

Lind akkas pesa pesitama,

20 puuraagu korjama.

Sai sii pesa valmis saanud,

akkas mune munema;

sai niid munad munetud,

akkas poegi auduma;

25 sai niid pojad audunud.

akkase neida kasvatama,

kasvatama, kangutama;

sai niid pojad kasvatud,

akkas neida pillama.

30 Ühe pani päevaks peale ilma,

teise pani kuuks taevudes,

kolmanda kiviks põllu peale.

2. **Harja otsimine.** Laulunud Liis Alas,, 87 a., Kihnu khk., Lemsu k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a. ERA. Pl. 57A1.

Viere, viere, päeväkene,

viere nüüd luuja vettä müedä,

laasõ kasõ latvu kaudu!

Ei olõ aega pääväl vierdä:

5 päe soeb sulastõ päidä,

kammib karjalastõ päidä,

arib päidä armõtumul,

laamib neuu lakkasiida.

Suga kukkus käest merese,

10 arja külmä allikassõ,

laamilauda laenõtõssõ,

kammi suurõ kaldaesse.

Päe läks Pietri palvõelle:

„Pietter, sa pühä mehe poega,

15 Andrus, sa ametmehe poega,

mine tuõ mu suga merestä,

arja külmä allikasta,

laamilauda laenõtõsta,

kammi suurõ kaldaestä!”

20 Pietter ei võtnud palvõeidä,

Andrus äidä sõnumiida.

Päe läks ise il’lukesi,

müedä tiedä til’lukene,

müedä vettä väikene,

25 müedä kallast kaonikene,

müedä moad madalukene

tõi oma sua merestä,

arja külmä allikasta,

laamilaua laenõtõsta.

3. **Emä hauul.** Laulunud Marie Sepp, 74 a., Kolga-Jaani khk., Soosaare v. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a. ERA, Pl. 44B1.

Oh me kaks vaestalasta,

sa isata, ma emata,

lähme jaanipäe kiriku

murerätik mulle vüüle,

5 teine pühib teise silmi,

teine teise peab silitab.

Sa lääd isa aua peale,

ma lään ema aua piale:

„Tõuse üles, memmekene,

10 tõuse mo pead sugema!”

„Ei või tõusta, tütar noori,

muru kasvab muula peale,

aruheina aua peale,

sinililled silma peale,

15 kullerkupud kulmu peale.”

„Oh mu ella memmekene,
ma tiin sribist vikatikse,
niidän muru mulla pealta,
arueina aua pealta,
20 sinililled silma pealta,
kullerkupud kulmu pealta.
Tõuse siis, mu memmekene,
tõuse tütart õpetama!”

„Oh mu tütar til'ukene,
25 õhk sind õrnalt õpetagu,
taevas tarka miilta andku,
sest kes seda enne näinud,
et on koolijas kodosse,
külmaljalga kelderisse.”

4. Suisa suud. Laulun Juuli Ott, 67 a., Kolga-
Jaani khk., Võisiku v., Oti k. Heliplaadistanud
H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus
1936. a. ERA, Pl. 29A1.

Läksin metsast luuda tuuma,
tinaluuda tiirajalta,
vaskiluuda vainuulta,
õbeluuda õue alta,
5 kuldaluuda kopelista,
al'last luuda einamaalta.
Sain sinna Sulevi mäele,
sain sinna Kalevi mäele.
Sääl seisis Sulevipoega,
10 sääl seisis kangemat Kalevipoega,
küsis multa suisa suuda,
suisa suuda, kiusta kätte.

Mul oli nuga teräva,
alla õлма al'las mõõka.
15 Suisa lõin Sulevipoega,
kiuste lõin kangemat Kalevipoega,
lõin läbi ta ihu ilusa,
lõin läbi ta paleda punase,
lõin läbi ta halli uue kuue,
20 (lõin läbi ta paleda punase).
Isi nuttes kojuje.

Eite vasta, eite-taati.
Eite vastas ellitelles,
taati targula sõnula:
25 „Mis sina nutad, tütar nuuri?”

„Läksin metsa kõndimaie,
tinaluuda tiirajalta,
vasikluuda vainuulta,
kuldaluuda kopelista,
30 õbeluuda õue alta,
al'last luuda einamaalta.

Sain sinna ju Sulevi mäele,
sääl seisis Sulevipoega,
sääl seisis kallimat Kalevipoega,
35 küsis multa suisa suuda,
suisa suuda, kiusta kätte.

Mul oli nuga teräva,
alla õлма al'las mõõka.

Lõin läbi ta ihu ilusa,
40 lõin läbi ta paleda punase,
lõin läbi ta allu uue kuue,
lõin läbi ta ruugete juuste.”

Eite vastas, taati vastas:
„Ole terve, tütrekene,
40 oma au kaitsemasta,
suurta koera surmamasta!”

5. Mehetapja (Maielaul). Laulun Greete
Jents, 77 a., Abja raj., Nuia al. (= Karksi khk.).
Helilindistanud S. Lätt Kirjandusmuuseumi eks-
peditsioonil 1961. a. RKM, Mgn. II 565d.

Me olem (meid oli) kolmeksi sõsare,

kateksi emä kanaje:
üks oli Maie, tõine Kaie,
kolmas elmi Eltsekene.
5 Elts läits einä niitamaie,
Kai läits karja saatamaie,
Mai jäi aita meil magam(e).
Eltz tuli einä niitamesta,
Kai tuli karja saatamesta,
10 Mai tuli aidast magamesta,
põll tal ehenna punane,
väits tal peonna verine.
Eltz läits Maielt küsümaie:
„Maiekene, mis sa tennu?”
15 Mai võt's vastu vaideliia:
„Ma tapi laudast laiku ärgä,
murust tapi musta kuke,
tarest tapi tallekes(e).”
„Maiekõine, mis sa tennu!”
20 Mai läits (juus'k) metsa sis pageme,
juus'k ta suure kuuse manu:
„Armas kuuske, avide mind,
kallis kuuske, kata minda.”
Kuusk võt's vastu vaideliia(a):
25 „Kudas või mina avite,
alt ole arva, päält ole paksu,
alt ole arva Al'lu linna,
päält ole paksu Pärnu linna.
Kümme miista siin külänna,
30 ütese üle tanume,
kõik tulev palke lõikamaie,
lõvväv sinu siita ärä.”
Mai juus'k suure kase manu:
„Armas kaske, avide mind,
35 kallis kaske, kata minda.”
Kask võt's vastu vaideliia:
„Kudas võin mina avite,
alt olen arva, päält olen paksu,
alt ole arva Al'lu linna,
päält ole paksu Pärnu linna.
40 Kümme naista siin külänna,
ütese üle tanume,
kõik tulev lehti lõikamaie,
lõvväv sinu siita ärä —

45 mulle süüdü antanesse.“

Mai juus'k suure aava manu:

„Armas aaba, avide mind,
kallis aaba, kata minda!“

Aab võt's vastu vaideliia:

50 „Kudas võin mina avite,
alt ole arva, päält ole paksu,
alt ole arva Al'lu linna,
päält ole paksu Pärnu linna.
Kümme poissi siin külänna,
55 ütēse üle tanume,
kõik tulev laudu lõikamaie,
lõvvāv sinu siita är(ä) —
mulle süüdü antanesse.“

Mai juus'k suure söödü pääle:

60 „Nõnda juusku teie juure,
nõnda kui mu jumi joos(eb);
nõnda libisegu (su) lehe,
nõnda kui mu liha libisi!“

6. Tütarde tapja. Laulunud Liina Kaskmann, 64 a., Haljala khk., Varangu v., Rutja k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a. ERA, Pl. 39A1.

Venda soitis kosjatieda,

ajas neiu asjatieda.

Vend tuli kosjasta kojuje,

pāni kübara laua pääle

5 ja kindad kübara pääle,
sõrmed soelapohja pääle,
ise pääle itkemaie.

Küsitele ella eite,
küsitele tarka taati:

10 „Mis sa nutad, poega nuori,
mis sa nutad ja alatsed?“

„Miks ei nuta ja alatse!

Ei tule tütared minule,
punapollid puegadelle —

15 eidel palju tütarida,
kutrukse kulutajaida,
enamb elme tahtajaida.“

Eit vei tütared vedeje,
kandis alvad allikaie,

20 Lienud liivaküngastesse,
Marid märja mättaasse.

Siis tuadi iluminija
ja siis aine poja naine.

Eit toi kerad tubaje,

25 loimelõngad laua pääle:

„Kua kangast, iluminija
ja siis aine poja naine!“

„Sedaks minda siia tuodi
teie kangaida kuduma,

30 paberiida paugutama,
louendiida loksutama!

Eks mind tuodud istumaie,
istumaie, aštumaie,

sammumaie saunatieda,
35 aštumaie aidatieda.“

Siis kodus iluminija

ja siis aine pojanaine,
üksi vaaksi, kaksi päiva,

40 küünar kümmene nädala,
seina seitseme suveda.

Kangas suitsuje surekse,
palavaie pakaltele.

Kangas minda palveleke:

„Viege mind vereva tahaje,
45 sial mind karjatsed kuavad,

tiekäijad tievad käävi¹,
tuletuojad tuisutavad!“

Eit läks nuttades juele,
aladessa allikalle,

50 eit löi vitsalla vedeje,
ajateibal allikaie:

„Touske, mo tütared, viesta,
touske, alvad, allikasta,

55 Lienud liivaküngastesta,
Marid märja mätta alta,

touske mo kangaida kuduma,
paberiida paugutama!“

Varsti kostis vanemb tütar,
nobedaste nuoremb tütar:

60 „Eks kua iluminija

ja siis aine poja naine!

Meri meid süötnud, meri meid juotnud,

meri meid mihele pannud,

lohe leikand louendiida,

65 aug on andeida jäganud.“

¹ pool.

PLAAT IV B.

7. Joodiku kujukutse. Laulunud Minna Kokk, 64 a., Antsla raj., Mõniste k/n. (= Hargla khk.). Helilindistanud O. Niinemägi Kirjandusmuuseumi ja Eesti Raadio ekspeditsioonil 1957. a. RKM, Mgn. II 64a.

Ut'skõrd olli noorimiisi,

noorimiisi, illus poiss,

triirilla traaralla,

triiridiridi rallalla.

Kõrtsin sieie, kõrtsin jõeie,

laulise kõrtsi laua pääl.

5 Sääl tulli kutsija jo lävel,

sõnatuuja akna all:

„Tulõ' no' kuu'¹, noorimiisi,

nõrgu² kuu', nõrka poissi!

Sõsar (sul) kotun koolõman.“

10 „Las tad võtta kooltõnen³ —

tõne sõsar perrä jääs!“

Üt'skõrd olli noorimiisi,
noorimiisi, nõrka poissi,
kõrtsin seie, kõrtsin jõe,
15 laulise kõrtsi laua pääl.

Sis tulli kutsija jo lävel,
sõnatuuja akna all:

„Tulõ' no' kuu', noorimiisi,
nõrgu' kuu', nõrka poissi!

20 Veli (sul) kotun koolõman.“

„Las tad võtta' kooltõnen —
veli koolõs, tõne jääs.“

Üt'skõrd olli noorimiisi,
noorimiisi, illus poiss,

25 kõrtsin seie, kõrtsin jõe,
laulis kõrtsi laua pääl.

Sis tulli kutsija jo lävel,
sõnatuuja akna alla:

„Tulõ' no' kuu', noorimiisi,
nõrgu' kuu', nõrka poissi!

30 Imä (sul) kotun koolõman.“

„No' küll ollu' kuu' minnä' —
imä koolõs, tõist ei' saa.“

¹ koju — ² painuta ennast (pööra ennast) — ³ las ta surra.

8. Haned kadunud. Laulun Kadri Kukk, 66 a.,
Abja raj., Lilli k/n., Aniste k. (= Karksi khk.).
Helilindistanud R. Praakli Kirjandusmuuseumi
ekspeditsioonil 1960. a. RKM, Mgn. II 394f.

Muile anti muuda tööda,
sulastele suurta tööda,
mulle anti alba tööda:
ani oida, kana kaitsa.

5 Ai ma nii ani vesile,
kana kullakoppelesse.

Tulli tuuli muialt maalta,
pikken põhjasta pörudi,

ai ta mu ani vesilta,
10 kana kullakoppelesta.

Mina kodu kurval meel,
kurval meel, leinakeel:

„Oh mu elde ennekene,
mesimagus memmekene,

15 tii mul päine pätsikene,
katekuine kakukene,
ma lää ani otsimaie!“

Lätsi ma sis tüki teeda,
tüki teeda, marga maada,

20 lipu liivasta mägeda,
vassa liiva valgeeta.

Valadi¹ mina, valadi:
kes mul vastu või tulesse

või mul vastu veerenes(se)?

25 Vastu tulli kümme kündäjeta,
sada saadurookijet².

Mina neile terveida³,

terveida, armeeida⁴:

„Ka te näete meie ani?“

30 „Ei ole nännu teie ani.

Miandes⁵ olliv teie ani?“

„Neil oli kulda kukkureнна⁶,
öbet neil päälaena.“

„Ei ole kuulu ega nännu.“

35 Lätsi jälle tüki teeda,

tüki teeda, marga maada,

lipu liivasta mägeda,

vassa liiva valgeeta.

Valadi mina, valadi:

40 kes mul vastu või tulesse

või mul vastu veerenes?

Vastu tulli meeste ulka,

meeste ulka, poiste polku.

Mina neile terveida,

45 terveida, armeeida:

„Ka te näite meie ani?“

„Miandes olli teie ani?“

„Neil olli kulda kukkureнна,

öbet neil päälaena.“

50 „Ei ole kuulu ega nänn(u).“

Lätsi jälle tüki tiida,

tüki tiida, marga maada,

lipu liivasta mägeda,

vassa liiva valgeeta.

55 Valadi mina, valadi:

kes mul vastu või tulesse

või mul vastu veerenesse?

Vastu tuli neli neitsikesta,

kolm oli nuurta noorikuta.

60 Mina neile terveida,

terveida, armeeida:

„Ka te näite meie ani?“

„Miantes olli teie ani?“

„Neil olli kulda kukureнна,

65 öbet neil päälaena.“

„Nii olliv Mõõlu mõiseenna,

Minge sinna, saade kätte!“

¹ vaatasin — ² alepõletajat — ³ tervitusi — ⁴ armsaid sõnu — ⁵ missugused — ⁶ kuklas.

9. Venna sõjalugu. Laulun Kadri Asu, 67 a.,
Kolga-Jaani khk., Uue-Võidu v. Heliplaadista-
nud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus
1937. a. ERA, Pl. 47A1.

Kes sii tõi sõjasõnumid,
kes sii kandis vainu keeled?

Arak tõi sõja sõnumid,
vares kandis vainukeeled.

5 Kes siit saab sõtta minema:
kas saab isa või saab poega,

või saab kiige noorem poega,
kiige viimem, kiige viksem,

10 kõige uhkemad obesed,
kõige saksemad sadulad?

Vend läks aita ehtimaie,
 öde järel õpetama:
 „Pane sina selga surmasärki,
 valged koolikindad¹ kätte!
 15 Kui sa saad sõtta minema,
 ära (sina) sõida ette sõja,
 ega tantsi taha sõja,
 keeruta keset sõdaje!
 Esimesed eidetakse,
 20 tagumised tapetakse,
 keskmised kodu tulevad.
 Kui sa saad kodu tulema,
 ära juu suuvetta —
 suu on täisa surnuida;
 25 ära juu rannavetta —
 rand on täisa raipееida.
 Juu sa kallist kajo vetta.“
 „Vennakene, ella vella,
 akka mulle rääkimaie,
 30 kuidas säääl sõjas oltanekse,
 sõjaleiba süüdanekse,
 vainukakku kastetakse?
 Kas on sõjas naine armas,
 naene armas, kaas või kallis?“
 35 „Pese mo pia veresta,
 lopota saapad savista,
 siis mina akkan rääkimaie,
 kudas säääl sõjas oltanesse,
 sõjaleiba süüdanesse,
 40 vainukakku kastetasse.“

¹ surikindad.

10. Nekruti põgenemine. Laulunud Hindrek Tamm, 60 a., Jõelähtme khk., Nehatu v. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1937. a. ERA, Pl. 66B1.

Ära tulin mina ärrade käästa,
 Tuompea tohteri tuasta —
 ärrad nied jäid ärisema,
 tohterid jäid torisema.
 5 Lukku panin mina linnaluugid,
 pulka panin pueväravad.
 Kõik see linn jäi liikumaie,
 Viru värav vingumaie.
 Sain mina vaenemies vaduma
 10 küll Pikijalga, Põikijalga,
 Lasnamäe all lasin jalga.
 Tondil ostsin tuobi õlut,

Irus mina uosta ingatasin,
 Luol mina luoka kinnitasin,
 15 Kärmul lasin kähku käia,
 Liivakandil liigutasin,
 Pajul piitsa plaksutasin,
 Kostivere kostis vastu.
 Küla kõrtsus mul üteldi,
 20 et siin Niidal nipeldakse.
 Niidale ei läinud sisse.
 Kuogil ostsin kuorekuoki,
 Kahtlasel ma juotsin obust,
 Riisil läks meil riuks lahti.
 25 Tua kõrts jäi seila taha,
 Suodlas võtsin sutsukese,
 Rauaojal raasukese,
 Pillapalus piisukese.

11. Kubjas ja teomees. Laulunud Anna Lindvere, 60 a., Kodavere khk., Ranna v., Säärtsa k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 92A4.

Oi-oi-oi-oi uolekene,
 mis tegi minu mielekene!
 Õlin mina til'lukene,
 läksin mina teole,
 5 läksine mina rehe juurde,
 teretäsin kubjakesta:
 „Tere, minu kubjas, tere, minu kilter,
 jäin mina kavvass magamaie,
 möeda mulle veidi maada,
 10 veidi maada, muldamaada!“
 Kubjas see mul mõetis maada,
 mõetis veidi muldamaada.
 Kündsine päeva, kündsin teise,
 tuleb aga kubjas vaatamaie.
 15 „Oh sina kurat, kudas sina künnäd —
 vao sina künnäd, küündrä jätäd!“
 Mina kubja kõrvust kinni,
 lõin aga kubja kukerpalli.
 Kubjase kukkus kukerpalli,
 20 kraavi põhja uperpalli.
 Kubjas läks mõisa kaebamaie,
 mina järel kuulamaie,
 kellele õigus mõistetasse,
 kellele süüdi tõstetasse.
 25 Kubjale õigus mõisteti,
 minul aga süüdi tõsteti.
 Nüüd mind talli juur(d)e veeti,
 sada kepi-uupi loeti.

VII. MÄNGUD

1. Vöökudumine. Laulnud Anne Vabarna (eeslaulja), 58 a. ja koor, Setu, Järvesuu v., Tonja k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 22A3.

[„Ema“ istus näoga seinapoole, koob vööd ja laulab. „Tütred“ seisavad ema taga ja laulavad järele: Kua vüüd koogulist jne. Ükshaaval tulevad kosilased, rikkad ja vaesed vaheldumisi. Dialoog ema ja kosilaste vahel. Ema annab tütredele vaestele kosilastele. On mängitud ka ilma dialoogita, nii et iga kosilane varastab rea lõpust ühe tütre. Mängitakse, kuni kõik tütreid on „kositud“.]

Kua vüüd koogulist¹,
haara vüüd hangulist¹.
Imel pal'lo tüterida,
liiga linahiusid.

5 Tulõs kos'a' kost tulõsi,
olõs viina' kost veeresi,
ar'a üte ma' annasi,
ar'a katsi kallutas.

¹ (vöökirjad).

2. Käsikivi. Laulnud Anne Vabarna (eeslaulja), 58 a., ja koor, Setu, Järvesuu v., Tonja k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 26A1.

„Kivi jauhminõ.“

[Mängijad seisavad sõõris, parema käega hoiavad sõõri keskele pandud kepi kinni ja imiteerivad lauldes käsikiviga jahvatamist.]

Jauha-ks, jauha' nu, kivikõnõ,
jauha', jauha', kivikõnõ, kivikõnõ,
kiso-ks, kivi-no -poolõkõnõ,
kiso', kivipoolõkõnõ, -poolõkõnõ!

Jauha-ks, sõsar, sa' laula', sõsar,
jauha' sõsar, laula', sõsar, laula', sõsar,
küll ma-ks massa nu jahupalga,
küll ma massa jahupalga, jahupalga,

5 kivi-ks -poolõ nu kiskumise,
kivipoolõ kiskumise, kiskumise!

Anna-ks lehmä ma' jauhemasta,
anna lehmä jauhemasta, jauhemasta,

kir'o-ks lehmä ma kiskemasta,
kir'o lehmä kiskemasta, kiskemasta.

Jauha-ks, sõsar, nu laula', sõsar,
jauha' sõsar, laula', sõsar, laula', sõsar!

Pere tahtsõ-ks meil peen'okõista,
pere tahtsõ peen'okõista, peen'okõista,

10 sulasõ' küll sorõheta¹,
sulasõ' meil sorõheta, sorõheta,

näitsiku' meil nägüsetä,
näitsiku' nägüsetä, nägüsetä.

Jauha-ks, jauha, jäll, kivikõnõ,
jauha', jauha', kivikõnõ, kivikõnõ! . .

¹ sõredat.

3. Laevamäng. Laulnud Mari Kilu, 84 a., Jõe-
lähtme khk., Viimsi v., Randvere k. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 28A2.

[Mängijad istuvad põrandal reas üksteise süles, õõtsutavad kahele poole ja laulavad. Esimene mängija on laeva kippar. Tulevad ostjad, proovivad, kas laev on kõva ja püüavad istujaid üksteise sülest ära kiskuda.]

Sõua laeva, jõua laeva,
sõua laeva sinna maale,
kus nied kuked kulda juovad,
kuked kulda, kanad karda,

5 aned aljasta õbeda,
piened linnud penningida,
vareksed vana rahada!

Laevakippar, poisikene,
ää lase laeva liiva juosta,
10 karata karimeresse,
puutuda punakivisse!

Ida tuul tuli ihkimaie,
kagu tuul tuli katsumaie,
lõunatuul tuli lõhkimaie.

15 Viis ta nied mehed meresse,
udusärgid ummikasse,
linajuuksed liivakusse,
saapasääred salmeessa.

Arju sepp, minu armas venda,

20 tie mulle teraksest nuota,
miska vean mehed meresta,
udusärgid ummikasta,
linajuuksed liivakusta,
saapasääred salmeesta!

4. Hobusemäng. Laulunud Helmi Vill, 61 a., Võru raj., Antsla k/n., Säre k. (= Urvaste khk.). Helilindistanud H. Tampere Kirjandusmuuseumi ja Eesti Raadio ekspeditsioonil 1965. a. RKM, Mgn. II 1134b.

[Mängijad ringis, üks tüdruk ringi keskel hobuseks, poiss väljaspool ringi hobuse otsija, püüab läbi ringi „hobust“ kätte saada.]

Lätsi ma mõisamõtsa viirde,
ol'lalii-lel'lalii,

nakas ammas aluteme¹,
panni ma pää paiu pääle,
jala jaaniniidu pääle.

5 Kuri miis tul'l kuusistust,
varas miis varikust,
varast mul ärä ää oböse,
jät't mullõ musta ruuna.

Lätsi ma obõst otsima.

10 „Määnes ol' su obõnõ?“
„Linaleht, laukots,
õrasilm², kaputjalg.“

¹ valutama — ² lauk.

5. Kullimäng. Laulunud ja jutustanud Liisa Kümmel, 73 a., Pärnu raj., Tori k/n., Ore k. (= Tori khk.). Helilindistanud H. Tampere Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1961. a. RKM, Mgn. 521b.

Kuus, kuus, kullikene,
mis sii kulli meile tullii?
Kull otsib küla kanusida,
tahab talu anisida,

5 mõisa paari partisida,
kõrtsi kirju kalkunid.

Kuidas kulli piakene?
Nii kui mõisa mõõduvakk.

Kuidas kullli silmakased?

10 Nii kui kulla karbikes(ed).

Kuidas kulli nokakene?

Nii kui talu taarinaga.

Kuidas kulli küinekesed?

Nii kui küla kajukooku.

15 Kuidas kulli sabakene?

Nii kui mõisa tuuliluuda.

Niisugune oli siis laul. [See oli siis päris alguses kohe?] See oli jah, jah esti laulavad sedasi ja siis: „Tere, tere, miis, mis auku sa kaevad?“ [Aga kes need laulavad, kõik või?] No laulavad siis kõik või, ku nad oskavad, või laulab see vana kana üksinda või, ükskõik sis. Noh see on, tuleb — teine on nüüd nagu kull. Sii seisab seal kuskel ja kana tuleb oma poegadega — inimene nüüd ja kõik lapsed järel — ja ütleb: „Tere, tere, miis, mis auku sa kaevad?“ — „Süte

auku.“ — „Mis sa süte peale paned?“ — „Panen paja.“ — „Mis sa paja sisse paned?“ — „Panen vee.“ — „Mis sa veega tegima akkad?“ — „Akan kuke-kana karva võtma.“ — „Mis kukedkanad sulle kurja tegid?“ — „Sõid ära kõik isanda oad, emanda ernid, neitsi läätsid, toapoisi tubakad, seapoisi sibulad ja karjapoisi kapsad.“ — „Kus sa isi ollid?“ — „Olin metsas aida tegimas.“ — „Kus naised-lapsed olid?“ — „Teibid kätte andmas.“ — „Kui pikk see aid olli?“ — „Siit senna.“ — „Kui kõrge?“ — „Maast taeva.“ — „Kui lai?“ — „Nagu kirvelaba.“ — „Kui tihe?“ — „Nagu jõhvisõel.“ — „Ah sa valelik! Isi olid ahu pääl, korekirn oli kõhu pääl, konnareis oli pius, kastsid konnareit koore sisse, tõmmasid läbi suu limps ja limps.“ — „Ku sa sedasi räägid, ma söön su lapsed ära.“ — Sis küsib: „Kas selle?“ Kõige esimene akkab sis oma jalga näitama, see on mis kõige selle vanakana järel, nõnnakaua kui kõige viimane näitab oma jalga. „Jah,“ ja siis akkab ta seda kinni võtma ja püidma. Ja siis nad, ema kaitseb ja pojad sääl taga siis kõik vinda-vända. Oh sa jumal seda igavest kiirdu-käärdu, sii veike sääl taga, sii tunneb igavest tuld enne niikaua kui kull ta kätte saab. Ja siis jääb sii ära ja akataks jälle teist püidma.

6. Nukumäng. Laulunud ja jutustanud Mari Sarv, 76 a., Abja raj., Nuia al. (= Karksi khk.). Helilindistanud S. Lätt Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1960. a. RKM, Mgn. II 397f.

Vanasti ku mia alle viil säänte jõmpsik, kodulaits alle viil olli, sis jaanitule all mängiti nukumängü. Vanainimese laulive ja noore pidiv sis nukku juuskme, üt's tüdruk oli nukk ja poiss pidi püünje oleme. Sis akati tal laulme, et:

Ehi, ehi, nukukene,

nukku,

mõse suud, nukukene,

suiu pääd, nukukene,

pane jalgu, nukukene,

5 elme kaala, nukukene,

võta lina, nukukene,

joose, nuku, nukukene!

Sis tä pidi juuskme mineme ja poiss püünme. No sis ku poiss ta kätte sai, sis ta jäi mud'uki poisi kätte, a ku poiss kätte es saa, tüki maad juus'k ära juba, akati laulme, et

Tule kodu, nukukene,

nukku!

Aga mis tal sääl kodun's uuta olli, vat sedä mia änämb mitte ei mälete, sii om nõnda meelest är lännu. Vanainimese laulive, nemä mös'tive taat rohkem, latse es mös'ta tähelegi panna. Kui mia juba nuur olli, sis me änämb es mängi sedä mängü.

7. **Kuningamäng.** Laulnud Liisa Kümmel, 73 a., Pärnu raj., Tori k/n., Ore k. (= Tori khk.). Helilindistanud H. Tampere Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1961. a. RKM, Mgn. II 521c.

Teine oli üks kuningamäng jälle. Kuningamäng jälle olli sedasi. Sellel põlnd muud kedagi, kui inimesed on ringis kõik ja üks on sääl sees, ringi sees ja siis akatakse. . .

Kuningas, kuningas!

Miks sa mullu meile ei tulnud,
murumullu meil ei käinud,
kuningas, kuningas,
5 kui käisid käsud järele
ja sõitsid sajad sõnumida?

Kuningas, kuningas!

Nüüd sina tullid sandil ajal,
kevadisel kehval ajal,
10 kuningas, kuningas,
nüüd sina riisud riideeida,
katkud kaelakardasida.

Kuningas, kuningas!

Võtke kinni kuningas,
15 võtke kinni kuningas!

Siis võttis ja akkas siis tõmmama, kelle peast rätiku, kellelt mis ta midagi kätte sai ja ikki sinna oma kotti. Sii, kes sääl sees oli, kes riisus, see kuningas. Siis nad kukkusid seda kuningast taga ajama ja, ja siis kõik aasid ja kuningas ledis iis. Niisugune suine mäng väljas siis olli vanast.

8. **Leigarimäng.** Laulnud Helmi Vill, 61 a., Võru raj., Antsla k/n., Säre k. (= Urvaste khk.). Helilindistanud H. Tampere Kirjandusmuuseumi ja Eesti Raadio ekspeditsioonil 1965. a. RKM, Mgn. II 1133d.

[Mängijad kahes rühmas, laulavad vastamisi.]

„Tõsõ lekõri läävä,
midäs lekõri tahtva?“

„Lekõr tahtse leiku lüvvä,
leiku lüvvä, eiku lüvvä,

5 selle kehväle talulõ,
selle uuolõ murulõ.“

„Mis mi anna lekõrile?“

Ei olõ kulda,
ei olõ õbööt,

10 ei tinna tettüt,
ei vaskõ valetut.“

„Kuri ool¹ ti kullastõ,
õel teie õbööstõ.“

„Es² teil kotun kuldasepä,

15 tii veeren tinasepä,
vanial³ vaskisepä.“

„Mi taha errä⁴,
pääle errä esändet.“

20 „Võta, võta errä,
pääle errä esändet.“

„Sai tark tallipoiss,
oolikas obõstöpoiss,
talli söödi, talli joodi,
taga talli tantsutõli,
25 läbi akna an'd aina,
läbi pilu pistis kaara'.“

¹ hoolib — ² ise — ³ vainul — ⁴ härrat.

9. **Hanemäng.** Laulnud Mari Kilu, 84 a., Jõe-
lähtme khk., Viimsi v., Randvere k. Heliplaadis-
tanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälin-
gus 1936. a. ERA, Pl. 28A3.

[Mängijad seisavad alguses vastastikku kahes viirus, mõni samm teineteisest eemal. Laulu esimese värsi ajal liiguvad viirud teineteise vastu, järgmise värsi kestel eemalduvad endisele kohale. Nii kordub see kuni laulu lõpuni. Lõpuks moodustavad mängijad ühise sõõri ning hakkavad ringtantsu tantsima. Liikumine toimub valsisammudega ning kehakallutustega vahelduvalt vasakule ja paremale. „Hanemängu“ on mängitud ka sarnaselt „Väravamängule“ (kaks mängijat moodustavad värava, teised käivad reas värava alt läbi, viimane võetakse kinni) või ringmänguna („hani“ on ringi keskel, laulu lõpul valib endale ringist asemiku).]

Kustas tulid, kustas tulid,

ani, ani valge?

Mererannast, mererannast,
joutse¹, joutse ülbe².

5 Mis sa sealla tegemassa,
ani, ani valge?

Anipoegi pesemassa,
joutse, joutse ülbe.

Kas sa pesid minu pojad,

10 ani, ani valge?

Seallap olid isegi,
joutse, joutse ülbe.

¹ luik — ² uhke.

10. **Väravamäng.** Laulnud Helene Kukk, 68 a., Tallinnas, pärit Sangaste khk. Helilindistanud H. Kokamägi ja I. Rüütel Kirjandusmuuseumi ekspeditsioonil 1962. a. RKM, Mgn. II 802g.

[Mängijaid kaks paari, seisavad vastastikku. Esimene paar, kes seisab käsikäes, küsib esimese värsi. Teine vastab ja laseb seejärel esimese paari endi vahelt läbi minna oma kohale tagasi. Järgnevad küsimused teiselt paarilt ja vastused esimeselt paarilt. Esimene paar lõpetab värssidega 7—8. Viimase värsi ajal läheb teine paar välja vaatama.]

Mis ti sandi saisatele,
juuli kuldse väräja?

Mi saisame väräjin.

Värre katski.

Millega ti parandöti?

5 Siige¹, kullage, vereve niidige.

Kost sa sitt sii said?

Veli eilä Riias tõi,

ku ei usu, tule' kae!

¹ siidiga.

11. Sõrmemähkimismäng. Laulnud Helene Kukk, 68 a., Tallinnas, pärit Sangaste khk. Heli-
lindistanud H. Kokamägi ja I. Rüütel Kirjandus-
museumi ekspeditsioonil 1962. a. RKM, Mgn. II 802h.

Kes sääl mõtsan puide ragu?

Toomõ tümi, toomõ ladu,

toomõl iluse häelmä.

Mihkel mõtsan puide ragu.

Kes sääl süvvä perrä vei?

Manni süvvä perrä vei.

5 Süü, süü, Mihklikene!

Ei vöi süvvä, Mannikõne.

Melle nii, Mihklikene?

Käsi katski, Mannikõne.

Mähin kinni, Mihklikene.

PLAAT V B.

VIII. PILLILOOD

1. Sokusarv: „Töölemineki tükk“. Mänginud Jukk Akermann, üle 65 a., Karula khk., Vana-
Antsla v., Käomäe. Fonografeerinud A. O. Väi-
sänen ekspeditsioonil 1912. a. ERA, Fon. 15c.

2. Karjapasun. Mänginud Nikita Vassil, 13 a.,
Setu, Petseri v., Kiiova k. Fonografeerinud
A. O. Väisänen ekspeditsioonil 1913. a. ERA,
Fon. 75a.

3. „Lepapasuna lugu“. Mänginud Mihkel Tiit-
tus, 66 a., Pärnu raj., Tori k/n., Rätsepa k.
(= Tori khk.). Helilindistanud H. Tampere Kir-
jandusmuuseumi ekspeditsioonil 1965. a. RKM,
Mgn. II 1117c.

4. Vilepill: „Taaveti polka“. Mänginud Ruuben
Kesler, 60 a., Jõhvi khk., Jõhvi v., Vasavere k.
Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi
Ringhäälingus 1938. a. ERA, Pl. 75A2.

5. Sarvepill. Mänginud Sido Nikit, 46 a., Setu,
Petseri v., Kiiova k. Fonografeerinud A. O. Väi-
sänen ekspeditsioonil 1913. a. ERA, Fon. 75d.

**6. Sõrmiline (roopill): „Torupilli Jussi laba-
jalg“.** Mänginud Aleksander Maaker, 48 a., Em-

maste khk., Emmaste v., Valgu k. Heliplaadista-
nud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus
1938. a. ERA, Pl. 101A2.

7. Torupill: Räditants. Mänginud Jaagup Kil-
ström, 71 a., Kuusalu khk., Kolga v., Leesi k.
Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi
Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 13A2.

8. Parmupill: Polka. Mänginud Jaan Rand,
u. 60 a., Kirbla khk., Kasari v., Kirbla k. Heli-
plaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ring-
häälingus 1937. a. ERA, Pl. 52A4.

9. Hiiukannel: „Hunt soo taga“ (labajalg).
Mänginud Mart Kaasen, 65 a., Lääne-Nigula
khk., Taebla v., Kirimäe k. Heliplaadistanud
H. Tampere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus
1936. a. ERA, Pl. 9A3.

10. Viiuli duett: „Harja lõss“ (labajalg). Män-
ginud Mart Männimets, 64 a., ja Mihkel Toom,
64 a., Tori khk., Tori v. Heliplaadistanud H. Tam-
pere ja A. Pulst Riigi Ringhäälingus 1936. a.
ERA, Pl. 4A2.

11. Viiuli duett: Polka. Mänginud Mart Män-
nimets, 64 a. ja Mihkel Toom, 63 a., Tori khk.,
Tori v. Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst
Riigi Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 4B2.

12. Viiuli duett: „Vir-ver-vidis“ (polka). Män-
ginud Kristjan Joakit, 71 a., Urvaste khk., Antsla
al., ja Otto Hiiop, 72 a., Urvaste khk., Vaabina v.
Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi
Ringhäälingus 1937. a. ERA, Pl. 35A3.

13. Kannel: „Hiir hüppas“. Mänginud Joosep
Kotkas, 50 a., Tartu-Maarja khk., Kavastu v.
Heliplaadistanud H. Tampere ja A. Pulst Riigi
Ringhäälingus 1936. a. ERA, Pl. 12B2.

14. Kannel: „Sörk“. Mänginud Jaak Kõdar,
72 a., Abja raj., Abja-Paluoja al. (= Halliste
khk.). Helilindistanud H. Tampere Kirjandusmuu-
seumi ekspeditsioonil 1961. a. RKM. Mgn. II 571e.

15. Kannel ja lehepill: „Talgupolka“. Mängi-
nud Oskar Visnapuu, 58 a., Põlva raj., Ihamaru
k/n., Krootuse k. (= Kanepi khk.). Helilindista-
nud H. Tampere Kirjandusmuuseumi ekspedit-
sioonil 1965. a. RKM, Mgn. II 1081b.

16. Lõõtspill: „Vana Loosu küla polka“. Män-
ginud August Teppo, üle 80 a., Võru raj., Võru
k/n., Loosu k. (= Põlva khk.). Helilindistanud
A. Strutzkin Eesti Raadio ekspeditsioonil 1956. a.
ER 2174.

17. Külakapell: „Pulmapolka“. Mänginud Au-
gust Mürsepp (I viiul), 65 a., Osvald Viin (II
viilul), 69 a., Kindlus Viin (akordkannel), 35 a.,
ja August Tina (mandoola), 70 a., Põlva raj.,
Kanepi k/n. (= Kanepi khk.). Helilindistanud
A. Strutzkin Eesti Raadio ekspeditsioonil 1966. a.
RKM, Mgn. II 1298a.

LAULIKUD JA PILLIMEHED

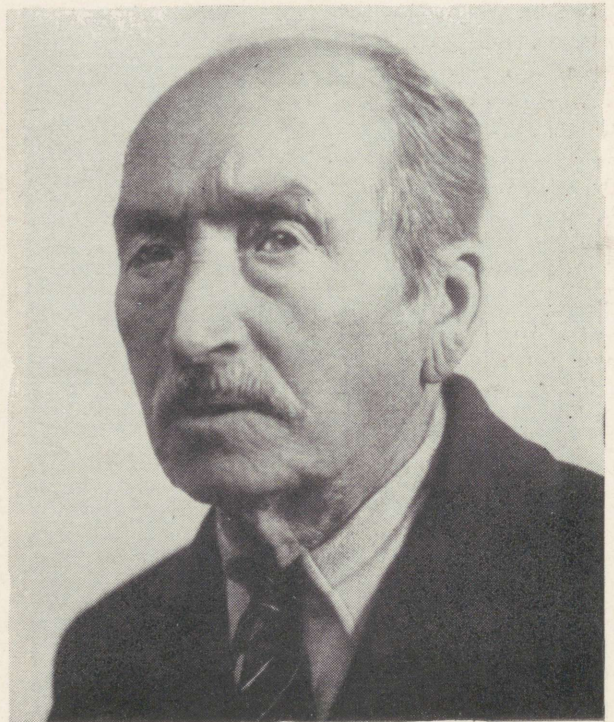
- Akermann, Jukk** (Karula): VIII 1.
Alas, Liis (Kihnu): VI 2.
Animägi, Eleena (Karksi): Ia 4.
Asu, Kadri (Kolga-Jaani): Ia 2, Vc 6, d 1, VI 9.
Helimets, Marie (Karksi): Ib 2, IIa 3.
Hiiop, Otto (Urvaste): VIII 12.
Irdt, Liina (Tõstamaa): IVa 5.
Ismael, Ann (Kanepi): Vc 1
Jantson, Hendrik (Tõstamaa): IVa 4.
Jents, Greete (Karksi): Ia 6, Va 5, VI 5.
Joakit, Kristjan (Urvaste): VIII 12.
Kaasen, Mart (Lääne-Nigula): VIII 9.
Kampus, Liidia (Kolga-Jaani): Ic 3.
Kaskmann, Liina (Haljala): VI 6.
Kautlenbach, Lisette (Järva-Madise): IIb 2.
Keem, Hella (Tartu): IIIb 4, Va 2, b 3,5, c 1.
Kesler, Ruuben (Jõhvi): VIII 4.
Kilström, Jaagup (Kuusalu): VIII 7.
Kilu, Mari (Jõelähtme): IIb 1, VII 3, 9.
Kiviloo, Kristjan (Kuusalu): Vb 4.
Koert, Marie (Mustjala): IIIc 5, IVa 3.
Kokk, Minna (Hargla): Vc 2, VI 7.
Kotkas, Joosep (Tartu-Maarja): VIII 13.
Kukk, Helene (Sangaste): Ia 5, IIb 6, VII 10, 11.
Kukk, Kadri (Karksi): IVa 6, Vb 1, VI 8.
Kõdar, Jaak (Halliste): VIII 14.
Köster, Anna (Kihnu): IIIa 1.
Kümmel, Liisa (Tori): Ic 2, IIa 4, IIIc 6, Vb 6, VII 5, 7.
Lambot, Miina (Kuusalu): IIb 3, IIIa 3, IVa 1, 2, Va 4.
Lauri, Albert (Anna): Vb 2.
Leht, Miina (Kanepi): Vb 5.
Lindvere, Anna (Kodavere): Ia 3, IIIc 1, Vd 3, VI 11.
Lätt, Selma (Halliste): Ic 4, IIIb 2, 3.
Maaker, Aleksander (Emmaste): VIII 6.
Männimets, Mart (Tori): VIII 10, 11.
Müürsepp, August (Kanepi): VIII 17.
Niinemägi, Otilie (Anna): IIIb 1.
Nikita Vassil (Setu): VIII 2.
Orik, Liisu (Tõstamaa): IIa 2, IVa 4, Va 1,c 4, VI 1.
Ots, Helmi (Kaarma): Ic 1.
Ott, Juuli (Kolga-Jaani): VI 4.
Paalberg, Anna (Kuusalu): IIb 3, IIIa 2, IVa 1, 2.
Paas, Julius (Hargla): IIIc 3, IVa 8.
Rammo, Ann (Põlva): Va 2, b 3.
Rand, Jaan (Kirbla): VIII 8.
Sarv, Mari (Karksi): IIb 5, Va 5, VII 6.
Sepp, Marie (Kolga-Jaani): Ib 1, IIa 6, b 4, Va 3, VI 3.
Sido Nikit (Setu): VIII 5.
Sutt, Reet (Kihnu): IIa 5.
Tamm, Hindrek (Jõelähtme): IIa 1, Vd 2, 5, VI 10.
Tamp, Liisu (Jõelähtme): IIb 1.
Teppo, August (Põlva): VIII 16.
Tiitus, Mihkel (Tori): VIII 3.
Tina, August (Kanepi): VIII 17.
Toom, Mihkel (Tori): VIII 10, 11.
Vabarna, Anne (Setu): Ia 7, b 3, IIIa 4, c 2, 4, IVa 9, 10, 11, b 1, 2, Vd 4, VII 1, 2.
Vapper, Pauline (Muhu): Ib 4, Vc 5.
Viin, Kindlus (Kanepi): VIII 17.
Viin, Osvald (Kanepi): VIII 17.
Vill, Helmi (Urvaste): IVa 7, Vc 3, VII 4, 8.
Visnapuu, Oskar (Kanepi): VIII 15.
Vist, Marta (Suure-Jaani): Ia 1.

LIIS ALAS

KADRI ASU

HENDRIK JANTSON

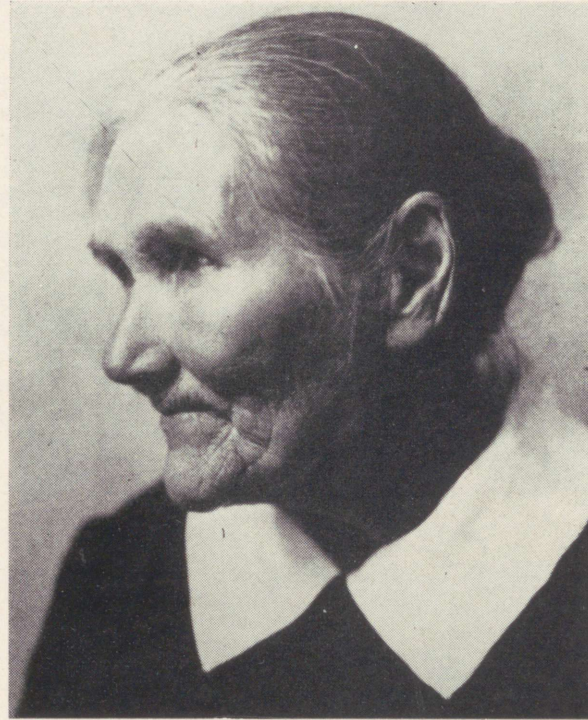
MARI KILU

KADRI KUKK

LIISA KUMMEL

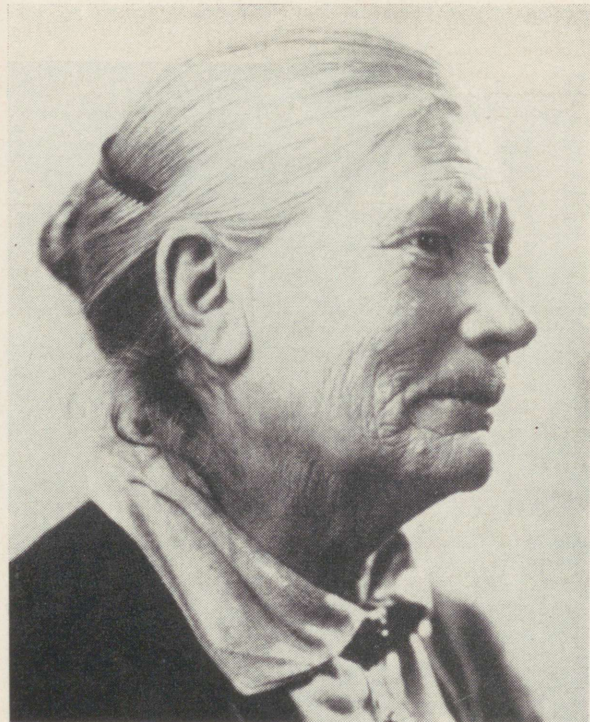
MIINA LAMBET

ANNA LINDVERE

LIISU ORIK

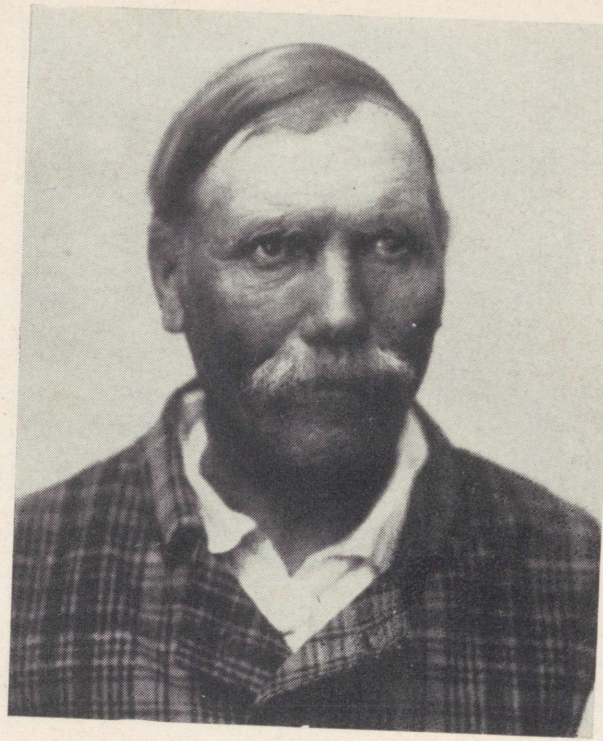
ANNA PAALBERG

MARI SARV

MARIE SEPP

HINDREK TAMM

ANNE VABARNA (KESKEL) OMA KAASLAULJATEGA
HELMİ VILL

PILLIMEHED

JUKK AKERMANN (SOKUSARV)

NIKITA VASSIL (KARJAPASUN)

JAAGUP KILSTRÖM (TORUPILL)

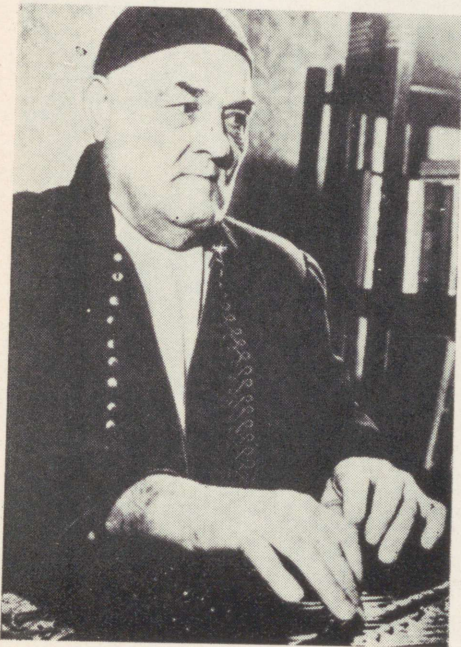

OSKAR VISNAPUU (LEHEPILL JA AKORD-KANNEL)

MART KAASEN (HIUKANNEL)

JOOSEP KOTKAS (KANNEL)

MIHKEL TOOM JA MART MÄNNIMETS (VIIUL)

Эстонские народные песни и наигрыши
Научная антология

Тексты и комментарии

Х. Тампере, Э. Тампере и О. Кыйва

Рижский завод грампластинок
всесоюзной фирмы «Мелодия»

ТАЛЛИНСКАЯ СТУДИЯ ГРАМЗАПИСИ

1970

Произведения эстонского поэтического и музыкального фольклора стали записываться в течение последних 150 лет. Имеются, правда, некоторые случайные записи, сделанные в более ранние периоды (например, несколько пословиц с острова Хийумаа, записанные в 1587 г., заклинания из Канепи — в 1632 году, фрагмент народной мелодии, записанный в окрестностях Тарту в том же году, игровая песня — из Аудру 1680 года, любовная песня из Ярва-Яани 1695 года и др.), но более постоянная собирательная работа началась лишь на рубеже XVIII и XIX веков. Первоначально эти записи производились лишь отдельными эстофилами, у которых пробудился эстетический, а в некоторой мере и научный интерес к народной поэзии и музыке. Однако подлинной эстонской фольклористике положили в середине XIX века начало просветители-демократы Фр. Р. Фельман и Фр. Р. Крейцвальд, которые использовали фольклор для доказательства наличия у народа творческих способностей и создания национальной литературы и культуры. Прежде всего произведения Фр. Р. Крейцвальда (народный эпос «Калеви-поэг», опублик. в 1857—1861 гг. и «Старинные эстонские народные сказки», опублик. в 1866 г.) дали толчок к обширной систематической работе по собиранию фольклора, которая, начиная с 1860-х годов продолжается вплоть до настоящего времени. Уже с самого начала эта работа велась на строго научной основе.

Стараниями Я. Хурта, М. Веске, М. И. Эйзена, О. Калласа, В. Андерсона, С. Соммера, Архива эстонского фольклора, Литературного музея имени Фр. Р. Крейцвальда и Института языка и литературы АН Эстонской ССР, Тартуского госуниверситета и других учреждений и лиц, а также при содействии тысяч местных корреспондентов на протяжении времени было записано примерно 1 000 000 стр. (всего около 1,5 миллиона пунктов) словесного, музыкального и хореографического творчества народа, а также данные о народных обычаях, обрядах и верованиях. Это большие богатства духовной культуры, которыми обладают лишь немногие народы.

Первые в истории собирания эстонского фольклора фонограммные записи были сделаны лишь в последние годы до первой мировой войны. Пионером в этой области был финн А. О. Вайя-

нен, который, начиная с 1912 года, по приглашению О. Калласа, в течение нескольких летних периодов посещал Эстонию, особенно Сетумаа, чтобы фонографировать народные мелодии. Вскоре к собранию народного творчества с помощью фонографа приступили также К. Креэк и Й. Муда в Западной Эстонии. Первоначально фонограф являлся для собрания фольклора редким и дорогим аппаратом, но со временем стал все более важным помощником фольклориста, позволявшим фиксировать народное творчество в неизменном виде. Весьма много фонограммных записей производилось в 1930-е годы по инициативе Архива эстонского фольклора (Э. Оя, К. Лейхтер, Х. Тампере и др.).

Кратковременный, но важный эпизод в истории собирания фольклора представляет собой фонографирование на репортажных пластинках народных песен и наигрышей, проводившееся более обширно в студии Государственного радиовещания в Таллине в 1936—1938 гг. Соответствующую научную подготовку провели Архив эстонского фольклора и Музыкальный музей (Х. Тампере и А. Пульст). Нападение фашистов на нашу родину затормозило работу по собиранию фольклора, но по окончании Великой Отечественной войны она постепенно снова активизировалась. Во время экспедиций, проводимых различными учреждениями, занимающимися фольклором (Литературный музей, Институт языка и литературы, Тартуский госуниверситет, Эстонское Радио и др.) стало обязательным применение магнитофона. Значительные и ценные результаты были достигнуты главным образом в течение последних 10 лет, когда значительно возросли в первую очередь фонотеки Литературного музея (руков. Х. Тампере), а также Эстонского радио (А. Струтцкин) и Института языка и литературы (руков. Р. Вийдалепп и Ю. Тедре). Наряду с музыкальным фольклором стали все больше записываться также произведения повествовательных жанров (сказки, предания, анекдоты, описания различных обрядов и т. д.). В настоящее время во всех фольклорных архивах Эстонии хранится около 12 000 звукозаписей. Кроме того, имеется богатый фольклорный материал на магнитофонных лентах и у диалектологов.

Произведения эстонского фольклора публиковались в различных научных и популярных изда-

ниях. Из первых следует назвать начатые Я. Хуртом серии под общим заглавием «Monumenta Estoniae antiquae», из которых уже вышел в свет целый ряд томов рунических песен и преданий («Setukeste laulud» I—III) «Vana Kannel» I—IV, «Eesti muistendid» I—II). Материалы по музыкальному фольклору представлены прежде всего в изданиях «Eesti runoviisid» А. Лауниса (1930) «Eesti rahvalaule viisidega» I—V Х. Тампере (1956—1965). До сих пор по грампластинкам любители фольклора знакомились с народной музыкой лишь в обработке композиторов. Ученые, педагоги и композиторы, а также все любители народного творчества уже давно ощущали в своей работе потребность в публикациях звукозаписей произведений словесного и музыкального творчества народа, которые показывали бы, как это творчество интерпретируется среди народа певцами и музыкантами. По этой причине и стали несколько лет тому назад подготавливаться к печати научные сборники произведений эстонского фольклора на грампластинках. Было сочтено необходимым опубликовать в первую очередь обзор рунических песен, представляющих большую ценность с точки зрения истории музыки, и на которых фактически базируется также эстонское национальное профессиональное музыкальное творчество. Поскольку, однако в настоящее время нет прямого контакта с руническим песенным творчеством, то традиционные явления этого творчества часто не находят полного понимания.

Что представляет из себя руническая песня (geivärsiline rahvalaul, regivärs, regilaul; runolaul; vanem rahvalaul)? Это древнейший слой эстонской народной песни, причем основные черты ее поэтической и музыкальной структуры, а также многие мотивы ее содержания сформировались на протяжении многих столетий. Вместе с финскими, карельскими, ижорскими и водскими рунами они представляют собой общее явление. Полагают, что эта песенная форма прибалтийско-финских народов складывалась уже в первые века нашей эры или даже несколько раньше. Наиболее характерным элементом словесной формы этих песен является смысловой параллелизм, а также последовательное использование начальной рифмы (аллитерация и ассонанс). В соответствии со структурой языка стихотворный размер этих песен базируется на количественных отношениях (4-стопный хорей). Известные нам рунические песни восходят в основном к периоду феодализма и ярко показывают крестьянский быт и общественные отношения той эпохи, (например, многочисленные песни о феодальном рабстве). Но вполне очевидно, что в крепостнической деревне продолжали существовать различные словесные и музыкальные элементы народных песен, возникших в условиях доклас-

сового общества (например, трудовые и обрядовые песни). Не подлежит сомнению, что к этой эпохе восходят многие речитативные типы мелодий или по крайней мере их основные интонации. Целый ряд лироэпических песен, каковы «Suisa suud» («Напрямки»), «Mehetapja» («Мужеубийца»), «Venna sõjalugu» («Военная история брата») и др. по-видимому относятся к периоду раннего феодализма (IX—XII века).

Мелодии рунических песен отличались простотой, по форме были обычно 1—2 фразовые, с узким диапазоном (терция-секст), речитативным уклоном и многочисленными вариациями, имели различные примитивные лады (терции и кварты, терции с субквартой, более старые формы мажора и минора). В ритме господствовала речевая динамика, но в некоторых видах песен и на известных этапах их развития также динамика движения. Тексты и мелодии связывались лишь частично, использовались главным образом групповые мелодии. Мелодии каждого вида песни (жатвенные, пастушеские, свадебные, качельные песни, причитания и т. д.) имеют свои особенности (свой т. н. *toon* или *hää*). Имелись также региональные различия: так, например, в Южной Эстонии трудовые и обрядовые, а также игровые песни имели рефрены (*õlle, lelo, üles, marti, katri, kiigelle, kaske, o'plale* и т. д.), тогда как в Северной Эстонии в тех же видах песен, а также в лироэпических песнях, наблюдалось растягивание концов фразы и мотива.

При пении в большинстве случаев происходило чередование запевалы и хора, причем последний повторял партию запевалы в точности или модифицируя ее. Многоголосие (бурдонизм и формы его дальнейшего развития, некоторые явления гетерофонии) встречалось лишь местами в Южной Эстонии, особенно в Сетумаа, где характерно, что обязательно лишь один певец (*killõ*) вторит более высоким голосом большей части хора (*to'gõ*) повторяющего или продолжающего партию запевалы.

В условиях развития капиталистических отношений (главным образом со второй половины XIX века, а в некоторой степени уже с конца XVIII века) рунические песни стали выходить из обихода. На их месте сложились совершенно новые (но с многочисленными переходными формами), рифмованные песни, имеющие различные силлабо-тонические размеры, причем от рунических песен они отличаются и по содержанию. Удельный вес музыки увеличился, у большинства песен сложились индивидуальные мелодии. Мелодика напевов с широким диапазоном и развитой формой все больше базировалась на функциональном гармоническом мышлении, также как и получавшее все большее распространение многоголосное пение. Совместное пение происходило без чередования за-

певалы и хора. Во многих песнях применялись танцевальные мелодии, усилилось влияние песенного творчества соседних (немецкого, русского, латышского) народов, а также эстонской профессиональной музыки. Лишь кое-где на периферии (Сетумаа, Кихну, Мустяла, Куусалу) или в некоторых отдельных песенных жанрах (например песни на Мартынов день и на Катеринин день, детские песни, а отчасти и песенные игры) рунические песни, сохранившие свою традиционную форму или изредка несколько обновившие свою мелодию бытовали дальше, а в некоторых случаях бытуют и до настоящего времени.

Однако настоящий сборник взял на себя еще дополнительную задачу в общих чертах показать отдельные виды эстонских музыкальных инструментов и их развитие в той мере, в какой это позволяют сделать фонограммы последних десятилетий. Из народных музыкальных инструментов в повседневной жизни широко использовались простые и старинные духовные инструменты: рог, пастушеская труба, дудка и др. На роге (sokusarg, luik, lutasarg) обычно играли более старые пастухи, но он использовался и при полевых работах, особенно когда шли на работу и возвращались с нее, и вообще для времяпровождения. Обычно он имел 4—6 игровых отверстий. Пастушеская труба (kagjarasun, tõri, lera-toju) являлась специальным инструментом пастуха. Утром на трубе давался сигнал при выгоне скота на пастбище, а вечером сообщалось о возвращении скота домой. Однако этот инструмент использовался пастухами и для развлечения в длинные дни пастбы. Он изготовлялся из дерева, которое разрезалось в продольном направлении и выдалбливалось. Затем обе половинки скреплялись с помощью колец или обертывались по спирали берестой. Дети делали трубы также из полусы ольховой коры, свертывая из нее в виде спирали конусообразную трубку. Обычная эстонская пастушеская труба не имела игровых отверстий (но имелись и с игровыми отверстиями) и на ней можно было исполнять мелодии, состоявшие из натуральных звуков. Широкое применение, особенно среди детей, находили различные дудки и жалейки как с игровыми отверстиями, так и без игровых отверстий. Из них наиболее популярной, несомненно, являлась дудка типа щелевой флейты (raju pill). В Сетумаа к дудке или жалейке часто прикреплялся бычий рог, который «делал звук низким» (sagver pill). На ней играли также мужчины старшего возраста, причем исполнялись даже песенные и танцевальные мелодии. На народных праздниках уже в XVI веке особенной популярностью пользовались большие волынки с сильным звуком (togu pill). (См. хронику Б. Русова). Мех изготовлялся из тюленьего желудка или собачьей кожи. Инструмент имел 1 или 2 бур-

донных трубки и жалейку для исполнения мелодий. На свадьбах и во время жатвы на помещичьих полях еще в первой половине XIX века звучали исполняемые на волынке экзотические мелодии с многочисленными украшениями, триолями и синкопами. Недавно на островах и побережье встречались единичные люди, играющие на волынке. Музыка всех вышеназванных инструментов имеет много черт, общих с руническими мелодиями. В начале XIX века стала быстро распространяться скрипка, постепенно вытесняя волынку, хотя относительно нее имеются некоторые данные и из более ранних времен. В прошлом столетии сформировался также канпель нового типа (называемый в Северной Эстонии *simmel*), с многочисленными, в том числе с басовыми и аккордными струнами, а также с различной игровой техникой. Старинный 6—7 струнный выдолбленный из одного куска дерева *kanpel*, имеющий ряд общих черт с музыкальным инструментом того же типа соседних народов (срв. финск. *kantele*, лат. *kokle*, лит. *kankles* русск. гусли), сохранялся дольше (еще на рубеже XIX и XX веков) на острове Сааремаа и в Сетумаа, но к настоящему времени бесследно исчез и в этих местностях. В XIX веке в Северо-Западной Эстонии, при шведском посредничестве, получил распространение также т. н. хийумаский или шведский каннель (*hiikannel*, *rootsikannel*, шведск. *tälhagra*) — музыкальный инструмент, входящий в группу лауто, на котором играли с помощью лунообразного смычка. Три-четыре струны прикреплены с помощью палочек к раме, удлиняющей корпус. Нижняя часть инструмента опирается на колени и при извлечении звуков первая струна прижимается верхней стороной пальцев левой руки. Остальные струны свободно захватываются.

На рубеже XIX и XX веков господствующее место заняла гармонь (*lõõtspill*). В то же время создавались различные ансамбли струнных инструментов (ансамбли духовых инструментов были известны и раньше), названные также деревенскими капеллами. Особенную популярность приобрел ансамбль двух скрипок или одной скрипки и каннеля. В Юго-Восточной Эстонии был создан даже специальный аккордный каннель. В ансамбли включались по мере возможности и другие инструменты (контрабас, мандола, гармонь, лехепилль и др.). Варган (*ragu pill*), входящий в группу идиофонов, получил распространение уже в прошлом веке, сначала близ городов, а позднее и в более отдаленных местностях, но в истории эстонской народной музыки он занимает незначительное место.

Из богатого репертуара народных танцев наиболее оригинальными чертами как в хореографии, так и в музыке обладали хороводные танцы и

особый тип вальса, т. н. labajalavalss; позднее с эстонской народной музыкой тесно слилась полька. Кадрили и контратанцы получили большее распространение на окраинах.

Таким образом, настоящий сборник содержит такой музыкальный материал, который в своем большинстве вышел из фактического обихода и живет в настоящее время лишь в памяти отдельных старых людей или в старых фонограммах. Следовательно, исполнение активно бытующих песен можно демонстрировать почти лишь на основе песен Сетумаа, реже других районов. Весьма редко собиратель фольклора имел возможность собрать хор, многие виды песен, принадлежащие молодежи (пастушеские, качельные и игровые песни, внеобрядовая лирика и т. д.) удавалось записать лишь со слов очень старых людей. Стиль исполнения был несомненно подлинный, но многого оставляли желать звучность и эмоциональность голоса. Возникли также трудности и с представлением всех видов песен в правильной пропорции. Более старые фонограммы технически невозможно восстановить с должным качеством. Поэтому в рассматриваемом сборнике не представлены многие музыкальные инструменты. Так, например, здесь отсутствует старый эстонский каппел, хотя его представление было бы необходимо. Все-таки, некоторые духовые инструменты попали в сборник на основе записей 1912/13 годов.

Предполагается продолжать издание сборника. Своей очереди ждут народные песни более позднего происхождения и танцевальная музыка. Предлагаемый сборник состоящий из пяти пластинок составлен главным образом на основе фонотеки Литературного музея под научным руководством Херберта Тампере, причем подбор образцов и составление брошюры текстов¹ Херберта Тампере, Оттили Кыйва и Эрна Тампере. Звукорежиссер-реставратор — Хейно Педусаар, звукооператоры — Вайке Неэме и Тийу Оя. Редактором был Иоанн Юшук. Глубокую благодарность приносим всем сотрудникам, которые помогли составить и собрать необходимый материал, а больше всего благодарим певцов и музыкантов, которые с большой любовью донесли со времен своей юности до наших дней прекрасную и ценную частицу народного творчества.

25. V. 1967

Х. Тампере

¹ Перед текстами дано прежде всего условное название типа песни (в сложных песнях название более важной части), приведены данные о певце и собирателе, а в заключение — шифр песни в фонотеке. Тексты даются в том виде, какой они имеют в звукозаписи. Если повторный стих содержит небольшие уклонения, то они ставятся в круглые скобки, а при более крупных различиях повторный стих приводится целиком с новой строчкой. Объяснения составителей и дополнения даются в прямых скобках, объяснения слов — подстрочно.

Пластинка I А.

I. ТРУДОВЫЕ ПЕСНИ.

а) Пастушеские песни.

1. **Ауканья.** Без слов. (Центральная Эстония.)
2. **Helletused.** Без слов. (Центральная Эстония.)
3. **Гони стадо сюда!** (Обращение к другим пастухам.) Восклицательное слово ае (Центральная Эстония.)
4. **Гони стадо сюда!** (Обращение к другому пастуху:) Гони стадо сюда! Заставим собак драться и быков бодаться, себе сделаем венки на головы. — Восклицательное слово hella. (Южная Эстония.)
5. **Гони стадо сюда!** (Обращение к другому пастуху:) Заставим быков бодаться и т. д. — Восклицательные слова-припевы бо-бо в середине и конце стиха. (Южная Эстония.)
6. **Солнце, выходи!** Пастух обещает дать солнцу буханку хлеба и полное сито с кольцами. (Южная Эстония.)
7. **Стадо далеко.** Кушай стадо! Я погоню стадо далеко, туда, куда не дует ветер и светит солнце. Я сирота, мучительная моя жизнь. — По характеру текста и мелодии песня является плачем пастуха. (Южная Эстония: Сету.)

б) Жатвенные песни.

1. **Поля для пастьбы.** Кончайся, поле, чтобы можно было выгонять стадо в поле. Если ты не кончишься, то оставлю на съедение птицам. — Припев elele, elele (из слова elejad «сжатый урожай»). (Центральная Эстония.)
2. **Поле птицам.** Кончайся, лёнущка! Если не кончишься, оставлю на съедение птицам. Выйди, хозяйка, из комнаты и принеси нам ужин! — Припев üles (вверх). (Южная Эстония.)
3. **Повеление рукам.** Помоги, боженька, рукам шевелиться, тогда заставим поле страдать и солному вздыхать. — Припев lelo, lelo, lelo. (Южная Эстония: Сету.)
4. **Звени, серп!** Кто опередит других, того придут сватать. (Западная Эстония.)

в) Песни, сопровождающие домашние работы.

1. **Доись, коровушка!** У меня большая семья, возвращающаяся с работы и желающая молока. (Западная Эстония.)
2. **Сбивайтесь, сливки!** Тогда детям весело кушать хлеб с маслом. — Восклицательное слово ah-ah-ah-ah. (Западная Эстония.)
3. **Кипи, котел!** Мужчины возвращаются из леса с рубки дров, женщины с уборки репы, девушки с боронования. (Центральная Эстония.)
4. **Кисни, квас!** Пусть наш квас киснет, а деревенские бабы дерутся! Кто пьет, пусть будет пьяным! — Восклицательное слово uhhui. (Южная Эстония.)

II. КАЛЕНДАРНЫЕ И КАЧЕЛЬНЫЕ ПЕСНИ.

а) Календарные песни.

1. **Песня на Мартынов день.** Пустите ряженных в избу, руки и ноги у них мерзнут! Мартын пришел издалека, сквозь облака и радуги. Если вы не откроете дверь, с петель ее сорвем! Среди нас мастера, которые потом делают новые двери. Вставай, хозяйская дочь, иди в подвал и амбар, принеси оттуда свиные головы! (Северная Эстония.)
2. **Песня на Катеринин день.** Пустите ряженных в избу, руки и ноги у них мерзнут. Катерины пришли издалека, через болота, сквозь радуги, пройдя вокруг луны и солнца. Катерина не хочет ягненка, а шерсти и льна. Вставай, хозяйская дочь, с постели и зажигай лучину. Катерина принесет с собой удачу к сватовству хозяйского сына, счастье в замужестве хозяйской дочери, а в хлев — удачу в разведении свиней, овец, жеребцов и коров. В доме, где танцуют Катерины, скот будет красивый. — Припев katri, katri. (Западная Эстония.)

Пластинка I Б.

3. **Песня на Катеринин день.** Пустите ряженных в избу, руки и ноги у них мерзнут. Катерина пришла издалека, сквозь воду и дожди. Ло-

шадь утонула в ручье, снег испортил дугу, дождь испортил санный коврик. Раздуй, хозьяка, огонь в очаге, зажигай лучину! Катерина бросает в дом удачу в урожае хлебов и приплода скота. Катерина не хочет курятину, а лепешку. (Если ничего не дадут, проклинают:) Пусть дочь плесневеет и т. д. — Припев *katrisanti*. (Южная Эстония.)

4. **Лен-катающимса!** (Пели в масленицу во время катания.) Лен катающимса, рыжик-трава — сидящим дома. — Припев *liugu, laugu*. (Западная Эстония.)
5. **Лен-катающимса!** Лен катающимса, рыжик-трава — сидящим дома. — Припев *kaski*. (Западная Эстония.)
6. **Приходите поддерживать огонь!** Приходите к Иванову огню поддерживать пламя, несите с собой дрова. Кто не придет, пусть спит до Мартынова дня и т. д. — Припев *jaaniku*. (Центральная Эстония.)

б) Качельные песни.

1. **Качели хотят получить варежки.** Пойдем пробовать, выдержат ли нас качели. Почему качели скрипят? Качели скрипят, чтобы получить варежки, качельная доска-подарки. Когда мой брат женится, тогда качели получают варежки. (Северная Эстония.)
2. **На качелях трусиха.** Не качайте меня слишком! Если упаду, кто будет платить? Щека у меня стоит пару волов, нос стоит лошади парня. (Добавлены мотивы из других песен:) Если упадешь, то упади в мой подол. — Почему ты не пришла в прошлом году, когда тебя приглашали? Теперь ты приходишь в холодное время. (Северная Эстония.)
3. **На качелях трусиха.** Не качайте меня со злым умыслом! Я легко могу упасть. У меня нет брата на качелях, кто подстелил бы подушки. Чужой мужчина на качелях, тот подстелил камни. Кто будет платить, если я упаду и сломаю золотую брошку и бусы. (Северная Эстония.)
4. **Качели хотят получить варежки.** Почему вы скрипите, мои качели? Качели хотят получить варежки и подвязки. Когда сестра выйдет замуж и брат женится, тогда качели получают варежки. — Припев *kiikejääle* (<*kiigele* 'на качели'). (Центральная Эстония.)
5. **Красивая девушка на качелях.** Взлетайте высоко качели, чтобы меня было видно до Пайде. А если я сама и не видна, то сверкают мои красивые украшения, виднеются красные щеки. — Припев *kiigele* ('на качели'). (Южная Эстония.)

6. **Качели на хорошем месте.** Качайтесь, качели, посреди зеленой травы! Кто сделал здесь качели! Деревенский парень сделал здесь качели, чтобы не намочился угол шарфа и «нога цветка». — Припев *äte-hää-kaike* (значение неизвестное). (Южная Эстония.)

Пластинка II А.

III. КОЛЫБЕЛЬНЫЕ И ДЕТСКИЕ ПЕСНИ.

а) Колыбельные песни.

1. **Сон, сойди на глаза!** Баю, милое дитё! Вырасти скорее пастухом! Сон, приходи с ауканьем, заходи через окно в глаза нашего ребенка! (Западная Эстония.)
2. **Айда, колыбель!** Мури (название собаки) пришел навстречу, палка в руке, мешок на плечах, большие тапочки на ногах. (Северная Эстония.)
3. **Слуги сна.** Заходи, сон, через двери и окна, ложись на брови ребенка! Бродили слуги сна, искали сонных детей, спросили у двери: «Есть ли дети в комнате?» (Северная Эстония.)
4. **Вырасти пастухом!** Лю-лю, цю-цю! Усни, голубка! Если ты плачешь и сердисься, то похоронят тебя в землю. Вырасти, дитё, пастухом, расти скорее, будешь носить прут для стада! (Южная Эстония: Сету.)

б) Песни — забавки.

1. **Поездка в Ригу.** (Подкидывают ребенка на колене:) Птру, езжай в Ригу, привези ребенку булки! Бублики большие рогатые, медовые приятные лепешки и т. д. (Северная Эстония.)
2. **Синица.** (Руки ребенка сжимают пальцами и шевелят их верх и вниз.) Синица летит через сад, через лес — вурр! (Южная Эстония.)
3. **Собака идет пасти стадо.** (Ногами ребенка изображается как собака медленно и неохотно направляется к стаду, а домой возвращается быстро и весело.) Собачка удет к стаду линталёнта, домой идет киппади-каппади. (Южная Эстония.)
4. **Животные за работой.** (Во время песни изображают действие каждого животного.) Я пошла в Сийди, посмотрела, что там делали. Кошка ткала ткани, мышка крутила катушку для челнока, заяц завязывал концы нитки, белка мыла комнату, медведь собирал пни, волк варил суп и заставлял барана за водой идти. Баран сказал: «Мя, я завтра пойду!» (Южная Эстония.)

в) Детские песни.

1. **Иди, коза, пастись!** (Цепная песня.) Коза, иди в стадо, возьми косу, принеси траву! Я дам траву корове, корова даст мне молока, я молоко поросенку, поросенок мне грудинку и т. д. Овца даст мне шерсть, из шерсти сделаю пастуху брюки, батраку чулки, себе шапочку. (Центральная Эстония.)
2. **Анн пошла в амбар.** (Цепная песня.) Анн пошла в амбар, дала мне лепешки, я лепешки риге, рига мне солому, я солому корове, корова мне молока и т. д. (К концу добавлены мотивы из других песен:) Из костей зайца в лесу на пне вырастит опять зайчонок, волк обещает шить зайченку новые туфли. (Южная Эстония: Сету.)
3. **Лийри-льыри.** (Цепная песня с вопросами и ответами.) Гнездо жаворонка на ветке яблони, старик срубил яблоню, убегает в свинарник, огонь сожжет свинарник, вода потушит огонь и сама уйдет в землю, курица разгребет землю, ястреб унесет курицу и улетит к небу. С чем туда следом пойти? С деревянными палочками, медными прутьями. (Южная Эстония.)
4. **Похороны овода.** (В виде вопросов и ответов:) Где ходил? Ходил на похороны овода. Кто убил овода? Лошадь хвостом, свинья копытцем и т. д. (Южная Эстония: Сету.)
5. **В лес дрова рубить.** (В виде вопросов и ответов:) Маленькая мышка, куда идешь? В лес дрова рубить. Из бревна сделаю новую избушку, тогда женюсь на молодой жене, заставлю ее молотить на ручной мельнице, пахать и месить тесто. (Западная Эстония.)
6. **Онниманни.** Цепная песня со словами без значения. (Западная Эстония.)

IV. СЕМЕЙНЫЕ ОБРЯДОВЫЕ ПЕСНИ.

а) Свадебные песни.

1. **Девушки нет дома.** (Поют свадебные гости со стороны невесты, когда гости жениха подъезжают:) Сюда придут чужие. Они из Турции, Германии или России? Что этот народ ищет — нашей девушки нет дома, она в Виру парится. (Северная Эстония.)
2. **Молодوخа покидает отчий дом.** Когда ты, девушка, будешь уходить из дому, и слезы будут течь, обними маму, папу, брата и сестру: «Прощайте мамыны и папины двери, ворота струганные братом и яблоневые сады сестры!» Огонь сверкает под копытами коней, когда едет свадебный поезд жениха. Хыйсса! (Северная Эстония.)

3. **Наставления молодухе.** Если хочешь в семью невесткой идти, то сон должна забыть. Когда слышишь песни петуха, тогда проснись без буждения, пройди все хлева! Если найдешь у коровы теленка, у овцы ягненка, у свиньи поросенка, то принеси их свекру и свекрови показать. Если свекор и свекровь тобой довольны, замотай плохие слова в клубок, покати его в воду, посылай братьям. Они придут тогда свекра и свекровь наказывать. (Западная Эстония.)

Пластинка II Б.

4. **Когда приедем туда? — Приходите сюда! — Нарядные идут.** (Взаимное пение между свадебными гостями жениха и невесты.) Когда приедем в те роскошные дома, где нас ждут горячие блюда и сладкое пиво? — Приходите сюда, здесь комнаты вытоплены, здесь вас давно ждут! — Берегитесь, заходят нарядные свояки! (Западная Эстония.)
5. **Кушайте, свояки!** Не бойтесь, что мяса не хватит! Если нужно, то зарежем. Не бойтесь, что рыбы не хватит! Море наше у дороги. (Западная Эстония.)
6. **Нивы брата.** (Со стороны жениха поют про невесту:) У нашего брата большие нивы. Посмотри, есть ли у нее ноги идти и прийти. Может быть она не в силах урожаи складывать. (Ответ:) Посмотрим-может быть земли только шириной с передник. — Припев *ka s'ke*. (Южная Эстония.)
7. **Бык богача и ворона бедняка.** Сказали, что здесь большой хутор и богатые люди; сказали, зарезали большого быка, но не хватило ни кушать ни продать. Наш брат убил старую ворону, хватило кушать и продать, бок в деревню отдать и мякое мясо для своей семьи. — Припев *ka s'ke*. (Южная Эстония.)
8. **Лучше на чурбане, чем в кровати жениха.** В кровати жениха можно легко заболеть такой болезнью, что и врачи не вылечат. (Южная Эстония.)
9. **Жениха ведут за стол.** Помогите, господа, нашего любимого чествовать. Отодвиньтесь девенский народ, идите в крапиву, колдуньи, дайте дорогу нашему брату! — Припев *ka s'ke, ka p'ke*. (Южная Эстония: Сету.)
10. **Наряжайся, брат!** (Поют жениху, когда его провожают в дом невесты:) Когда ты пойдешь в дом невесты, хорошенько поправь подошвы пальто! Девушка лукаво смотрит. (Южная Эстония: Сету.)
11. **Невеста причитает, обращаясь к брату.** Тебе, братушка, я кланяюсь, тебя я обнимаю. На век придется нам прощаться. Как оставлю я

своих чужими, чужих приму своими! Тебя я прошу: «Не забывай меня во время яблок и меда (т. е. пригласи меня в гости)!» — (Южная Эстония: Сету.)

б) Похоронные причитания.

1. **Дочь оплакивает мать.** Матушка, пришла я, ягодка, к тебе. Вымолви ты хоть одно словечко! Положили тебя на длинную скамью, поэтому не говоришь ты ни слова. Почему рано оставила меня сиротой? Когда умер батюшка, осталась я махонькой, меня ты оберегала от ног лошадей и скота. Почему оставила меня на толкание ветра и дождя. Меня отдадут пасту деревенское стадо — постель моя будет под скамьей, будут собирать для меня хлебные корочки. Тогда буду так плакать, что на дороге образуется пруд, а вследе — озеро. Грязная подойду я к людям. (Южная Эстония: Сету.)
2. **Девушка оплакивает подругу.** Подружка, сестричка! Печально, сестричка, положить тебя в песок! Ты думала, что могла золотая, но она заплесневелая. С тобой мы катили колесо на поляне и т. д. (Фрагмент.) (Южная Эстония: Сету.)

Пластинка III А.

V. ВНЕОБРЯДОВАЯ ЛИРИКА.

а) Песня и певец.

1. **Пой!** Пой, ротик! Уж ты намолчишься, когда будешь прикрыт черной землей. (Западная Эстония.)
2. **Детство певицы.** Когда я была маленькой, мать отнесла колыбель на покос и дала утке качать. У утке было много слов — оттуда училась я песням. Огонь, вода, камень и пень велят мне молчать. Но как же я могу быть безмолвной, если моя мама была певунья. (Южная Эстония.)
3. **Песни заучены на работе.** Когда я начинаю петь, то вожжи не могут меня удержать. Деревня бежит слушать: «Откуда этот ребенок получил песни? Он не работал, а ходил в Харью учиться.» — «Я учиться не ходила — во время сенокоса, грабления и за тканьем сукна складывала я песни.» (Центральная Эстония.)
4. **Печальный певец.** Кто слушал мое пение, тот думает, что дни мои радостные, но я пою сквозь заботы, с грустью в сердце. Из глаз капаят слезы на грудь, с груди на сердце, с

сердца на колени и т. д. Тогда мои слезы может пить и деревенское стадо. (Северная Эстония.)

5. **Лес между девушками.** Где мы, девушки, могли бы вместе попеть? Лес между нами. Братец, наточи топор, сруби лес, тогда можем вместе петь. (Южная Эстония.)

б) Дом, молодость, любовь.

1. **Заветы матери.** Мать, умирая, учила: «Будь ты прилежной по утрам, умывайся и причеся! Не слушай песни петуха, как проснешься, так и вставай! Когда выходишь на сенокос или в деревню, будь чистой! Хоть ты сама бедна, но вода не бедная». (Южная Эстония.)
2. **Чистота сосудов.** Хозяйская дочь, девица, если хочешь быть старательной, подмети полы и убирай столы, положи крынки на край колодца! Когда сверкали ручки поварежек и блестя донья боченков, надсмотрщик думал, что месяц светит, овинщик, что солнце поднимается. (Северная Эстония.)
3. **Знаю туповатую девушку.** Когда ты, братец, будешь жениться, то проедешь через много волостей, не достанешь жену веселую и любимую. Возьми меня с собой — я знаю девушек: у туповатой девушки волосы лохматые, у сердитой черные брови и т. д. Женись на маленькой жене, она умеет сама работать и учить других. (Северная Эстония.)

Пластинка III Б.

4. **Обманщик жених.** Сын хозяина как дьявол, обманывает и бьет много. Обещал принести три пары туфель: деревянные на свадьбу ходить, костяные веселиться и каменные в церковь ходить. Но не достал ни лаптей и чунь. (Северная Эстония.)
5. **Амбар для ночлега молодухи.** Если бы ты пришла в прошлом году, я бы с яичка тебе комнату сделал, поставил бы туда шелковую постель. — Припев в середине и конце стиха jōeda, за тем следует два раза повторение другой половины стиха, первый раз на конце aiii, другой раз на конце jōo. (Южная Эстония.)
6. **Робкий жених.** Заставили меня кустарник рубить. Нашел одну толпу орешин, другую — жестеров, третью — жимолостей, четвертую — молодых девушек в красивых нарядах. Не хватало смелости подойти и на руки схватить. — Чередуются припевы uidaugu и gaidaga. (Западная Эстония.)

1. **Птица утешает.** Плакала в ягодном саду. Кто меня пришел проводить? Птичка синеглазая. (Следует мотив из другой песни:) Мы сестрички, вместе наткали нам пояса и юбки. Южная Эстония.)
2. **Родная мать и мачеха ждут домой.** Мачеха увидела меня издали идущей, положила камень на сундук: «Уже идет большая обжора. Съест кушанье быка — ей принесите в кадке. Родная мать увидела меня издали идущей, убрала камень с сундука, поставила молока греться, велела принести в кувшине и кружке. (Южная Эстония.)
3. **Еда родной матери и мачехи.** Если бы у меня была родная мать, она бы положила с собой на пастьбу молоко и хлеб. Мачеха дал мне в руки длинный прут; дала мне косточку и сказала, что это мясо. (Южная Эстония.)
4. **Ночные батраки.** Ох, мы несчастные ночные батраки, должны другим служить! Служи господину сто лет — господин одет в шелка, у батрака старая одежда, из коры ивы лапти на ногах. — Припев *ka s'ke*, (Западная Эстония.)
5. **Неделя барщинника.** В понедельник прихорашиваться, во вторник на барщину идти, в среду топор точить, в четверг нож точить, в пятницу орудия собрать, в субботу к обеду опять освободиться. — Припев *e'e*. (Западная Эстония.)
6. **Месть господам.** Если бы можно было, я сделал бы господ быками, детей господ сохами, барынь гужами. (Центральная Эстония.)

г) Природа, труд, шутка, насмешка.

1. **Хмель.** Хмель воскликнул на жерди: «Приходите молодые парни, несите меня в мешке домой! Оттуда я влезу в бочку, заберу разум у мужчин и женщин. Мужчины тогда без шапок балуются, женщины танцуют без чепцов». (Центральная Эстония.)
2. **Чудеса.** Ехал я по Турции и Польше, не видел такого чуда, что увидел в семье Нясу: быки лаяли, собаки пахали, девушки делали сани, мужчины ходили в кабак. (Северная Эстония.)
3. **Лошадь пьяницы.** Узнают лошадь пьяницы: глаза едят, рот смотрит, уши мотают нитки. (Центральная Эстония.)
4. **Рыбное озеро.** Другие хвалят иные земли, я свое озерце. В озере золотые рыбы, серебрястые плотвы. (Южная Эстония: Сету.)
5. **Весна на поле.** Что впустую печалиться, уже у ржи колос виден, всходы ячменя зеленеют, горох прихорашивается, репа листья разбирает и т. д. (Северная Эстония.)

VI. ЛИРО-ЭПИКА.

1. **Сотворение.** На нашем дворе росла яблоня, ветер сбросил яблоки в море. Из моря поднялась пестрая птица, свила гнездо в нашем выгоне. Птенцы превратились в солнце, месяц и камень на поле (Западная Эстония.)
2. **Поиски гребня.** У солнца, которое причесывало головы батраков и пастухов, упал гребень в море. Его не принесли назад ни святой Петр, ни Андрей, — солнце само потихоньку отправилось за ним и достало гребень из моря. (Западная Эстония.)
3. **На могиле матери.** Сирота («я») идет на могилу матери и просит ее выйти из могилы, чтобы причесать голову. Когда мать ответила, что на земле выросла трава, а на глазах выросли перелески, дочь обещала принести косу, чтобы скосить траву и цветы. Мать говорит, что никто раньше не видел дома покойника и желает, чтобы свет и небо дали ей мудрые советы. (Центральная Эстония.)
4. **Напрямки.** Девушка («я») идет в лес за метлой. Поднявшись на гору Калеви она увидела там Калевипозга, который напрямки хотел ее поцеловать. У девушки был с собой нож, она убила им соблазнителя; сама с плачем отправилась домой. Когда она обо всем этом рассказала родителям, ее похвалили за то, что она сберегла свою честь и убила «большую собаку». (Центральная Эстония.)
5. **Мужеубийца.** Жили три сестры, Эльтс пошла в поле косить сено, Кай погнала скот в поле, а Май осталась спать в амбаре. Когда другие вернулись домой, Май вышла из амбара с красным передником и окрававленным ножом в руке и сказала, что заколола какое-то животное (на самом же деле она убила своего мужа). Май убежала в лес, чтобы деревья скрыли ее. Ель, береза и осина отказались помочь, так как жители деревни придут в лес рубить деревья и найдут беглянку. Тогда Май стала проклинать деревья, говоря: пусть листья деревьев дрожат так, как дрожит ее тело. (Южная Эстония.)
6. **Убийца дочерей.** Сын, посватавшись, вернулся с плачем домой: девушка отказала ему, так как в семье много дочерей. Мать повела дочерей в воду. Тогда привели невесту, приказали ей ткать, а невеста сказала, что она будет здесь только сидеть. Но когда она все-таки ткала, то работа не спорилась. Ткань просила, чтобы ее вынесли за ворота и дали ткать пастухам и прохожим. Мать пошла звать дочерей, но они не пришли (Северная Эстония.)

7. **Как пьяницу звали домой.** Молодой человек пьянствовал в корчме и не пошел домой, когда услышал о смерти брата и сестры. Но когда пришла весть о смерти матери, он вернулся домой: «Мать умрет, другой не будет». (Южная Эстония.)
8. **Гуси пропали.** Девушке поручили пасти гусей. Поднялся ветер и выгнал гусей из воды. Девушка пошла с печалью домой и попросила мать испечь ей каровый хлеб — она пойдет искать гусей. В пути она встречает мужчин, которые говорят, что не видели гусей. Встретившиеся девушки сообщили, что гуси в имени Мьылу. (Южная Эстония.)
9. **Военная история брата.** Сорока принесла весть о войне. На войну не пошли ни отец, ни старший сын, а самый младший сын. Брат пошел украшать в амбар, а сестра поучает его: «Не иди ни вперед войска, ни сзади (тех убивают), а посредине, ибо те, кто находятся в середине, возвращаются домой. Не пей болотной воды (она полна мертвецов), а колодезную воду». [Когда брат вернулся домой, сестра спрашивает], как едят хлеб воины, мила ли там женщина. Брат обещает сказать это тогда, когда сестра смоет ему кровь с головы и очистит сапоги от глины. (Центральная Эстония.)
10. **Бегство рекрута.** Рекрут («я») бежал с Тоомпеа от господ и врачей. (Описывается, как он по дороге домой переходит из одной корчмы в другую.) (Северная Эстония.)
11. **Надсмотрщик и барщинник.** Заспавшийся барщинник просит надсмотрщика отметить ему для пахоты небольшой участок земли. Надсмотрщик отмерил ему, но, вернувшись, заметил, что барщинник пахал плохо. Тогда барщинник столкнулся надсмотрщика в канаву. На мызе признали, что надсмотрщик был прав, а барщиннику дали на конюшне сто ударов палкой. (Центральная Эстония.)

VII. ИГРЫ.

1. **Вязанье пояса.** Мать вяжет пояс и предлагает дочерям женихов. (Богатому жениху отказывают, а бедного принимают.) (Южная Эстония: Сету.)
 2. **Ручная мельница.** (Имитируется размол на ручной мельнице и поются песни:) Мели, сестра, и пой, за работу я дам тебе корову. Семья хочет мелкой муки. (Южная Эстония: Сету.)
 3. **Игра в корабль.** (Играющие сидят на полу, друг у друга на коленях, и изображают корабль). Пльиви, корабль, туда где петухи пьют
- золото! Поднялся ветер и погнал корабельщиков в море. Сделай мне, кузнец из Харью, невод, с помощью которого я вытащу их из воды. (Обычно приходят покупатели и испытывают его прочность.) (Северная Эстония.)
4. **Игра в лошадь.** (Девушка в середине круга изображает лошадь, парень который находится вне круга, ищет лошадь). В песне рассказывают, как вор украл лошадь у уснувшего барщинника. Он отправляется на поиски лошади и говорит встречным, что у его лошади льняная грива и карие глаза. (Южная Эстония.)
 5. **Игра в ястреба.** Ястреб ищет деревенских кур. Его ругают в песне. (После диалога со старой курицей ястреб пытается схватить последнего в ряду «цыпленка».) (Западная Эстония.)
 6. **Игра в куклу.** (Девушки изображают «куклу», которая наряжается так, как приказывают в песне:) моет лицо, причесывает волосы, покрывает голову, одевает бусы на шею и т. д. После этого она убегает, а парень ловит ее. Припев *puuku*. (Южная Эстония.)
 7. **Игра в короля.** (Играющие образуют круг, один из них стоит посреди круга, изображая «короля», у которого спрашивают:) — Почему он не пришел в прошлом году, когда ему было послано приглашение. Теперь он пришел в бедное весеннее время грабить одежду. (После этого король берет у каждого что-нибудь в залог. Короля начинают преследовать.) (Западная Эстония.)
 8. **Игра в шпильмана.** (Играющие образуют две группы и взаимно поют:) Шпильман хочет играть, но не хочет в награду ни золота, ни серебра, а барина в конюхи. (Южная Эстония.)
 9. **Игра в гусей.** (Играющие стоят в два ряда, изображая «лебедей» и «гусей», двигаются друг другу навстречу и поют:) «Откуда ты пришел, белый гусь?» — «С берега моря, гордый лебедь». — «Что ты там делал?» — «Птенцов мыл». «Мыл ли и моих птенцов?» «Там и ты сам был?» (В заключение обычно ведется хоровод.) (Северная Эстония.)
 10. **Игра в ворота.** (Одна группа играющих образует ворота, другая хочет пройти через них.) Ворота сломаны. Чем починить их? Шелком, золотом, красной ниткой. Откуда ты получил? Брат привез из Риги. — Припев «*juuli kuldse väräjä*». (Южная Эстония.)
 11. **Игра в завязывание пальца.** (Взаимное пение:) Кто рубил в лесу деревья? Михкель. Кто отнес ему еду? — Манни. «Ешь, ешь, Михкликене! («Мишенька»)» — «Не могу есть». — «Почему?» — «Руки поранены», — «Я завяжу». (Действия имитируются теми, чьи имена называются.) — Припев «*toomõ tümi, toomõ*

ladu, toomõl iluse häelmä». («Ствол черемухи, верхушка черемухи, красивые цветы у черемухи»). (Южная Эстония.)

Пластинка V B.

VIII. НАИГРЫШИ.

1. **Рог** (sokusarv, lususarv): «**На работу**». (Южная Эстония.)
2. **Труба пастушеская** (karjarasun, lepatogo): (Южная Эстония: Сету.)
3. **Труба пастушеская** (leparasun). (Западная Эстония.)
4. **Дудка** (vilepill): «**Полька Таавета**». (Северная Эстония.)
5. **Жалейка** (sarvepill). (Южная Эстония: Сету.)
6. **Жалейка** (sõgmiline): «**Лабаялг Юсса-Волынки**». (Западная Эстония.)
7. **Волынка** (torupill): «**Ряди-танец**». (Северная Эстония.)
8. **Варган** (ragupill): **Полька**. (Западная Эстония.)
9. **Хийуканнель** (hiikannel): «**Волк за болотом**» (лабаялг). (Западная Эстония.)
10. **2 скрипки** (viil): «**Харью-лэсс**» (лабаялг). (Западная Эстония.)
11. **2 скрипки**: **Полька**. (Западная Эстония.)
12. **2 скрипки**: «**Вир-вер-видис**» (полька). (Южная Эстония.)
13. **Каннель** (kannel): «**Мышка прыгала**». (Южная Эстония.)
14. **Каннель**: «**Серк**». (Южная Эстония.)
15. **Каннель и лехепилль** (leherpill): «**Толочная полька**». (Южная Эстония.)
16. **Гармонь** (lõõtspill): «**Старинная полька деревни Лоозу**». (Южная Эстония.)
17. **Деревенская капелла**: «**Свадебная полька**». (Южная Эстония.)

ESTNISCHE VOLKSLIEDER UND INSTRUMENTALMUSIK

Eine wissenschaftliche Anthologie
Zusammengestellt und kommentiert von
H. Tampere, E. Tampere und O. Kõiva

Rigaer Schallplattenfabrik
der Firma «Melodija»

TALLINNER SCHALLPLATTENSTUDIO

1970

Die Sammlungen estnischer poetischer und musikalischer Folklore sind im Ergebnis von Aufzeichnungen während der letzten 150 Jahre entstanden. Zwar gibt es zufällige Notizen aus früherer Zeit (z. B. einige Sprichwörter von der Insel Hiiumaa aus dem Jahre 1587, Zaubersprüche aus Kanepi, 1632, ein Volksmelodiefragment aus der Nähe von Tartu, 1632, Spiellied aus Audru, 1680, Liebeslied aus Järva-Jaani, 1695 usw.), jedoch eine kontinuierliche Sammlungstätigkeit setzte erst um die Wende vom XVIII. zum XIX. Jh. ein. Vorerst wurde diese vom erstandenen ästhetischen und gewissermassen auch wissenschaftlichen Interesse vereinzelter Estophilen zur Volkspoese und -musik getragen. Die Grundlagen für eine eigentliche estnische Folkloristik wurden jedoch um die Mitte des XIX. Jahrhunderts von den Aufklärern-Demokraten Fr. R. Faehmann und Fr. R. Kreutzwald geschaffen. Sie verwendeten die Werke der Volkskunst vorderhand als Beweise der schöpferischen Kraft des Volkes sowie zur Gründung einer nationalen Literatur und Kultur. Besonders die Werke von Fr. R. Kreutzwald (das Nationalepos «Kalevipoeg», 1857—1861, sowie die «Estnische Märchen», 1866) riefen eine grosszügige systematische Sammlungstätigkeit hervor, die seit 1860 mit einigem Auf und Ab bis in die Gegenwart andauert.

Von vornherein ist die Ausrichtung dieser Tätigkeit streng wissenschaftlich gewesen. Durch J. Hurt, M. Veske, M. J. Eisen, O. Kallas, W. Anderson, S. Sommer, das Estnische Folkloristische Archiv, das Fr. R. Kreutzwald-Museum für Literatur und das Institut für Sprache und Literatur der Akademie der Wissenschaften der ESSR, die Staatliche Universität Tartu sowie andere Personen bzw. Institutionen und unter Mithilfe von Tausenden Lokalkorrespondenten sind im Laufe der Zeit annähernd eine Million Seiten (insgesamt etwa anderthalb Millionen Punkte) des mündlichen, musikalischen und choreographischen Volksschaffens sowie Angaben über Bräuche, Erfahrungen und religiöse Überzeugungen des Volkes schriftlich festgehalten worden. Es ist das ein reicher Schatz der geistigen Kultur, wie ihn wenige Völker besitzen.

In der Geschichte der estnischen Folkloresammlung fanden die ersten Tonaufnahmen in den Jahren vor dem I. Weltkrieg statt. Pionierarbeit in dieser Hinsicht leistete der Finne A. O. Väisänen, der auf Einladung von O. Kallas seit 1912 während mehrerer Sommer in Estland, besonders bei den Setukesen, Volksweisen phonographierte. Bald darauf begannen auch C. Kreek und J. Muda in Westland ihre Aufzeichnungen mit dem Phonographen. Vorerst war der Phonograph den Sammlern der Musikfolklore ein rares und kostspieliges Arbeitsmittel, gewann jedoch Schritt für Schritt als Helfer bei der originalgetreuen Fixierung der Folklore an Bedeutung. Auf Initiative des Estnischen Folkloristischen Archivs, wurden in den dreissiger Jahren zahlreiche Phonographierungen gemacht (E. Oja, K. Leichter, H. Tampere u. a.). Als eine wichtige Episode, wenngleich auch von kurzer Dauer, muss die umfangreiche Aufnahme von Volksliedern und instrumentaler Musik auf Reportageplatten seitens des Staatlichen Rundfunks in Tallinn während der Jahre 1936—1938 genannt werden. Für die wissenschaftliche Vorbereitung sorgten das Estnische Folkloristische Archiv und das Musikmuseum (H. Tampere und A. Pulst). Der Überfall Hitlerdeutschlands auf die Sowjetunion setzte vorübergehend dem Sammeln von Folklore ein Ende, nach Kriegschluss begann eine stetige Wiederbelebung. Die Expeditionen verschiedener sich mit Folklore beschäftigender Einrichtungen (das Literaturmuseum, das Institut für Sprache und Literatur, die Staatliche Universität Tartu, der Estnische Rundfunk u. a.) begannen Tonbandgeräte regelmässig zu verwenden. Grosse und wertvolle Ergebnisse zeitigten insbesondere die letzten 10 Jahre, während welcher die Tonarchie vor allem des Literaturmuseums (Anleitung durch H. Tampere) aber auch des Estnischen Rundfunks (A. Strutzkin) und des Instituts für Sprache und Literatur (R. Viidalepp und U. Tedre) an Umfang bedeutend zunahm. Neben der Musikfolklore wurden in anwachsendem Masse die erzählenden Traditionen (Märchen, Sagen, Schwänke, Bräuche usw.) gespeichert. Gegenwärtig gibt es in den estnischen folkloristischen Tonarchiven etwa 12000 Bandaufnahmen. Zudem besitzen die Dia-

lektforscher reichlich folkloristisches Material auf Tonbändern.

Beispiele der estnischen Folklore sind in verschiedenen wissenschaftlichen sowie gemeinverständlichen Ausgaben veröffentlicht worden. Von den ersteren muss die von J. Hurt begründete Serie unter dem Gesamttitel «*Monumenta Estoniae antiquae*» genannt werden, in welcher eine ganze Reihe von Bänden mit Runenliedern und Sagen erschienen ist («*Setukeste laulud*», I—III, «*Vana Kannel*», I—IV, «*Eesti muistendid*», I—II). Volksmusik beinhalten vor allem die Werke «*Eesti runoviisid*» (1930) von A. Laidnis und «*Eesti rahvalaulud viisidega*» I—V (1956—1965) von H. Tampere. Auf Schallplatten ist Volksmusik bisher lediglich in der Bearbeitung von Komponisten vorhanden. Jedoch Wissenschaftler, Pädagogen, Komponisten wie auch alle anderen Freunde der Folklore benötigen seit langem in ihrer Tätigkeit originalgetreue akustische Publikationen der Volkskunst, welche die Interpretation der Künstler aus dem Volke direkt zu Gehör brächten. Aus diesem Grunde begannen vor einigen Jahren die Vorbereitungen zur Herausgabe einer wissenschaftlichen Auswahl estnischer Folklore auf Schallplatten. Vorerst schien es notwendig, eine Übersicht vom musikhistorisch bedeutsamen älteren Volkslied, sog. Runenlied zu geben, da von letzterem auch die estnische nationale professionelle Tonkunst faktisch ausgeht. Heutzutage jedoch gibt es mehr keine direkten lebendigen Berührungen mit dem Runenlied, weshalb dessen traditionelle Eigenheiten oft völlig nicht mehr verstanden werden.

Was eigentlich ist das Runenlied (*regivärsiline rahvalaul*, *regivärs*, *regilaul*; *runolaul*; *vanem rahvalaul* = das ältere Volkslied)? Es ist das die älteste Schicht des estnischen Volksliedes, dessen Hauptzüge der poetischen und musikalischen Struktur wie auch viele inhaltlichen Motive eine jahrhundertelange Entwicklung durchlaufen haben. Mit den Runen der Finnen, Karelrier, Ishoren und Woten bildet es ein Ganzes. Allgemein wird vermutet, dass diese Liedform der ostseefinnischen Völker zu Beginn unserer Zeitrechnung oder noch ein wenig früher entstanden ist. Das kennzeichnendste Formenelement des Textes dieser Lieder ist der Gedankenparallelismus sowie die systematische Verwendung des Stabreims (Alliteration und Assonanz). Entsprechend der Struktur der Sprache ist das Verssystem quantifizierend (als Versmass vierfüßiger Trochäus). Die uns bekannten estnischen Runen stammen hauptsächlich aus der Zeit der Feudalismus, sie widerspiegeln treffend die Lebensbedingungen und die gesellschaftlichen Verhältnisse des Bauern jener Epoche (vgl. die zahlreichen Fronlieder). Jedoch ist es völlig offenbar, dass verschiedene textliche und musikalische Züge derjenigen Volkslieder (beispielsweise der Arbeits- und Brauchtumslieder), die aus der Gesellschaft vor Entstehung der Klassen stammten, im leibeigenen Dorf weiterbestanden. Zweifellos reichen in jene Zeit viele rezitative Melodietypen bzw. wenigstens deren Grundintonationen. Eine ganze Reihe lyroepischer Lieder, beispielsweise «*Suisa suud*» («Geradewegs einen Kuss»), «*Mehetapja*» («Die

Gattenmörderin»), «*Venna sõjalugu*» («Des Bruders Kriegsgeschichte»), stammen wahrscheinlich aus der Frühperiode des Feudalismus (IX.—XII. Jh.).

Die Runenmelodien sind einfach, in der Form bestehen sie meist aus 1—2 Phrasen, der Umfang ist eng (Terz — Sexte). Sie besitzen rezitative Eigenschaften, sind stark variationisch und verwenden verschiedene primitive Tonarten (Terz- und Quartleitern, Terzleitern mit einer Subquarte, ältere Dur- und Mollformen). Der Rhythmus beruht auf Sprach-, bei einigen Arten sowie Entwicklungsstadien auch auf Bewegungsdynamik. Die Texte und Weisen waren nur teils einander zugehörig, meist fanden Gruppenmelodien Verwendung. Die Weisen jeder Liedart (Ernte-, Hirten-, Hochzeits-, Schaukellieder, Totenklagen usw.) besaßen ihre Eigenheiten (*toon* oder *hääli*). Auch lokale Unterschiede sind vorhanden: in Südostland beispielsweise besaßen die Arbeits- und Brauchtumslieder sowie Spiele einen Refrain (*õlle, lelo, üles, marti, katri, küigele, kaske, ol'lale* usw.), in Nordostland wurde hingegen bei den gleichen Arten und in der Lyroepik eine Dehnung des Phrasen- und Motivschlusses verwendet. Beim Vortrag wechselten meist Vorsänger und Chor, letzterer wiederholte den Vorsänger genau oder modifiziert. Mehrstimmigkeit (Bourdonismus und dessen Weiterentwicklungen, einige Heterophonieerscheinungen) gab es lediglich stellenweise in Südostland, besonders bei den Setukesen, wo eine hohe und unbedingt von nur einem Sänger hervorgebrachte Begleitstimme (*küllõ*) zum wiederholenden oder weitersingenden Chor (*torrõ*) charakteristisch ist.

Mit dem Entstehen kapitalistischer Beziehungen (hauptsächlich seit der II. Hälfte des XIX Jahrhunderts, teils schon seit Ende des XVIII. Jahrhunderts) begann der Rückgang des Runenliedes. An seine Stelle traten völlig neue (jedoch in zahlreichen Übergangsformen) dreimeilige Lieder in mannigfaltigen syllabo-tonischen Vermaßen, die gleichfalls im Inhalt neue Züge aufwiesen. Die Musik gewann an Bedeutung, die meisten Lieder nahmen individuelle Melodien an. Die Melodik der neueren Lieder in entwickelter Liedform und mit einem umfangreichen Ambitus entsprang mehr und mehr einem funktionalharmonischen Denken, wie auch das mehrstimmige Singen fortschreitend Verbreitung fand. Der kollektive Gesang erfolgte ohne Wechsel von Vorsänger und Chor. Viele Lieder verwendeten Tanzweisen, der Einfluss von Melodien der Nachbarvölker (Deutsche, Russen, Letten) sowie der estnischen professionellen Tonkunst nahm zu. Lediglich hier und da an der Peripherie (bei den Setukesen, auf der Insel Kihnu, in Mustjala, Kuusalu) bzw. in einigen Genres (Martini- und Kathrinilieder, Kinderlieder, teils auch Singspiele) bestand der traditionelle oder in seltenen Fällen melodisch sich einigermaßen erneuernde Runenlied weiter fort, in einigen Fällen bis in die Gegenwart.

Die vorliegende Auswahl stellte sich eine zusätzliche Aufgabe, nämlich will sie in allgemeinen Zügen von den Arten und der Entwicklung der estnischen Volksinstrumente — insofern die Tonaufnahmen der letzten Jahrzehnte es ermöglichen — eine Vorstellung ver-

mitteln. An Volksinstrumenten fanden früher im alltäglichen Leben zahlreiche einfache und uralte Blasinstrumente Verwendung: Ziegenhörner, Hirtenhörner, Pfeifen, Schalmeyen usw. Das Ziegenhorn (*sokusarv, luik, lutusarv*) wurde meist von älteren Hirten gespielt, es erklang auch bei Aussenarbeiten, besonders beim Aus- und Heimgang, aber auch zum Zeitvertreib. Es besass gewöhnlich 4—6 Grifflöcher. Das Hirtenhorn (*karjapasun, tōri, lepartori*) war ein Instrument speziell der Hirten. Auf ihm wurde am Morgen das Signal zum Herdenaustrieb und am Abend zum Heimtrieb gegeben. Es diente gleichfalls den Hirten zum Zeitvertreib während der langen Weidungstage. Es wurde aus einem in der Länge gespaltenen und ausgehöhlten Holzstück angefertigt. Die Hälften wurden mit Hilfe von Reifen oder spiralförmig gewundener Birkenrinde wieder vereint. Kinder fertigten Hirtenhörner auch aus Erlenrinde an. Zu diesem Zweck wurde sie spiralförmig zu einem konischen Rohn gewunden. Das gewöhnliche estnische Hirtenhorn besass keine Grifflöcher, jedoch gab es auch solche mit Löchern, und ermöglichte das Spielen von Naturaltönen bestehenden Melodien. Viel verwendet, besonders von Kindern, wurden verschiedenartige Pfeifen und Schalmeyen sowohl mit Grifföchern als auch ohne. Zweifellos am populärsten war die schlitzflötenartige Weidenpfeife (*pajupill*). Bei den Setukesen wurde der Schalmey oder die Pfeife oft ein Ochsenhorn aufgesetzt, das «machte den Ton tief» (*sarvepill*). Auch ältere Männer spielten darauf und sogar Gesangs- sowie Tanzweisen. Zu Volksfesten waren bereits im XVI. Jh. sehr beliebt grosse und lautstarke Sackpfeifen (*torupill*) (vgl. die Chronik von B. Russow). Der Luftsack wurde aus Robbenmagen oder Hundeleder angefertigt. Bourdons gab es 1—2. Zu Hochzeiten und bei der Ernte auf den Gutsfeldern erklangen die exotischen verzierungs-, triolen- und synkopenreichen Sackpfeifenmelodien allerorts noch zu Beginn des XIX. Jahrhunderts. Später waren vereinzelt Sackpfeifenspieler auf den Inseln sowie in den Küstengebieten anzutreffen. Die Musik aller angeführten Instrumente besass viele gemeinsame Züge mit den Runenmelodien.

Zu Beginn des XIX. Jahrhunderts fing an die Geige sich schnell zu verbreiten und die Sackpfeife zu verdrängen, obwohl Angaben über dieses Instrument bereits aus früheren Zeiten vorhanden sind. Gleichfalls im vorigen Jahrhundert fand die Entwicklung des neuen Kanneltypus (in Nordestland *simmel* genannt) mit zahlreichen Melodie- sowie später Bass- bzw. Akkordsaiten und mannigfaltiger Spieltechnik statt. Die alte aus einem Holzstück ausgehöhlte Kannel mit 6—7 Saiten, welche Analogien mit den gleichartigen Instrumenten der Nachbarvölker aufweist (vgl. die finnische *kantele*, die lettische *kokle*, die litauische *kankles*, die russische *gusli*), hielt sich länger auf Saaremaa und bei den Setukesen (noch um die Wende vom XIX. zum XX. Jh. anzutreffen), ist gegenwärtig jedoch auch dort spurlos verschwunden. In Nordwestland fand im XIX. Jh. unter schwedischem Einfluss die sog. Hiiv- oder Schwedenkannel (*hiivkannel, rootsi-*

kannel, auf Schwedisch *talharpa*) Verbreitung. Es war das ein den Lauten zugehöriges Instrument, welches mit einem Bogen gespielt wurde. Die 3—4 Saiten sind vermittels Wirbeln an einen den Schallkörper verlängernden Rahmen befestigt. Beim Spielen wurde das Instrument mit dem unteren Ende auf die Knie gestützt. Die Tonhöhen wurden durch Druck der Fingerrücken der linken Hand gegen die erste Saite erzeugt. Die anderen Saiten wurden mitunter lose mitgestreicht. Um die Wende vom XIX. zum XX. Jh. errang die Ziehharmonika (*lõõtspill*) die Vorherrschaft. Zur gleichen Zeit verbreitete sich das Zusammenspiel mehrerer Saiteninstrumente (das Zusammenspiel von Bläsern war bereits früher bekannt). Besonders beliebt waren Geigenduos oder Geige und Kannel. In Südostland wurde sogar eine Akkordkannel entwickelt. Bei Möglichkeit gehörten dem Orchester auch andere Instrumente an (Kontrabass, Gitarre, Mandola, Harmonika, Blattpfeife usw.). Die zu den Idiophonen gehörende Maultrommel war bereits im vorigen Jahrhundert verbreitet, anfänglich nahe der Städte, jedoch ist ihre Bedeutung in der estnischen Volksmusik gering.

Im reichhaltigen Volkstanzgut besaßen originellste Züge sowohl in der Choreographie als in der Musik die älteren Reigentänze und eine Art Walzer, der sog. *labajalavals* («Sohlentrittwalzer»). Später verflocht sich die Polka aufs engste mit der estnischen Volksmusik. Quadrillen und Kontertänze fanden mehr an der Peripherie Verbreitung.

Die vorliegende Auswahl enthält also ein Musikmaterial, welches gegenwärtig meist ausser Gebrauch geraten ist und lediglich im Gedächtnis vereinzelter betagter Leute, mehr aber auf alter Phonogrammen weiterbesteht. So ist einer Vortrag der Lieder, die noch aktiv im Umlauf sind, beinahe ausschliesslich aufgrund von Liedern der Setukesen, seltener auch von denjenigen aus anderen Gebieten, möglich zu demonstrieren. In den seltensten Fällen gelang es dem Sammler, einen Chor zusammenzubringen, viele Liedarten der Jugend (Hirten-, Schaukellieder, Spiele, dem Brauchtum nicht zugehörige Lyrik usw.) gelang es lediglich im Vortrag hochbetagter Leute für die Zukunft sicherzustellen. Der Vortragsstil ist zweifellos echt, unzureichend hingegen sind Klangkraft der Stimme und der Gefühlsausdruck. Schwierigkeiten bot auch das Einhalten richtiger Proportionen der Liedarten. Die älteren Tonaufnahmen lassen sich nicht mehr bis zur erforderlichen technischen Qualität restaurieren. Aus diesem Grund weist der Teil mit den instrumentalen Beispielen Lücken auf, beispielsweise fehlt die estnische alte Kannel, deren Vorführung höchst notwendig gewesen wäre. Verschiedene Blasinstrumente (Ziegenhorn, Schalmey mit einem Schallstück aus Horn) gelangten immerhin in die Auswahl dank den günstigen Sammlerjahren 1912—1913.

Die Fortsetzung der Auswahl ist geplant. In der Folge gelangen neuere Volkslieder, ebenfalls Märchen und Sagen zu Gehör, der instrumentelle Teil wird durch Tanzmusik vertreten sein. Die vorliegende Auswahl von 5 Schallplatten entstammt im wesentlichen den Beständen der Phono-

thek des Literaturmuseums. Wissenschaftlicher Anleiter war Herbert Tampere, die Belegsammlung und die Erläuterungen¹ wurden von Herbert Tampere, Otilie Kõiva und Erna Tampere zusammengestellt. Die Übertragung ins Deutsche wurde von Viktor Sepp besorgt. Als Tonregisseur und Restaurator wirkte Heino Pedusaar. Tonmeister waren Vaike Neeme und Tiiu Oja. Redakteur war Joann Juschtschuk.

Hiermit danken wir allen Mitarbeitern, am meisten aber jenen Sängern und Sängerinnen und Musikern aus dem Volke, die mit grosser Liebe von Jugend an eine alte, wertvolle und schöne Tradition bis in unsere Tage

gepflegt und damit sie vor dem Vergessen errettet haben.
25. V. 1967.

H. Tampere

¹ Die Texterläuterungen sind abschnittsweise nach der konventionellen Bezeichnung des entsprechenden Liedtypus (bei zusammengesetzten Liedern die des wesentlichsten Teils) betitelt. Es folgen Angaben über die Vortragenden sowie Sammler, zuletzt ist die Phonothekekchiffre angeführt. Die Texte entsprechen wortgetreu der Tonaufnahme. Kleinere Abweichungen in Wiederholungen sind in runden Klammern angegeben, bei grösseren Unterschieden wird der sich wiederholende Vers in neuer Zeile mit Absatz zitiert. Erläuterungen stehen in eckigen Klammern, Wortklärungen unter dem Strich.

Schallplatte I A

I. ARBEITSLIEDER

a) Rufe und Hirtenlieder

1. **Rufe.** Ohne Worte. (Mittellestland).
2. **Jodler** (sog. **Helletused**). Ohne Worte. (Mittellestland).
3. **Treib die Herde her!** (Ruf zu anderen Hirten.) — Rufwort *ae*. (Mittellestland).
4. **Treib die Herde her!** (Ruf zu anderen Hirten:) Treib die Herde her! Bringen wir die Hunde zum Raufen, die Bullen zum Stossen. Setzen wir uns Kränze auf. — Ausruf *hella*. (Südestland).
5. **Treib die Herde her!** (Ruf zu anderen Hirten:) Bringen wir die Bullen zum Stossen usw. — Ausrufe bzw. Refrains *ōo-ōo* in der Mitte und am Ende des Verses. (Südestland.)
6. **Sonne, komm hervor!** Der Hirt verspricht der Sonne einen Brotlaib, ein Sieb voll Fingerringe. (Südestland.)
7. **Die Herde ist weit.** Weide, Herdelein! Ich treibe die Herde weit, wohin der Wind nicht reicht und die Sonne nicht scheint. Bin ein Waisenkind, mühselig ist mein Leben. — Nach Charakter des Textes und der Melodie ist das Lied eine Hirtenklage. (Südestland: Gebiet der Setukesen.)

b) Erntelieder

1. **Die Fluren dem Weidegang.** Ende, Feld, damit ich die Herde aufs Feld treiben kann. Endest du nicht, überlasse ich dich den Vögeln zum Frass. — Refrain *elele, elele* (vom Wort *elejad* «gemähtes Korn»). (Mittellestland.)
2. **Das Feld den Vögeln.** Ende, Flachslein! Endest du nicht, überlasse ich dich den Vögeln zur Atzung. Komm, Wirtin, aus der Stube und bring das Vesperbrot! — Refrain *üles* («auf»). (Südestland.)
3. **Befehl den Händen.** Hilf, Gottchen, die eigenen Hände werden wir regen, dann machen wir das Feld leiden und die Kornhalme stöhnen. — Refrain *lelo, lelo, lelo*. (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
4. **Kling, Sichelchen!** Die beim Mähen vorangeht, der kommen Freier ins Haus. (Westestland.)

c) Lieder zu Hausarbeiten

1. **Lass die Milch fließen, Kühlein!** Mein zahlreiches Gesinde kommt gerade von der Arbeit und will Milch. (Westestland.)
2. **Rahmlein, butter aus!** Dann können die Kinder lustig Butterbrote essen. — Ausruf *ah-ah-ah-ah*. (Westestland.)
3. **Koch, Kessel!** Die Männer kommen aus dem Wald vom Holzfällen, die Frauen vom Rübenroden, die Mädchen vom Eggen. (Mittellestland.)
4. **Das Dünnbier zum Säuern!** Unser Dünnbier soll säuern, die Dorfweiber sollen streiten! Wer trinkt, der soll betrunken werden! — Ausruf *uhhui*. (Südestland.)

II. LIEDER ZU KALENDARISCHEN DATEN UND FESTLICHKEITEN

a) Kalenderlieder

1. **Martinilied.** Lasst ein die Martinsbettler, Martin seine Gliedmassen frieren! Martin (Mart) kommt aus der Ferne, durch Wolken, Regenbogen. Öffnet ihr die Tür nicht, schlagen wir sie ein! Unter uns sind Meister, die machen später neue Türen. Haustochter, steh auf, geh in den Keller und Speicher, hol von da Schweineköpfe! (Nordestland.)
2. **Kathrinilied.** Lasst ein die Kathrinenbettlerinnen, ihre Gliedmassen frieren! Die Katharinen kommen von fern, über Moore, durch Regenbogen, um den Mond und die Sonne. Katharina (Kadri) will kein Lämmchen, sie will Wolle und Flachs. Komm aus dem Bett, Haustochter, entzünde den Kienspan! Katharina bringt dem Haussohn Braut-, der Haustochter Freiersonnenglück, in den Stall Schweine-, Schaf-, Hengst- und Kuhglück. Wo die Katharinen in der Stube tanzen, wächst prächtiges Vieh. — Refrain *katri, katri*. (Westestland.)

Schallplatte I B

3. **Kathrinilied.** Lass herein die Kathrinenbettlerinnen, ihre Gliedmassen frieren! Katharina (Kadri) kommt von fern, durch Wind und Regen. Das Pferd ertrank im Bach, der Schnee verdarb das Krummholz, der Regen die Schlittendecke. Mache, Hausfrau, im Herd das

Feuer an, entzünde den Kienspan. Katharina wirft hinein Frucht- und Viehglück. Katharina will kein Hühnerfleisch, sie will Gerstenfladen. (Falls nichts gespendet wird, werden Verwünschungen ausgestossen.) Die Tochter soll verschimmeln usw. — Refrain *katrisanti* (Südestland.)

4. **Der Lein dem Schlitterer!** (Beim Schlittern zu Fastnacht.) Der Lein dem Schlitterer, der Leindotter dem Stubenhocker. — Refrain *liugu, laugu*. (Westestland.)
5. **Der Lein dem Schlitterer!** Der Lein dem Schlitterer, der Leindotter dem Stubenhocker. — Refrain *kaski*. (Westestland.)
6. **Kommt das Feuer behüten!** Kommt zum Johannisfeuer die Flamme behüten, bringt Holz mit. Wer nicht kommt, schlafe bis Martini usw. — Refrain *jaaniku* (Mittlestland.)

b) Schaukellieder

1. **Die Schaukel will Handschuhe.** Gehn wir probieren, ob die Schaukel uns trägt! Warum quietscht die Schaukel? Die Schaukel quietscht, weil sie Handschuhe, das Sitzbrett Gaben haben will. Heiratet mein Bruder, so bekommt die Schaukel Handschuhe. (Nordestland.)
2. **Auf der Schaukel furchtsam.** Schaukelt mich nicht zu viel! Sollte ich fallen, wer bezahlt mich? Meine Wangen kosten ein Paar Ochsen, die Nase das Pferd eines Jünglings. (Hinzugefügte Motive aus anderen Liedern:) Fällst du, so falle auf meinen Rockschoß usw. (Nordestland.)
3. **Auf der Schaukel furchtsam.** Schaukelt mich nicht stark! Ich gerate leicht zu Falle. Ich habe keinen Bruder bei der Schaukel, der mir Kissen unterlegen würde. Ein fremder Mann ist bei der Schaukel, der holt Steine unter. Sollte ich im Falle die goldene Brustspange und das Halsgeschmeide zerbrechen, wer bezahlt dann? (Nordestland.)
4. **Die Schaukel will Handschuhe.** Was quietschst du, unsere Schaukel? Die Schaukel will Handschuhe und Wadenwickel. Kommt die Schwester an den Mann und der Bruder heiratet, dann bekommt die Schaukel Handschuhe. — Refrain *kiikejääle* («auf die Schaukel»). (Mittlestland.)
5. **Das schöne Mädchen auf Schaukel.** Schwinge, Schaukel, hoch, so dass ich in Paide zu sehen bin. Sollte ich selber nicht zu sehen sein, blinken die schönen Schmuckstücke, strahlen die roten Wangen. — Refrain *kügele* («auf die Schaukel»). (Südestland.)
6. **Die Schaukel an gutem Standort.** Schwinge, Schaukel, auf dem Rasen! Wer hat die Schaukel hierher gestellt? Der Dorfbursche hat sie her gestellt, damit der Zipfel des leinenen Kopftuches und der «Blumenfuss» nicht nass werden. — Refrain *äte-hää-kaike* (Bedeutung unbekannt). (Südestland.)

III. WIEGEN- UND KINDERLIEDER

a) Wiegenlieder

1. **Schlaf, komm aufs Auge!** Schlaf ein, liebes Kindchen! Wachse schnell heran zum Hirten! Schlaf, komm tönend, komm zum Fenster herein, in das Auge unseres Kindes! (Westestland.)
2. **Lass die Schaukel schwingen!** Muri (estn. Hundename) kam entgenen, den Stock in der Hand, den Sack auf dem Rücken, grosse Pantoffeln an den Füßen. (Nordestland.)
3. **Die Knechte des Schlafes.** Komm, Schlaf, durch Tür und Fenster, sinke auf die Braue des Kindes! Trieben sich die Knechte des Schlafes herum, suchten schläfrige Kinder, fragten in der Tür: «Sind Kinder in der Stube?» (Nordestland.)
4. **Wachse zum Hirten heran!** Ljuu-ljuu, tsuu, tsuu! Schlaf, Taube, ein! Weinst du, bist du böse, wirst du in die Erde begraben. Wachse, Kind, zum Hirten, Rutenträger heran! (Südestland: Gebiet der Setukesen.)

b) Lieder zu Kleinkinderspielen

1. **Die Fahrt nach Riga.** (Das Kind auf dem Knie schaukelnd:) Pferdchen, fahr nach Riga, hol dem Kind Weissbrot! Die Weissbrote sind gross, mit Hörnen, die Honigbrote gefällig im Geschmack usw. (Nordestland.)
2. **Die Meise.** (Der Handrücken des Kindes wird erfasst, die Hand auf und ab bewegt.) Die Meise fliegt über den Zaun, über den Wald — wurr! (Südestland.)
3. **Der Hund geht die Herde hüten.** (Mit den Beinen des Kindes wird angedeutet, wie der Hund langsam und widerwillig die Herde hüten geht, wie er schnell und lustig nach Hause kommt.) Hundchen geht die Herde hüten, linta-lonta (svw. «gemächlich»), nach Hause kommt es kippadi-kappadi (svw. «im Trab»). (Südestland.)
4. **Die Tiere bei der Arbeit.** (Beim Singen wird die Tätigkeit eines jeden Tieres imitiert.) Ich ging zu Siidi (Gehöftsname), sah, was da getan wurde. Die Katze webte Tuch, die Maus rollte das Weberschiffchen, der Hase knüpfte das Garn, das Eichhörnchen wusch die Stube, der Bär sammelte Baumstümpfe, der Wolf kochte Suppe und trieb den Hammel Wasser holen. Der Hammel sagte: «Mää, ich werde schon morgen gehn.» (Südestland.)

c) Kinderlieder

1. **Die Ziege zur Herde!** (Kettenlied.) Ziege, geh zur Herde, nimm die Sense, mäh Heu! Ich gebe das Heu der Kuh, die Kuh mir Milch, ich die Milch dem Ferkel,

- das Ferkel mir Seitenfleisch usf. Das Schaf gibt mir Wolle, aus der Wolle mache ich dem Hirten Hosen, dem Knecht Strümpfe, mir selbst ein Mützchen. (Mittelstland.)
2. **Ann ging in den Speicher.** (Kettenlied.) Ann ging in den Speicher, gab mir einen Gerstenfladen, ich gab den Fladen der Dreschscheune, die Dreschscheune gab mir Stroh, ich das Stroh der Kuh, die Kuh mir Milch usf. (An den Schluss sind Motive aus anderen Liedern gegliedert:) Aus den Gebeinen des Hasen im Walde auf dem Baumstumpf wächst wiederum ein Hasenjunge, der Wolf verspricht dem Hasenjungen neue Schuhe zu nähen. (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
 3. **Liiri-lõõri.** (svw. Lied der Lerche: «Tirili»). (Kettenlied mit Fragen und Antworten.) Das Nest der Lerche ist auf dem Apfelbaumzweig, der alte Mann fällt den Apfelbaum, flüchtet in den Saustall, das Feuer brennt den Saustall nieder, das Wasser löscht das Feuer, versinkt selber in die Erde, das Huhn scharrt die Erde auseinander, der Habicht schlägt das Huhn, fliegt selber zum Himmel hinan. Womit dahin zu folgen? Mit hölzernen Sprossen, kupfernen Stäben. (Südestland.)
 4. **Die Bestattung der Bremse.** (In Form von Fragen und Antworten:) Wo warst du? Bei der Bestattung der Bremse. Wer schlug sie tot? Das Pferd mit dem Schweif, das Schwein mit der Klaue usw. (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
 5. **In den Wald Holz hacken.** Winzige Maus, wohin gehst du? In den Wald Balken behauen. (Weiter in Form von Fragen und Antworten:) Aus den Balken mache ich ein neues Haus, dann nehme ich eine junge Frau, lasse sie mit der Handmühle mahlen, pflügen und Brot kneten. (Westestland.)
 6. **Onnimanni.** Kettenlied mit zusammenhanglosen Wörtern. (Westestland.)
 3. **Belehrung der jungen Frau über den Fleiss.** Willst du als Schwiegertochter ins Haus ziehen, musst den Schlaf vergessen. Hörst du den Hahneschrei, steh auf ohne geweckt zu werden, durchgeh alle Stallungen. Findest du bei der Kuh ein Kalb, beim Schaf ein Lamm, beim Schwein Ferkel, bring sie und zeig dem Schwiegervater und der Schwiegermutter. Sind die Schwiegereltern mit dir unzufrieden, wickel die bösen Worte zu einem Knäuel, rolle es ins Wasser, schicke den Brüdern. Sie kommen dann die Schwiegereltern bestrafen. (Westestland.)

Schallplatte II B

4. **Wann kommen wir in jenes Land? — Treibt sie her! — Die in Seide Gekleideten kommen.** (Gegenseitiger Gesang der Hochzeitsgäste von Bräutigam und Braut:) Wann können wir die stolzen Bauten da betreten, wo warme Speisen und süßes Bier unser warten? — Kommt her, alle Stuben sind geheizt, ihr werdet hier längst erwartet! — Aus dem Weg, herein kommen die in Seide gekleideten Schwäger! (Westestland.)
5. **Esst, Schwäger!** Habt keine Angst, das Fleisch wird nicht alle! Wenn nötig, schlachten wir. Habt keine Angst, dass der Fisch nicht reichen wird! Das Meer befindet sich bei uns am Weg. (Westestland.)
6. **Des Bruders Felder.** (Die Angehörigen des Bräutigams singen über die Braut:) Unser Bruder hat grosse Felder, wollen sehen, ob die Braut Füße hat zum Gehen und Kommen. Vielleicht vermag sie das Getreide nicht in Hocken zu stellen. (Antwort:) Wollen mal sehn, vielleicht ist das Feld nur schürzenbreit. — Refrain *kas'ke*. (Südestland.)
7. **Der Ochse des Reichen und die Krähe des Armen.** Man sprach, hier solle ein grosses Gehöft und reiches Gesinde sein. Man sprach, ein prächtiger Ochse solle geschlachtet werden, aber weder Speise noch Trank reichten. Unser Bruder schlachtete eine alte Krähe, diese langte zum Essen und zum Verkauf, eine Hälfte bekam das Dorf und weiches Fleisch das eigene Gesinde. — Refrain *kas'ke* (Südestland.)
8. **Lieber auf einem Pflock als im Bett des Bräutigams.** Im Bett des Bräutigams kann leicht ein Leid zugefügt werden, das die Doktoren nicht kurieren können. (Südestland.)
9. **Der Bräutigam wird an den Tisch gebracht.** Hilf, Gott, unseren Bruder zu Ehren gelangen. Weicht, Dörfler, geht, Hexen, in die Nesseln, gebt Weg unserem Bruder! — Refrain *kas'ke, kan'ke*. (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
10. **Putz dich heraus, Bruder!** (Wird gesungen beim Begleiten des Bräutigams ins Haus der Braut:) Gehst du ins Heim des Mädchens, ordne schön die Mantelschösse! Das Mädchen ist schlau im Beobachten. (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
11. **Die Braut klagt dem Bruder.** Vor dir, Brüderchen, verneige ich mich, dich umhalse ich. Aufs ganze Le-

IV. LIEDER ZU FAMILIENFESTEN

a) Hochzeitslieder

1. **Das Mädchen ist nicht zu Hause.** (Gesungen von den Angehörigen der Braut im Augenblick, da die Angehörigen des Bräutigams angelangt sind:) Fremde kommen her. Sind sie aus dem Türkenland, aus Deutschland oder Russland? Was suchen die Leute — unser Mädchen ist nicht zu Hause, es quäset sich in Viru. (Nordestland.)
2. **Die Jungvermählte verlässt das Vaterhaus.** Gehst du, Mädchen, aus dem Hause, und beginnen die Tränen zu fließen, so umhalse Mütterchen, Väterchen und Geschwister: «Aufwiedersehn, Mütterchens und Väterchens Türen, vom Bruder geschnittene Pforte und der Schwester apfelbaumbestandener Hof!» Die Hufe der Pferde schlagen Funken, wenn der Brautführer des Hochzeitszuges fährt. Höissa! (Svw. «Juchheil!») (Nordestland.)

ben müssen wir uns trennen. Wie sollen die Eigenen fremd, die Fremden eigen werden! Dich bitte ich: «Vergiss mich nicht um die Zeit der Äpfel und des Honigs (d. h. ruf mich dann zu Besuch)!» — (Südestland: Gebiet der Setukesen.)

b) Totenklagen

1. **Die Tochter beweint die Mutter.** Mutterchen! Ich, Augäpfelchen, kam zu dir. Sag mir ein einziges Wörtchen! Wurdest auf die lange Bank gebettet, darum sprichst du auch kein Wort. Warum liest du mich früh als Waise zurück? Als Väterchen starb, war ich winzig klein, du behütetest mich vor Pferdehufen und an der Trift. Warum überliesst du mich dem Wind und Regen zum Spiel? Ich werde als Hüterin der Dorfherde vergeben, das Lager wird mir unter der Bank zugewiesen werden, Brotrinden werden für mich gesammelt. Dann werde ich auf den Weg einen Teich, auf die Spur einen See weinen. Schmutzig werde ich zu den anderen gehen. (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
2. **Mädchen beweinen die Freundin.** Freundinchen, Schwesterchen! Es tut leid, Schwesterchen, dich in den Sand zu betten. Du glaubtest, das Grab sei golden, es ist jedoch schimmelig. Mit dir schlugen wir Rad auf dem Anger usw. (Fragmentarisch.) (Südestland: Gebiet der Setukesen.)

Schallplatte III A

V. MIT BRAUCHTUM NICHT VERBUNDENE LYRIK

a) Gesang und Sänger

1. **Sing!** Sing, Mündchen! Wirst schon schweigen müssen, wenn unter die schwarze Erde kommst. (Westland.)
2. **Sängers Kindheit.** Als ich klein war, trug Mutter die Wiege auf die Brache, liess die Ente mich wiegen. Die Ente hatte viele Worte — von da lernte ich die Lieder. Feuer und Wasser, Stein und Stubben heissen mich schweigen. Wie kann ich gefühllos sein, da meine Mutter Sinn fürs Schöne hatte. (Südestland.)
3. **Die Lieder bei der Arbeit gelernt.** Beginne ich zu singen, vermögen mich keine Zügel zu halten. Das Dorf läuft lauschen: «Woher hat das Kind die Lieder? Es hat keine Arbeit getan, sondern war in Harju lernen.» — «Ich war nicht lernen: bei der Heumahd, beim Zusammenrechnen und beim Tuchweben habe ich meine Lieder verfasst.» (Mittellestland.)
4. **Die traurige Sängerin.** Wer mich singen hört, glaubt, ich hätte Freudentage. Ich singe trotz Sorgen, trauern den Herzens. Aus den Augen fliessen Tränen auf die Brust, von der Brust auf die Knie usw. Dann kann das Dorfvieh Tränen trinken. (Nordestland.)

5. **Der Wald zwischen den Mädchen.** Wo können wir, Mädchen, miteinander singen? Wald steht zwischen uns. Schärfe, Brüderlein, die Axt, fälle den Wald, dann können wir miteinander singen! (Südestland.)

b) Heim, Jugend, Liebe

1. **Die Lehren der Mutter.** Mutter belehrte mich sterbend: «Sei fleissig am Morgen, wasch das Gesicht, kämme dich. Beachte nicht den Hahn, steh auf, wenn du erwachst. Gehst du auf den Heuschlag oder ins Dorf, sei sauber. Obwohl du selber arm bist, ist das Wasser nicht arm.» (Südestland.)
2. **Sauberkeit des Geschirrs.** Tochter des Hauses, Jüngferchen, willst du fleissig sein, so kehre die Stuben und räume die Tische, stell die Kannen auf den Brunnenrand! Wenn die Schöpflöffelstiele blinkten und die Fässchenböden glänzten, glaubten der Gutsvogt, dass der Mond blinkt, und der Untervogt, dass die Sonne aufgeht. (Nordestland.)

Schallplatte III B

3. **Ich erkenne das gefühlsarme Mädchen.** Gehst du, Brüderchen, auf Brautschau, durchfährst mehrere Gemeinden, so bekommst du keine frohsinnige und liebe Frau. Nimm mich mit, ich kenne die Mädchen: gefühlsarme haben zausiges Haar, böse haben schwarze Brauen usw. Wähl eine kleine Frau, die selber zu arbeiten und andere zu belehren versteht. (Südestland.)
4. **Der betrügerische Freier.** Der verdammte Sohn des Hauses betrügt und prügelt viel. Er versprach dreierlei Schuhe zu holen: hölzerne für Hochzeiten, knöcherne zum Lustigsein und steinerne für den Kirchgang. Ich bekam weder lederne noch Bastschuhe. (Nordestland.)
5. **Der Speicher der jungen Frau zum Schlafen.** Wärest du vorhin gekommen, hätte ich dir in einem Hühnerrei eine Kammer hergerichtet, ein Seidenbett hineingestellt. — Refrain in der Mitte und am Schluss des Verses *joeda*, dem die zweimalige Wiederholung der zweiten Vershälfte folgt. Die erste Wiederholung endet mit dem Ruf *ailii*, die zweite mit *joo*. (Südestland.)
6. **Der schüchterne Freier.** Ich sollte Weiden hacken. Ich fand eine Gruppe Haselnussbäume, eine zweite Kreuzdornbäume, eine dritte Geissblatt, eine vierte junger Mädchen mit schönen Schmuck. Hatte keinen Mut, sich zu nähern und auf die Arme zu nehmen. — Refrain abwechselnd *uidaruu* und *raidaraa*. (Westland.)

c) Waisen, Fronarbeiter

1. **Der Vogel tröstet.** Ich weinte im Beerengarten. Wer kam mich sehnen? Ein blauäugiges Vögelein. (Es folgt ein Motiv aus einem anderen Lied:) Wir sind Schwesterchen, gemeinsam wurden uns Gürtel und Röcke gewebt. (Südestland.)

VI. LYROEPIK

2. **Die eigene Mutter und die Stiefmutter erwarten nach Hause.** Die Stiefmutter sah mich in der Ferne kommen, legte einen Stein auf die Truhe: «Schon kommt der grosse Esser, vertilgt ein Ochsenmahl — ihm holt mit einem Kübel.» Die leibliche Mutter sah mich in der Ferne kommen, nahm den Stein von der Truhe, stellte Milch zum Wärmen, befahl mit dem Stof und der Kanne zu holen. (Südestland.)
 3. **Die Speise der leiblichen und der Stiefmutter.** Wäre die leibliche Mutter gewesen, hätte sie mir zum Viehhüten Milch und Brot mitgegeben. Die Stiefmutter gab mir in die Hand eine lange Gerte, gab mir einen Knochen, sagte, es sei Fleisch. (Südestland.)
 4. **Nächtliche Fronarbeiter.** Ach, wir armen nächtlichen Fronarbeiter, müssen andere bedienen! Diene dem Herrn hundert Jahre, der Herr hat einen seidenen Rock an, der Fronarbeiter alte Kleider, an den Füßen Bundschuhe aus Weidenrinde. — Refrain *kas'ke*. (Westestland.)
 5. **Die Wochentage des Fronarbeiters.** Am Montag schicke dich an, am Dienstag zum Frondienst zu gehen, am Mittwoch ist das Beil zu schleifen, am Donnerstag das Messer zu wetzen, am Freitag sind die Gerätschaften einzupacken, zu Sonnabend Mittag ist wiederum Feierabend. — Refrain *e''e* (Westestland.)
 6. **Rache an den Herren.** Ginge es nach mir, ich machte die Herren zu Ochsen, die Kinder des Herren zu Pflügen, die Frauen der Herren zu Kumtriemen. (Mitteltestland.)
- d) Natur, Arbeit, Spass, Spott**
1. **Der Hopfen.** Der Hopfen rief von der Stange: «Kommt, junge Männer, bringt mich mit dem Sack nach Hause! Von da dränge ich mich in die Tonne, mache die Männer und Frauen von Sinnen. Dann tollten die Männer ohne Mützen, die Frauen tanzen ohne Haube.» (Mitteltestland.)
 2. **Wunder.** Ich fuhr durchs Türkenland und Polenland, habe jedoch kein solches Wunder gesehen wie im Gesinde Nässu — die Stiere bellten, die Hunde pflügten, die Mädchen stellten Schlitten her, die Männer gingen den Kneipenweg. (Nordestland.)
 3. **Das Pferd des Säufers.** Woran das Pferd des Säufers zu erkennen ist: die Augen fressen, der Mund schaut, die Ohren wickeln Garn. (Mitteltestland.)
 4. **Der Fischsee.** Andere loben andere Länder, ich meinen See. Im See sind goldene Fische, silberrückige Plötzen. (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
 5. **Der Frühling auf dem Felde.** Wozu sich sorgen, die Roggenähre ist zu sehen, die Gerstensaar grünt, die Erbse schmückt sich, die Rübe breitet Blätter aus usw. (Nordestland.)

1. **Schöpfung.** Auf unserem Hof wuchs ein Apfelbaum. Der Wind schüttelte die Äpfel ins Meer. Aus dem Meer stieg ein bunter Vogel, baute sein Nest in unserer Koppel. Seine Jungen wurden zur Sonne zum Mond und zum Stein auf dem Felde. (Westestland.)
2. **Die Bürstensuche.** Die Sonne bürstete den Knechten und Hirtenkindern das Haar. Die Bürste fiel ins Wasser. Weder der Heilige Peeter noch Andrus brachten sie zurück — die Sonne selber ging sachte und brachte die Bürste aus dem Meer zurück. (Westestland.)
3. **Am Grab der Mutter.** Die Waise («ich») geht ans Grab der Mutter und bittet sie aufzustehn, um das Haar zu kämmen. Als die Mutter antwortet, dass Gras auf die Erde und Leberblümchen auf's Auge gewachsen sind, verspricht die Tochter die Sense zu holen und das Gras und die Blumen abzumähen. Die Mutter sagt, niemand habe bisher einen Toten zu Hause gesehen. Sie wünscht, dass die Luft der Tochter Lehren, der Himmel Verstand geben möchten. (Mitteltestland.)
4. **Geradewegs einen Kuss.** Das Mädchen («ich») geht in den Wald Besen holen. Als sie auf den Kaleviberg gelangt, steht Kalevipoeg da und verlangt geradewegs einen Kuss. Das Mädchen hatte ein scharfes Messer bei sich, womit sie den Angreifer erstach. Weinend ging sie nach Hause. Als sie alles den Eltern erzählt hatte, dankten diese, dass sie ihre Ehre verteidigt und einen üblen Hund erschlagen hatte. (Mitteltestland.)
5. **Die Gattenmörderin.** Es waren drei Schwestern. Elts ging zur Heumahd, Kai mit der Herde, Mai schlief im Speicher weiter. Als die anderen nach Hause kamen, erschien Mai aus dem Speicher, die vorgebundene Schürze rot, ein blutiges Messer in der Hand, sagte, sie habe ein Tier geschlachtet (in Wirklichkeit jedoch ermordete sie ihren Mann). Mai flüchtete in den Wald, wollte, dass die Bäume sie verbergen. Weder Fichte, Birke noch Espe wollten ihr helfen, denn die Dorfbewohner kommen in den Wald Holz schlagen und finden den Flüchtling. Mai stiess Verwünschungen aus: möge das Laub der Bäume genauso zittern, wie ihr Leib es tut. (Südestland.)
6. **Die Töchtermörderin.** Der Sohn war zur Freite, kam weinend nach Hause — das Mädchen habe ihn nicht erhört, da viele Töchter im Hause wären. Die Mutter brachte die Töchter ins Wasser. Dann wurde die Schwiegertochter ins Haus gebracht, sie sollte Tuch weben, jedoch sie sagte, sie sei nur zum Sitzen hergebracht. Webte sie auch, schritt die Arbeit nicht fort. Das Tuch bat, man solle es hinter die Pforte bringen, wo Hirten und Weggänger es webten. Die Mutter ging die Töchter rufen, diese aber kamen nicht. (Nordestland.)

7. **Der Säufer wird heimgerufen.** Der Jüngling kneipte in der Schenke und kam nicht nach Hause, als er vom Tode des Bruders und der Schwester hörte. Als die Kunde vom Tode der Mutter kam, kehrte er heim: «Die Mutter stirbt, eine zweite wird es nicht geben.» (Südestland.)
8. **Die Gänse verschwunden.** Das Mädchen («ich») sollte Gänse hüten. Kam der Wind, trieb die Gänse aus dem Wasser. Das Mädchen ging traurig nach Hause, bat die Mutter, sie solle ihr einen Laib Brot backen, sie ginge die Gänse suchen. Auf dem Weg trifft sie Männer, die ihr sagen, sie hätten keine Gänse gesehen. Entgegenkommende Mädchen erzählten, die Gänse seien im Gut Möölu. (Südestland.)
9. **Des Bruders Kriegsgeschichte.** Die Elster brachte Kriegskunde. In den Krieg zogen weder der Vater noch der ältere Bruder, sondern der jüngste. Er ging in den Speicher sich rüsten. Die Schwester ihm nach Lehren erteilen: «Ziehe nicht vor noch hinter dem Krieg (diese werden erschlagen), sondern in der Mitte, denn die in der Mitte kehren nach Hause. Trink kein Sumpfwasser (es ist voller Leichen), sondern Brunnenwasser.» (Als der Bruder zurückkehrt, fragt die Schwester,) wie das Kriegsbrot gegessen wird und ob da auch eine liebe Frau sei. Der Bruder verspricht zu erzählen, wenn die Schwester seinen Kopf vom Blut und die Stiefel vom Lehm reingewaschen hat. (Mittelland.)
10. **Die Flucht des Rekruten.** Der Rekrut («ich») floh vor den Herren und Doktoren vom Domberg. (Sein Heimgang aus einer Schenke in die andere wird beschrieben.) (Nordestland.)
11. **Der Gulsvogt und der Fronarbeiter.** Zu lange schlief der Fronarbeiter, er bittet den Fronvogt, dieser solle ihm wenig Land zum Pflügen ausmessen. Der Fronvogt tat so, jedoch fand später, dass der Fronarbeiter schlecht gepflegt hatte. Der Fronarbeiter erteilte ihm Schläge, so dass er Hals über Kopf in den Graben stürzte. Im Gut wurde das Recht dem zugesprochen, der Fronarbeiter erhielt beim Stall hundert Stockschläge. (Mittelland.)

VII. SPIELE

1. **Gürtelweben.** Die Mutter webt Gürtel und wünscht den Töchtern Freier. (Dem reichen Freier wird abgesetzt, der arme Freier erhört.) (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
2. **Die Handmühle.** (Das Mahlen mit der Handmühle wird nachgeahmt und dabei gesungen:) Mahl, Schwester, und sing, dir geb ich zum Lohn eine Kuh. Das Gesinde will feines Mehl. (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
3. **Das Schiffsspiel.** (Die Spieler sitzen auf dem Fussboden einander im Schoss und stellen ein Schiff dar.) Fahr, Schiff, dahin, wo die Hähne Gold trinken! Kam der Wind, trug die Männer ins Meer. Fertige. Schmied von Harju, mir ein Schleppnetz an, mit dem ich die Männer aus der See ziehen könnte. (Gewöhnlich kommen Käufer und erproben die Festigkeit des Schiffes.) (Nordestland.)
4. **Das Pferdespiel.** (Ein Mädchen inmitten des Kreises stellt das «Pferd» dar, ein Jüngling ausserhalb sucht es.) Im Lied wird erzählt, wie ein Dieb das Pferd des eingeschlafenen Fronarbeiters gestohlen hat. Dieser geht das Pferd suchen, teilt dem Entgegenkommenden mit, sein Pferd sei flachsmähig und braunäugig. Refrain *ol'lalii, le'lalii.* (Südestland.)
5. **Das Habichtsspiel.** Der Habicht sucht die Hühner des Dorfes. Im Lied wird er beschimpft. (Nach einem Zwiegespräch mit einem alten Huhn versucht der Habicht das letzte «Kücken» in der Reihe zu erhaschen.) (Westland.)
6. **Das Puppenspiel.** (Ein Mädchen ist die «Puppe», entsprechend dem Lied deutet sie an, wie sie sich schmückt — wäscht das Gesicht, kämmt sich, zieht das Schuhwerk an, legt die Perlenkette um usw. Anschliessend beginnt sie zu laufen, ein Bursche sie zu fangen.) Refrain *nukku.* (Südestland.)
7. **Das Königsspiel.** (Die Spieler bilden einen Kreis, einer in der Mitte ist der «König». Von ihm wird gefragt:) Warum kam er nicht vorhin, als ihm eine Einladung geschickt wurde. Nun ist er zur mageren Frühjahrszeit Kleider rauben gekommen. (Daraufhin nimmt der König von jeden ein Pfand. Man beginnt ihn zu jagen.) — Refrain *kuningas, kuningas.* (Westland.)
8. **Das Spiel vom Spielmann.** (Die Spieler bilden zwei Gruppen, singen gegenseitig:) Der Spielmann will spielen, als Lohn will er weder Gold noch Silber, sondern den Herren zum Stalljungen. (Südestland.)
9. **Das Gänsespiel.** (Die Spieler — «Schwäne» und «Gänse» — stehen in zwei Reihen, bewegen sich zueinander und singen:) «Woher kommst du, weisse Gans?» — «Vom Meeresstrand, stolzer Schwan.» — «Was tatest du da?» — «Ich wusch die Jungen.» — «Wuschst du auch meine Jungen?» — «Du selbst warst auch da.» (Abschliessend gewöhnlich Reigen.) (Nordestland.)
10. **Das Torspiel.** (Eine Spielergruppe bildet das Tor, die andere versucht es zu passieren.) Das Tor ist entzwei. Womit es ausbessern? Mit Seide, Gold, rotem Faden. Woher bekamst du sie? Der Bruder brachte gestern aus Riga. — Refrain *juuli kuldse väräjä.* (Südestland.)
11. **Der Finger wird verbunden.** (Gegenseitiger Gesang.) Wer hackte im Wald Holz? Wer brachte ihm essen? Manni. «Iss, iss, Mihkelchen!» — «Ich kann nicht essen.» — «Warum?» — «Der Finger ist verletzt.» —

«Ich verbinde ihn.» (Deren Namen genannt werden, ahnen die Tätigkeit nach.) — Refrain *toomõ tümi, toomõ ladu, toomõl iluse häelmä.* (Südestland.)

Schallplatte V B

VIII. INSTRUMENTALMUSIK

1. Ziegenhorn (sokusarv, lutusarv). «Stück zum Arbeitsgang.» (Südestland.)
2. Hirtenhorn (karjapasun, lepatoro). (Südestland : Gebiet der Setukesen.)
3. Hirtenhorn (lepapasun). (Westestland.)
4. Pfeife (vilepill). «Polka des Taavet.» (Nordestland.)
5. Schalmel mit einem Schallstück aus Horn (sarvepill.) (Südestland: Gebiet der Setukesen.)
6. Schalmel (sõrmiline): «Labajalg des Torupilli Juss» (Sohlentrittwalzer des Sackpfeifen-Juss). (Westestland.)
7. Sackpfeife (torupill): Tüchertanz. (Nordestland.)
8. Maultrommel (pamupill): Polka. (Westestland.)
9. Talharpa (hiikannel): «Der Wolf hinter dem Sumpf.» (Sohlentrittwalzer.) (Westestland.)
10. Geigenduo (viitul): «Harju löss» (Sohlentrittwalzer). (Westestland.)
11. Geigenduo: Polka. (Westestland.)
12. Geigenduo: «Vir-ver-vidis» (Polka). (Südestland.)
13. Kannel: «Die Maus sprang.» (Südestland.)
14. Kannel: «Trab.» (Südestland.)
15. Kannel und Blattpfeife (lehepill): «Talkuspolka.» (Südestland.)
16. Ziehharmonika (lõõtspill): «Alte Polka des Dorfes Loosu.» (Südestland.)
17. Dorfkapelle: «Hochzeitspolka.» I u. II Geige, Akkordkannel und Mandola. (Südestland.)

Херберт ТАМПЕРЕ, Эрна ТАМПЕРЕ, От依лие КЫЙВА

Эстонские народные песни и наигрыши. Научная антология. На эстонском, русском и английском языках. Редакционно-издательский совет Академии наук Эстонской ССР. Таллин, ул. Сакала, 3.

Toimetaja I. Röötel.

Laduda antud 29. IV 1970. Trükkida antud 13. VIII 1970. Paber 54×84/s. Trükipoog-
naid 7,0+3 kleebist. Arvestuspoognaid 6,56. Trükiarv 2000. MB-05943. Tellimise nr. 2225.
Trükikoda „Pärnutrük“, Pärnu, Malmi 23.

Hind 66 kop.

Контрольэкземпляр